

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

NÁDAS PÉTER: Üledékes szószedet 1041
CHRISTINA VIRAGH: A dolgok ritmusa 1048
ANNA MARIA CARPI: Az emberi mélység elkötelezettje 1052

*

VÖRÖS ISTVÁN versei 1054
MÉNES ATTILA: Folyosó a Holdra (*regényrészlet*) 1066
ROBOZ GÁBOR: Csak ezek vannak (*novella*) 1080
GÁSPÁR-SINGER ANNA: Strand (*novella*) 1083
BALÁZS ATTILA: Magyar Fauszt (*az ördögi színjátékból*) 1087
ORCSIK ROLAND verse 1097
DOMJÁN GÁBOR versei 1098
PAYER IMRE verse 1101
SOPOTNIK ZOLTÁN verse 1102
SZABÓ ÁDÁM versei 1103
MIKOLA GYÖNGYI: „Mint a víz Opheliának” (*Az esztétikai percepció kérdése Nabokov Meghívás kivégzésre és Adomány című regényeiben*) 1106
HETÉNYI ZSUZSA: A Carroll Carroll-minta (*Nabokov és Lewis Carroll*) 1116

*

JÁNOSA ESZTER: „Örökségünk: hiány beszéde” (*Szabó T. Anna: Kerített tér*) 1126
MÁRJÁNOVICS DIÁNA: Lili jön, Petra jön, Gréta jön (*Greccsó Krisztián: Megyek utánad*) 1130
SÖRÖS ERZSÉBET BORBÁLA: „Dicsértessék” (*Arno Camenisch: Az utolsó cseppig. Alpesi trilógia*) 1134
FEHÉR RENÁTÓ: Amit egy Stasi-akta sem bír el (*Anna Funder: Stasiország*) 1139
SOMOS RÓBERT: Az *Állam* új magyar fordítása (*Platón: Állam*) 1142

*

ORLÓCI LÁSZLÓ: A fűvészkert lakója (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 1146

MELLÉKLET

A színes műmellékletben Kollányi Péter képei a vörösizsap-katasztrófáról

2014

OKTÓBER

JELENKOR

LVII. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, SZOLLÁTH DÁVID,
VÁRKONYI GYÖRGY (képzőművészet)

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHA ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
PARTI NAGY LAJOS, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310–673, 215–305, 510–752, 510–753.
A szerkesztőség új e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310–673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.

(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444–444; fax: 06 1 303–3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj félévre 4980,- Ft, egy évre belföldre: 9130,- Ft;
a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

MÉSZÁROS FLÓRA *Martyn Ferenc és Párizs* című tanulmánykötetét *Keserű Katalin* művészettörténész mutatta be szeptember 11-én a pécsi Művészetek és Irodalom Házában.

*

IRODALMI BESZÉLGETÉS. M. Nagy Miklóst *Ha nem is egy bomba nő, Egressy Zoltánt Százezer eperfa* című könyvéről *Veiszer Alinda* újságíró kérdezte szeptember 17-én a pécsi Nappali Bárban.

*

ADONAU LOUNGE című irodalmi program szeptember 10. és 14. között az ukrán Lviv város Nemzetközi Könyvfórumára látogatott. Magyarországot *Csobánka Zsuzsa, Darvasi László* és *Méhes Károly* képviselte.

*

IRODALMI DÍJAK. Idén *Görgey Gábor, Kocsis István, Mohácsi István* és *Mohácsi János* vehette át szeptember 20-án a

Magyar Dráma Napja alkalmából a Szép Ernő-jutalmat. A Színházi Dramaturgok Céhe az Évad Legjobb Magyar Drámájadíjat *Pintér Bélának* ítélte oda *Titkaink* című darabjáért.

*

A JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI DÍJAT idén a libanoni *Adonis* és a francia *Yves Bonnefoy* vehette át. A kitüntetetteket augusztus 29-én köszöntötték Pécsen.

*

A PANNON FILHARMONIKUSOK évadnyitó hangversenyét szeptember 11-én tartották a Kodály Központban. Az esten Hacsaturján *Hegedűversenye* hangzott el, valamint az *Adagio* a *Spartacus* című balettjéből. A koncert zárószáma Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* című operája volt, közreműködött *Baráti Kristóf* (hegedű), *Komlósi Ildikó* (mezzoszoprán) és *Palerdi András* (basszus); vezényelt *Bogányi Tibor*.

Szerzőink

Nádas Péter (1942) – író, Gombosszegén él.

Christina Viragh (1953) – magyar-svájc író, műfordító, Rómában él.

Anna Maria Carpi (1939) – olasz költő, germanista, a velencei egyetem tanára, Milánóban él.

Ágoston Zoltán (1966) – kritikus, a *Jelenkor* főszerkesztője, Pécsen él.

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Ménes Attila (1961) – író, Budapesten él.

Roboz Gábor (1985) – szerkesztő, fordító, filmkritikus, Budapesten él.

Gáspár-Singer Anna (1976) – prózaíró, kritikus, sajtóreferens, Budapesten él.

Balázs Attila (1955) – író, műfordító, Budapesten él.

Orcsik Roland (1975) – költő, műfordító, a *Tiszatáj* szerkesztője, Szegeden él.

Domján Gábor (1952) – költő, Veszprémben él.

Payer Imre (1961) – költő, Budapesten él.

Sopotnik Zoltán (1974) – költő, Tatabányán él.

Szabó Ádám (1969) – író, középiskolai tanár, Budapesten él.

Mikola Gyöngyi (1966) – kritikus, Szegeden él.

Hetényi Zsuzsa – irodalomtörténész, műfordító, az ELTE professzora, Budapesten él.

Jánosa Eszter (1989) – az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója, Budapesten él.

Márjánovics Diána (1988) – a PTE Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója, Pécsen él.

Sörös Erzsébet Borbála (1989) – az SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója, Szegeden él.

Fehér Renátó (1989) – költő, kritikus, Budapesten él.

Somos Róbert (1958) – filozófiatörténész, egyetemi tanár, Pécsen él.

Orlói László (1960) – botanikus, a Fűvészkert igazgatója, Budapesten él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönyben él.

*Folyóiratunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata
és a Szigetvári Takarékszövetkezet
támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

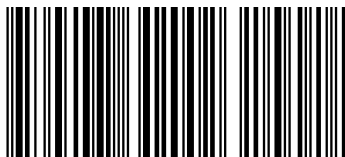
PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs
Irodája, Széchenyi tér 1.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina
krt. 34. – Gondolat Könyvesbolt, V. Károlyi
Mihály u. 16. – Írók Boltja, VI., Andrassy út 45.

www.jelenkor.net

830,- Ft

JELENKOR

9 770447 642002 14010

N Á D A S P É T E R

Üledékes szószedet

A katasztrófa olyan általánosan
használatos,
némiképpen homályos értelmű fogalom,
amelyről lelkünk
legmélyén
pontosan
tudjuk, mit jelent.
Mibenlétéről még azok is értesülnek,
akik
katasztrófát soha nem szagoltak,
vajmi keveset tudnak lelkük lelőhelyéről,
mélyét pedig végképp nem ismerik.
Ezek tudatában a katasztrófa cirkalmas keret,
amiből
kifelejtették a képet.
Van, aki előre számol az eshetőségével,
van, aki fenyegetődzik vele és
a végzet harsonáját fújja.
Csak semmi zenebona,
szól ilyenkor
a katasztrófa maga elé nézve,
csöndesen.
Még az utolsóelőtti pillanatban,
a nap tizenkettedik órájának huszonnegyedik percében
sem
vesz tudomást próféciáról vagy baljós előjelekről.
A katasztrófának matematikusi végzettsége van.
A kis különbözőségek alaktanával foglalkozik.

Ha ugyanannak a dolognak két különböző variánsa,
ugyanazon dimenzióban,
ugyanabban a számban, illetve tömegben
különbözőképpen viselkedik,
akkor a különбözés
mindkét variánst kítaszítja megszokott helyéről,
a kontinuitásból
és a
diszkontinuitás dimenziójába taszítja át,
itt
fogják folytatni életútjukat,
immár nem a független változók,
hanem a szakadás függvényében.
A tízes kazettában huszonötökör
csúszik meg a vörösiszap alatt
az alaptalaj.
Szilárdságvesztése következtében
(esők)
megzöttyen a gát, épp csak elmozdul a sarka,
a gáttestben
úgymond
ridegtörés keletkezik.
Ami a fizika nyelvén szólva azt jelenti,
hogy a gát ezen az október negyediki napon
a déli harangszó utáni
huszonötödik percben
éppen
nem követte az alaptalaj mozgását,
azaz töréssel követte,
amitől
átszakadt
a
zagytározó,
s a katasztrófa fogalmának üres keretét
a vörösiszap
roppant tömege és súlya
zajos
áramlásmechanikai experimentumokkal töltötte ki.
Erre menjek.
Nem, erre nem tudok.
Akkor arra megyek.
Átzúdulok.
A katasztrófa konkrét és materiális.
Szabad idejében nem csak fizikával, kémiával is foglalkozik.
Az alumínium olyan érc,
tudja,

amely a leggyakrabban
fordul elő a föld kérgén a kőzetekben,
ám soha nem tiszta fémként,
mindig vegyületben.
Ahogy a vegyészeti szaknyelv mondaná,
ki kell nyerni a tiszta fémét.
A tüzesen ragyogó rubin és a hűvösen tartózkodó zafír
szintén
az alumíniumoxidok közé tartozik.
Két alumínium atom kapcsolódik bennük három oxigén atomhoz.
Ahhoz,
hogya különböznek a különböző vegyületeiből
kinyerjük,
le kell bontani róla az oxigént.
Bauxit esetében
még a hidrogént is le kell róla bontani.
Sokféle természeti előfordulása között
a bauxit
az alumíniumoxihidrát vegyületek közé tartozik.
Ez aztán
elég világos nyelv ahhoz, hogy a matematikai végzettségű katasztrófa
némi fizikai és kémiai ismerettel
értse.
Az etika, az esztétika, az ökológia és az ökonómia nyelvén
a katasztrófa nem ért.
Ezen nyelvek fogalmait elvileg az embernek
kéne
egyeztetnie
a fizika, a vegytan és a földtan nyelvével,
s csak aztán tervezni és cselekedni.
Ha valamit kinyert,
akkor anyagi maradék, felesleg keletkezik,
ennek színe, bűze, súlya, megannyi tulajdonsága van.
Mi legyen vele.
Előzetes egyeztetés híján
egymillió köbméter
vörösiszap
zúdult át
harminc kilométeres sebességgel a tájon
és az útjába akadó
lakott településeken.
A
katasztrófa rigorózusan követte
a fizikai testek áramlásának és ellenállásának
törvényeit.
Embert, állatot, növényzetet, házat, sufnit, gépet, autót

elfestett, megmart, meghajlított, eltört és elsodort.
A fulladásos halált
átmázolta a maga míniumvörösével.
Növény fulladását, emberét, állatét.
A
Torna-patak völgyének
25 kilométeres szakaszán 55 hektárnyi földterületen
terült szét.
Bezúdult a Marcalba.
Mindkét patak vizét elszínezte.
A víz pH-értékét mintegy háromszorosára emelte,
élővilága hangot nem hallatva pusztult el.
Természetesen.
Azaz természeti szabályok szerint.
A katasztrófa közönyös.
Ha a róla alkotott speciális emberi képzetet kéne megneveznem,
akkor azt mondanám, hogy ez viszont nem számol
sem fizikával, sem kémiával, sem geológiával.
Hűségesen őrzi az egzakt tudás előtti
ősiséget.
Magasságokból vagy mélységekből,
természeti avagy titáni,
azaz
 kozmikus erőkkal,
minden előzetes híradás nélkül
érkezik.
Így gondolja.
Reánk csap,
kráteréből magmadugóként kirobban,
piroplazmaként hullik alá,
felbugyog,
lezúdul,
nem úgy, ahogy előre számoltunk vele,
nem onnan,
nem akkor,
felforgató erő
az ősidő öröktől és örökkön zajló őseseménye,
a végtelen anyagiság gáttalan örömeke,
isteni büntetés az elkövetett vétkekért,
amely elől kitérni nem lehet.
Ez a véleménye.
Most aztán bekövetkezett
beváltja ígérését
elragad
eléget
elsodor

s oly erővel, hogy
jelen időt csak befejezett múlttal lehet
benne
kifejezni,
azaz
minimálisra csökkennek a tisztelt
egyed
fizikai túlélésének
statisztikai esélyei.
Ez a tapasztalata.
Ha meg túléli,
sírhat ugyan, sápitozhat,
nem tudja pontosan megmondani, hogy miként
élhette túl.
Legfeljebb
azt állítja, hogy neki bizony szerencséje volt.
Ugyan miben.
Mihez képest.
Magát a szót latinból vettük át.
Catastrophā.
Habár ebben a formában, a régi latinban nem volt használatos.
Nem volt ilyen szó.
A középkori, a szerzetesi latin
írta át magának ógörögből.
Katastrophē.
Antik görög értelmé szerint
fordulatot jelentett, s ha az emberi életben
létezik fordulat,
a katasztrófa az.
E névvel illették a természet életében
hirtelen fellépő,
az állandóságot és a folyamatosságot
megszakító nagyhatású megrázkódtatásokat.
Poétikai műszóként is használták.
A cselekmény kibomlását,
a drámai csomó kioldását jelentette,
ami a hősökre nézve végzetes,
ám a közönség számára katartikus.
A katasztrófa a görög drámában kikerülhetetlen,
a hős jelleméből és a körülmények kényszerítő erejéből
kell következnie.
A szerzetesi latin átíratban a katasztrófa mást jelent.
Van felelőse.
Van bűnös, van áldozat.
Bizonyára azért, mert a szerzetesi latinnak
nem mitikus, hanem mentális

volt a sorselképzelése.
A fogalom drámai ereje
valójában mégis változatlan.
Legfeltűnőbb jele, hogy a túlélők egyike sem képes
ugyanott és ugyanúgy
folytatni az életet, ahogy és ahol
a nap
tizenkettedik órájának huszonötödik percében
éppen ott és éppen úgy
nem másként tetten érve
és
tehetetlenségtől nyűgözötten
beláthatatlan okok miatt
fel kellett adnia.
Nincs ember,
aki
vissza tudna térni
az akkor amikor
előtti pillanatba.
A katasztrófa szétszakítja az oksági kapcsolatok
emberi léptékre méretezett láncait.
A katasztrófát követő percek,
órák, hetek és hónapok
üresek.
Az antik görögök
olyan fordulatot értettek alatta,
olyan
szubsztanciális változást,
amely az egyén életére nézve
végzetes.
Kozmosznak nincs végzete.
Sors és végzet elől
még
isteneik sem térhettek volna ki.
A decemberi tárgyaláson a veszprémi bíróság tanúként
meghallgatott egy negyvenegy éves férfit.
A tanú a tetőről lelógó
kötélbe kapaszkodva menekült meg attól,
hogy a vörösiszap sebes árja
elragadja.
Több órán át kellett a kötélbe kapaszkodnia.
Bőrfelületének
harminchat százaléka égett meg.
A katasztrófa azonban még
a maró hatású nátronlúgnál is konkrétabb.
Anyagiségának emberi elmével nem felmérhető,

az oksági láncba nem beilleszthető
kozmosz kvalitása van.
Miért éppen én.
Miért éppen ott.
Ha
a kérdést nem abban a dimenzióban
tesszük fel,
amelyben az esemény lezajlik,
akkor válasz nem érkezik.
Amikor az elsőrendű vádlott szintén szót kapott a
veszprémi bíróság előtt,
ő
azt kérdezte a túlélőtől,
segít-e
neki
feldolgozni a történeteket
ha elismeri,
valamennyi vádlott részese volt az eseménynek,
habár az átszakadt zagytározó
nem volt túltöltve,
ergo
a vádlottak nem követtek el hibát.
Nem segít,
válaszolta a negyvenegy éves férfi,
mert a katasztrófát
a családommal együtt átéltem,
életünk tönkrement,
és ezen nem változtat semmi.

A DOLGOK RITMUSA

**Kedves díjazott, kedves Péter,
igen tisztelt hölgyeim és uraim!**

Az imént említett opus magnum, az *Emlékiratok könyve* mondja: „[...] abban reménykedtem, hogy valami különleges, valami egészen kivételes és csak nekem szóló összefüggést fogok fölfedezni, hogy adódik egy helyzet, valami, egy hangulat, akár tragédia, ami által e körvonalazhatatlan semmiben mégis megmagyarázódhatok, [...] mert nem gondoltam még, hogy az is elég, ha a semmit tudom, pontosan”.

Főszereplője szájába adva a szót azt mondja tehát nekünk Nádas Péter, hogy alaposan ismeri a semmit. A semmit, a kontúrtalanságot, a jelentés, az értelem hiányát. Másutt és az írásra vonatkozóan ezt mondja: „Formálisan mindez azt jelentené, hogy nem csak a zárt szerkezetet kéne elfelejtenem, hanem vissza kéne térnem mindahhoz, amit a görögöknek a káosz eredetileg jelenthetett. Igei alakja ásítást jelent, főnévi alakja ásítóan üres teret. Olyan dolgok megjelölésére szolgált, amelyekről senki nem tudta volna megmondani, hogy miként és miből és miért és minek a hatására lettek ilyenén az idők kezdetén.”

Igy van. Nádas Péter olyan író, aki az ásító ürességet nemcsak behatóan ismeri, hanem az írásban formáló princípiumként alkalmazza. Mi, akik súlyos könyveit a kezünkben tartjuk, és esetleg még fordítanunk is kell azokat, azt kérdezzük magunktól, hogyan történik ez. Mit jelent ez a könyveket illetően? És hogy jön ahhoz valaki, aki ilyen sokat írt, hogy így beszéljen. Mit hozott napvilágra betekintése a semmibe? Van-e valami dolgunk azzal, hogy magyar? Magyar vonásról van itt szó, amely a semmihez, mondhatni, sajátos affinitással rendelkezik?

Magyarország: peremlétevel, bizonytalan hovatartozásával, nem-európai (eredetű) nyelvével, újra és újra és épp most is önpusztító politikájával és történelmével, amelyről a vasfüggöny idejében ez a vicc járta: más országoknak megvan a maguk történelme, mi viszont más országok történelmét próbáljuk meg túlélni. Magyarország tehát biztosan nem rossz élőhely annak, aki az alaktalan üresség intuíciójára hajlamos. Önmagától hajlamos erre, hiszen a környezet nem garantálja az intuíciót, ahogy az olyan, veszteségekben és ellenállásban gazdag életrajz sem, mint Nádas Péteré. Valóban megtudni, honnan jön ez a belátás, nem vagyunk képesek, talán maga Nádas Péter sem tudja, ám mi, akik súlyos könyveit a kezünkben tartjuk, sejteni kezdjük, minél hosszabb ideig olvassuk őket, hogy milyen módon alakítja a semmi a szöveget, és milyen módon alakítja a szöveg a semmit.

Mégpedig a valóság oly illúziótlan, mint amilyen pontos ábrázolásán keresztül, a valóság igazi természetének ábrázolása révén, mely mindig csupán pillanatnyi realitás, az önnön maguktól meghatározott részletek konglomerátuma, mely a következő pillanatban szétomlik, és újra összeáll. A semmi alapos ismerete azonos jelentőségű a valóság ismeretével, és így Nádas Péter éppen nem nihilista, hanem realista, a szó legigazibb értelmében. Arról ír, hogyan működik valójában a valóság, és arról, hogyan az emberek, szilárd kontúrok és jelentések hiányában, szenvedéseik közepette, ingatagságukban. Ahogy Nádas nevezi, a „fenyegető és tragikus ösürességben”, amely ebben az állandó szétesésben állan-

A beszéd 2014. március 27-én hangzott el a Würth-díj átadásán Stuttgartban.

dóan érzékelhető is. Ellene küzdenek, remélnek, terveznek, élnek, szenvednek, vergődnek Nádas főhősei. Például Kristóf, a *Párhuzamos történetek* egyik főszereplője. Íme egy részlet abból a jelenetből, amelyben végigrohan a budapesti Margit-szigeten, menekülve első homoszexuális élménye elől és egyidejűleg keresve azt.

„Rohant előle, arcába csaptak sűrű fürtjeikkel virágos ágak. [...] Hallotta maga mögött a siető, hosszú léptek dobbanásait, üldözője vad lélegzetvételét, döngött a tömörre taposott ösvény a bokrok és a fák között. [...] Szólni alig szóltak egymáshoz itt az emberek, legfeljebb sziszegéseket, kis fütyöket lehetett hallani. Fölbukkantak, eltűntek. [...] Úgy óvakodtak, settenkedtek, osontak, akárha a neszeztől, a sóhajoktól és a nyögésektől feltöltött, sűrű sötétségben is látnának a két szemükkel.”

Ez történik, mondja Nádas, ha valaki egy ösztönt, egy vágyat, egy tervet üldöz. Egyidejűleg maga is üldözött, ám nemcsak tényleges üldözők hajszoják, hanem a sokrétű valóság is, amely körülvéshi, utoléri, és – ebben az esetben – még saját kívánságánál is erősebben készte vágya, a szexuális élmény beteljesítésére. Hiszen valójában itt nem Kristóf a főszereplő, hanem a virágzó, susogó, sutogó sötétség, ahogy általában a Nádas-oeuvre oldalainak ezrein csak a figurák, illetve gondolataik és cselekvéseik beágyazottsága a konkrét valóságba kölcsönöz ezeknek a gondolatoknak és cselekvéseknek értelmet egy pillanatra.

Még ha gyakran nem is azt az értelmet, amelyet a szereplők szánnak nekik vagy gondolnak róluk. Az a gyakran idézett, és mellékesen szólva, a fordítónőnek nem kevés fejtörést okozó taxiút a *Párhuzamos történetek*ben, amelyben egy idős asszony egy szép fiatal nő hiányától, egy elrepülő kalaptól, a taxisofőr arcától, az időjárástól, a saját rossz fizikai állapotától és az utca kanyarulataitól indítatva olyan dolgokat tesz, gondol s mond, amelyek egyáltalán nem álltak szándékában: ez tehát egy további példa. Példa az előre nem látható, de annál konkrétabb valóság hatalmára, és arra, hogy az én, ahogy ezt Nádas konzekvensen és radikálisan állítja, „nem több, mint a tulajdonságok nyalábja”. És ez „talán azt jelenti, hogy nincsen én, helyesebben az én csupán része egy nagyobb, felderíthetetlen egésznek”. Ebből az is következik, hogy a pillanatnyi én, esetleg épp azé az idős hölgyé is a taxiban, a pillanat tulajdonságainak nyalábja. Itt épp egy, ha nem is ártalmatlan, ám nem is túl fenyegető taxiút pillanatáé.

Nádas történeteinek főszereplői azonban mindannyian olyan masszív történelmi pillanatok által vannak összenyalábolva és modellezve, amelyek az európai történelem mélypontjai, mint az üldözés, háború, faji rögeszme, diktatúra, és csak ezek összessége teszi érthetővé valóban a szereplők látszólag individuálisan motivált cselekedeteit. Kristóf, meglehet, azért futja körül a Margit-szigetet, mert talán genetikai okokból homoszexuális hajlami vannak, ám tulajdonképpen azért fut, mert Magyarországon vagyunk 1961-ben, ahol nagypolgári származása miatt nincsen számára hely, és kényszerítve érzi magát arra, hogy lesüllyedjen, hogy *deklasszált elemmé* váljon. Ilyen az ember, mondja Nádas, ilyen kiszolgáltatott a pillanatnak, és mindig és mindenhol ilyen, akár a kommunista rendszer Magyarországon vagy a mai fogyasztói világunkban, még legbelsőbb szükségleteit is aláveti a körülmények diktátumának.

A körülményekének és a testének, amelynek saját, a maga módján ismét a körülményekkel összeszótt története van, s olyan történetet él, amely a reális valóság ábrázolásában fontos helyet foglal el. A test *van*, ha némelykor fel is panaszoják, hogy milyen hosszasan és hangsúlyosan ír Nádas a funkcióiról; olyan panaszok ezek melleleg, melyekkel a fordítónő, bár minden oka meglehetne rá, nem ért egyet, hiszen épp a test képezi elengedhetetlen részét Nádas antropológiájának. Annak az antropológiának, melynek Európa adja a hátterét és foglalatát, nem kevesebbet és nem többet. Egy magyar és európai író Magyarországot és Európát szemléleti anyagként használja, miközben ez annak megvilágításához járul hozzá, hogy a saját testének többé vagy kevésbé kiszolgáltatott ember az

ősürességtől való félelmében hogyan kap minden után, ami önmaga jelentését ígéri, amivel ront a dolgok állásán. Nádas mély humanizmussal szemléli ezt, hogy ne mondjam: együttérzéssel, és ez a valódi együttérés, tegyük hozzá rögtön, nem felfokozott érzelem, sőt, egyáltalán nem érzelem, hanem éppen a semmin át vezető eltéríthetetlen pillantás emberi feltételezettségünkre. Hogy ez nem nihilista, hanem realista látásmód, mondtuk már. És ugyanolyan kevésbé pesszimista, ellenkezőleg, optimista. Nádas maga mondja: „Bizonyos fokú optimizmushoz tisztán kell látni”. A tisztánlátás önmagában is optimista, vagy inkább ok az optimizmusra: hogy lehetséges fényt hozni a zűrzavarba, ami bennünk és körülöttünk uralkodik.

Nem csekély feladat ez, és az írónak, aki testében és lelkében úgyszintén függ a környeztetől, megfelelő helyre van szüksége az íráshoz. Nádas Péternek Gombosszegre. Gombosszeg ötvenlelkes falu a sajátosan hallgatag magyar vidéken, Magyarországon a vidék sajátosan hallgat, ahogy ennek a *Párhuzamos történetek* utolsó előtti fejezetében is utánaolvashatunk, egy parányi helység tehát, mely egyetlen utcányi házsorból áll. Ahol Nádas soha nem sétál föl és alá. A gombosszegi emberek számára nincsen ott. Ül, számukra láthatatlanul, a kertjében Magyarország leghíresebb körtefája alatt, valamiféle leharcolt kandúrt tart a karjában, és az az érzésünk, hogy minden szó sok. Nem, Nádas nem elutasító vagy barátságatlan, épp ellenkezőleg. Miután fordítónőjének kiváló pörköltet főzött, most barátságosan nevetve ül a kávézó asztalnál a fa alatt, és azt sugallja, amit magunk is érzünk, hogy a beszéd csak nagyon korlátozott értelemmel bír. Csak felerősíti a káoszt, míg Gombosszeg, Péter Gombosszege, a ház és a kert a rendet írja elő. Akribiával elrendezett íróasztaláról mondja: „ez a kényszeres, geometrikus rend gyenge kísérlet arra, hogy úrrá legyek a zűrzavaron. ... legalább külsőleg megpróbálok rendet teremteni, hogy a körülöttem lévő viszonylatokat áttekinthessem, hogy legalább azokon úrrá legyek.”

Máskülönben az ember feje is szétrobbanna. Ahogy valami efféle történik Elisával, a *Párhuzamos történetek* másik alakjával. „Szalonzenekar játszott a teraszon, s a fiatal nő ezt túl hangosnak találta, a zsírszagot túl erősnek. Lehetséges, hogy valóságosan szenvedett benyomásai állandóan változó, feldolgozhatatlan tömegétől és a benyomások hihetetlen erejétől, attól a hihetetlen ténytől, hogy a világban minden egyszerre van jelen és igen nagy erővel van jelen...” Röviddel e jelenetet követően Elisa agyverzést kap. Bármennyire tragikus ez, mégis azt kell mondanunk, hogy a valóság igazi természetére, a létezők egyidejű létezésére vonatkozó fogékonyságával egy lépéssel messzebb jut, mint a *Párhuzamos történetek* többi főszereplője, akiknek a szerző – gombosszegi íróasztalánál rendíthetetlenül tiszta fejjel ülve – meghagyja, hogy e komplex létösszefüggésben többé vagy kevésbé vakon ide-oda tévelygjenek.

Ide-oda tévelygni a komplexitásban, ez, ismét csak mellékesen megjegyezve, nem volna rossz leírása a *Párhuzamos történetek* fordítása első fázisának. Ez volt a dolgom a szöveg irdatlan tömegével, annak nyitott, ám, a cím ellenére, sokféle módon összetett struktúrájával és természetesen a magyar nyelv álnok szintetikájával és mozgékonyosságával, amely egyben figyelmesebb is tesz a káosz, a szintetizálódás és széthullás játékára. De csak ott, az első fázisban botorkáltam, ha nem is vakon, de mégis, Péter, legyen szabad ezt most itt állva elmondanom, meglehetősen felfingerelve a szövegtől.

Ám aztán elérkezett a pillanat, az első kötet munkálatai idején, amikor mi, Péter és én, egy szép márciusi napon a Rómához közeli Ostiában *frittura di pesce* mellett egy strandvendéglőben ültünk, és ott sem igen beszélünk, a munkáról végképp nem. Ültünk a napon, és bámultuk a csillámló tengert, és teljesen világossá vált, hogy ez a *Párhuzamos történetek* része volt. Mert mi ketten, akiknek egymással volt dolgunk, ott ültünk, és mert a *Párhuzamos történetek* a valóság nagy, a semmiben megalapozott szövevényét olyan helyen világítja meg, amely egy másik hely is lehetne. Valami ilyesmi a tenger a strandvendéglővel, a szerzővel és a műfordítóval. Ennek semmi köze a tetszőlegességhez, hanem

azzal a ténnyel függ össze, hogy a szövevény nem ismeri a hierarchiát. Az egyik pillanat ugyanannyit ér, mint a másik, egy napfényes folt ugyanannyit ér, mint egy súlyos történelmi esemény. A történelmi esemény a maga történetiségében csak az elménkben létezik, miközben a márciusi nap a hátunkat melegíti, s ez átszínezi az eseményre irányuló szemléletünket. Aztán változik a fény, helyet változtatunk a széken, a halmaradékokat leszedik, föltámad a szél, és a dolgok másképp látszanak. Miután megértettem, hogy Nádas Péter erről ír, képes voltam átadni magam a *Párhuzamos történetek* ritmusának, a dolgok ritmusának.

Köszönöm, Péter, azt a márciusi napot, köszönöm a könyvet, és szívből gratulálok a Würth-díjhoz.

Fordította ÁGOSTON ZOLTÁN

AZ EMBERI MÉLYSÉG ELKÖTELEZETTJE

Nádas Péter Németországban olyannyira ismert, hogy ezúttal csupán rövid utalások erejéig elevenítem föl életrajzát. 1942-ben született Budapesten, 1985 óta Budapesten és egy kis nyugat-magyarországi helységben, Gombosszezen él. Korán elhalt zsidó szülei meggyőződéses kommunisták voltak. Apja önkezével vetett véget életének. Kezdetben fotóriporterként dolgozott, de jelentős fotográfusi alkotómunkáját a mai napig folytatja. 1968-ban, a prágai tavasz évében elvesztette újságírói állását. A hetvenes években Berlinben tartózkodott. A szovjetbarát rezsim idején 1969-től 1977-ig könyvei nem jelenhettek meg, azok csak 1990 után láttak szabadon napvilágot hazájában, s akkor kezdődtek jelentős sikerei, főképp a német kiadóknak köszönhetően. E huszonöt év alatt több mint húsz mű jelenik meg tőle: a mérhetetlenül nagy életműből csak megemlíjtük az esszéket és színházi írásokat, az *Egy családregény végét* (1977, németül 1979), az *Emlékiratok könyvét* (1986, németül 1991) és a *Saját halált* (2004, németül 2002), tudósítását a halálközeli állapotról, amelyet 1993-ban szívinfarktus következtében élt át.

Életművét Európa minden főbb nyelvére lefordították. Az Egyesült Államokban Susan Sontag révén vált ismertté, aki az *Emlékiratok könyvét* „korunk legnagyobb regényének” nevezte. Nádas egyebek mellett megkapta az Osztrák Állami díjat az Európai Irodalomért (1991), a Lipcsei Könyvdíjat (1995) és a Kafka-díjat (2003). 2012-ben jelent meg németül Christina Viragh remek fordításában a 2005-ben befejezett mesterműve másfél ezer oldalon: a *Párhuzamos történetek*, amelyen több mint húsz évig dolgozott.

Kevés mű gyökerezik ennyire mélyen az újabb kori – a náciizmus, a kommunizmus és a posztkommunizmus pusztítását magába foglaló, Budapesttől Berlinig hullámzó – történelemben, s kevés rendelkezik ilyen komplex struktúrával, oly „labirintus-szerű” felépítéssel, ahogy a kritikák egy része hangsúlyozta. Ám nyelvének szép érthetősége hozzáférhetővé teszi a regényt a nagyközönség számára is. A Tolsztojjal, Musillal, Joyce-szal, Thomas Mann-nal és Hemingwayjel újra és újra felvetődő összehasonlításokat Nádas tévutakként elvetette. Én azt hiszem, a legmeggyőzőbben Proust *Recherche*-éhez kapcsolható.

Nádas kijelentései közül, melyeket az ebben az évtizedben az irodalomtudomány által sokat vitatott „regény” műfajáról tett, csak egyet emelek ki: a „postakocsi korának” nevezi az irodalom még teljesen familiáris korszakát, amelyben minden a „követelődző én” körül forog. Valójában ez az én nála művészien szétforgácsolódik számtalan figurára, akik föltűnnek és gyakran minden magyarázat nélkül eltűnnek a balfenéken. Főalakok mellékalakokká válnak és viszont, idők és helyek sorakoznak az egész utóbbi századból, visszaemlékezések és tudatállapotok, tettek és gondolatok elszórta, illetve töredékszerűen ábrázolva, de a csaknem félelmetes részletettség által a külső és a belső történesek minden momentuma elevenen, úgymond hús-vér alakban lép eléink. Az olvasónak az a benyomása, hogy mindent megtapasztal és megért, miközben a sorsok megoldatlanok maradnak. Az egész mégis befejezettnek hat.

Ez lenne a realizmus – hangoztatja a magyar irodalom-, színház- és filmtudós Földényi László –, azaz hogy az egész értelme nem a középkori epika, illetve Dante *Divina Commediája* logikájának irányába halad: noha a nádasi „rombolva építkezés módszeré-

A laudáció ugyancsak a Würth-díj átadásán hangzott el C. Sylvia Weber felolvasásában.

ben” nincs hierarchia, a reális, az ismerős mindennapi is, csupán „a nem-reális, a nem evilági, tehát a metafizika tükrében” válik szemlélhetővé. Csak a nem-reális és a megragadhatatlan ítélőszéke előtt nyerjük el a reális és konkrét érvényes és igaz képét.”

Ez az ítélőszék az istenivel nemigen tud mit kezdeni, ám Földényi még tovább megy, amennyiben a *Párhuzamos történetek*nek keresztény karaktert tulajdonít, mégpedig a szenvedés középpontba állítása miatt, ahol „mindenki saját szenvedésének főszereplője”. Ugyanakkor – és itt ismét Nádas szavaihoz térek vissza, a múlt század represszív ideológiáinak tanújához: – „Minden meggyilkolt az én felelősségem”. Lírai tanúságtétel ez, ami nem ritka a Nádas-prózában. A kritika gyakran megemlíti R. M. Rilke hatását, különösen a *Saját halál* kapcsán. Persze Th. Mann is lírai gyökereket tulajdonított saját epikai munkásságának, és Nádas az eddig is bőven kutatott közelségét Mannhoz nem tagadhatja.

Amilyen grandiózus a beállítás, olyan hatalmas a „tragikus őszüresség” érzése, s ahogy már említettem, a nádas pillantás mintha nagyítón át irányulna a láthatóra. Megállapították már közelségét a hatvanas évek *nouveau roman*jához a szubjektivitás tagadása kapcsán, azt hiszem, tévesen. Inkább gondoljunk Nádas fotografusi őstehetségére, és arra, hogy a mozi évtizedek óta olyan újfajta kifejezési lehetőségeket kínál az elbeszélő művészet számára, amelyeket maga teremtett. A vizuális elem gyors felfoghatósága fontos szerepet játszik Nádas elbeszélői módszerében.

Így fotografál Nádas bőségesen a szavakkal, s teszi ezt néha oldalak tucatjain át egy nézete szerint elhanyagolt területen: a szerelem, valamint a hetero- és homoszexuális szerkezetek területén, hiszen, panaszolja, „az irodalomból a test kiűzetett”.

A test, az ember középpontja, a test a maga saját nyelvével. Nádas a test egyáltalán nem néma szépségét ünnepli – teljesen és merőben nem-keresztényi módon –, néha líriai, úgy, hogy hullámokként sodródni felénk a résztvevők érzései és gesztusai – azonban gyakrabban emlékeztet mindez inkább a klasszikus szobrászatra a pogány antikok idejéből.

Nádasnak olykor egyfajta erőltetett szexualizációt vetnek a szemére. Semmi nincs azonban távolabb tőle, mint a pornográfia populáris csábítása, amellyel a film és az irodalom próbálja manapság a közönséget megtéveszteni.

Ez a nagy költő igazi „engagé”: elkötelezett a mi csordultig telt, az all-round információtól szenvedő és iránytalan korunk emberének mélysége iránt.

Fordította ÁGOSTON ZOLTÁN

A kitalált ország

Kezdetben

*A kitalált ország történelme
kitalálásával kezdődik.
Nem is a teremtő kezek.
Egy fej. Félrövid, ritkuló
haj. Napszitta bőr.
Drótkeretes szemüveg.
A fej már nem kezdetben
van. Aztán a balkéz.
Mert balkezes. Egy papír.
Mert nem gépbe dolgozik.
De a rajzok és a sorok
még mindig a kezdet előttiék.
Az országnak nincs határa.
A teremtés kályhájába
most rakják a fát.*

A délutáni nap

*A délutáni nap
besütött a repülőtérré.
Minden idők utolsó
gépét indították az előbb,
és most nem-minden
idők útjai kezdődnek.
Biciklit osztottak
a lemaradt utasoknak.*

Zsugorodás

*Ha verekednek az istenek, meg nem
teremtett világok hullanak az égre.
Minden lehetséges, de győzelemre
nem mindig a lehetetlen jut.
Harcolni kell a teremtés jogáért,*

*mint ősszel a szarvasbikáknak.
Minden teremtett világ
egy elpusztított helyére
kerül. Egy elképzelt ország
területén már korábban is
a képzelet uralkodott,
de veszett hordáit senki
(egy erős képzelet) sem tudta
országga egyesíteni.
A képzelet világa
könnyebben átfér egy tű fokán,
mint egyetlen gondolat,
cérnaszállá sodort lehetőség.*

A művészet értelmezése

*Nézd a kezeket! Hiába festmény,
mozognak. Te hiába élsz, nem mozdulsz.*

A művészet értelmezése II.

*Vannak-e titkos tartalmak festményekbe,
titkos jelentések versekbe, titkos fények
szobrokba, titkos gondolatok zenékbe
rejtve? Van-e olyan fény, jelentés,
ami nem titkos? Isten, mielőtt megteremtette
volna a világot, faragott egy szobrot,
írt egy verset, festett egy festményt.
Anélkül, hogy ismernénk,
mindannyian ezeket utánozzuk.*

Az evangélium értelmezése

*A szoros kapun menjetek be,
mert a széles kapu a már meglevőbe visz,
a keskeny az új, a nem létező, a kitalált felé.
És nektek az új, a nem létező,
a kitalált kell. A teremtés és a jó hír.
Meváltani csak teremtett világot
lehet, a teremtés az első lépés a megváltás
felé, a megváltás az utolsó lépés
a teremtésben. Ne félj megérteni
a világ üzenetét, csak azért,*

*mert túl bonyolult, túl véres,
túl igaz, túl hamis, túl egyszerű.*

Az emberek értelmezése

*ŐrizkedjeteK a hamis prófétáktól,
akik báránynak öltöznek,
pedig a torkuk farkastorok,
a szemük farkasszem.
Csak arra figyeljeteK, mit tesznek,
ne arra, mit mondanak,
csak arra, mit kapnak,
ne arra, mit adnak,
csak arra, mit mondnak
másról, mert az mutatja őket,
nem pedig, amit magukról
bégetnek, üvöltnek és makognak.
Gyümölcséről ismered meg a fát.
Savanyú pofáról a hazugságot.
A megváltás nagyon nehéz munka,
a teremtés még nehezebb.
Nem is nektek való,
elég ha figyeltek, képzelődtök,
és befogjátok a fületeket, ha bégetést,
üvöltést vagy makogást hallotok.*

Képzelt idő

*Ami egy perce, egy napja, egy hete,
egy éve volt, az még lehet a jelen.
Néha, ami tíz éve volt, az is.
Ami egy napja, egy hete,
egy éve volt, az még lehet a tegnapi.
Néha, ami száz éve volt, az is.
Ami egy nap, egy hét, egy év
múlva lesz, az még lehet a holnap.
Néha már a ma is.
Egy elképzelt város ideje visszafelé
telik, lehet, hogy előbb találják
ki a jelenét, mint a múltját,
a jövőjét, mint őt magát.
Házak csak elvétve akadnak
benne, az utcák nem is őket kötik
össze, látképek takarják el*

*az ürességet, melyben történetek
tenyésznek, mint férgek a hullában.
Lassan telik meg a jövő,
mint a kád, melybe éppen csak
csöpörészik a víz a csapból.*

A főtér

*Amíg ideköltöztünk, olyan sok
furcsaság történt. Bárkinek is
mondtam, hogy ide akarunk utazni,
csak nevetett. Olyan ország nincs.
De a város neve, Sehol,
már ismerősebbnek tűnt,
valaki mutatott is egy fotót
gyerekkorából, a seholi főtéren
állt szüleiével. Később azt hallottam
róla, hogy nem is ismerte
a szüleit.*

Betelepülők

*Amíg ideköltöztünk, olyan sok
furcsaság történt. Az útleveél postán
jött meg, a vízum egy fekete lyuk
volt a papíron. Attól kezdve
a kisebb szemeteket oda dobáltuk.
Nem minden fért bele,
de mindent elnyelt. A képzelet
országát betelepülőknek kell belakni?*

Kilométerkövek

*Amíg ideköltöztünk, olyan sok
furcsaság történt. Az úton végig köd volt.
Az autónk sosem érte el a határt,
de egyszer csak a kilométerkövek
rózsaszínek lettek. Mért nem lilák,
kérddeztem. És már lilák voltak.
Itt vigyáznod kell, mit mondasz,
figyelmeztetett a férjem.*

Sehol

*A városba is ködben érkeztünk.
Leállítottam a kocsit egy utcasarkon,
a térkép szerint kell itt egy háznak
lenni, mondtam, és a térkép
máris a kezemben volt,
a köd pedig színházi függönyként
szétnyílt egy kapu előtt.
Ez ilyen egyszerű lesz?
Hát nem azt akartátok,
hogy legyen egy barátságosabb,
lakhatóbb világ?*

Beköltözés

*Az üres házban bárhová
beköltözhattünk volna,
de én az ötödik emeletig
rohantam a lépcsőn,
és ott próbáltam ki, melyik
ajtót nyitja a kulcsom.
Még az otthoni.
Csak a másodikat nyitotta.
Amit magunkkal hoztunk,
még föl kellett cipelni.
Amit otthon felejtettünk,
már bent volt a lakásban.*

Defláció

*Mióta ideköltöztünk, olyan sok
furcsaság történt. Az első bolt,
ami a házunkban épp aznap nyitott,
amikor először lementünk a reggeli
kifliért és tejért, még nagyon drága volt.
Ráadásul az otthoni pénzt el se akarták fogadni.
De a bankban aztán jó árfolyamon váltották.
A bankos egy zöldhajú kislány.
Amíg a pénzt egy öreg teknős előhozta,
szappanbuborékot fúj.*

Defláció II.

Mióta ideköltöztünk, olyan sok furcsaság történt. A két ezer-seholosból, amit a bankban az értéktelen fémpenzeinkért kaptunk, az első egy hét alatt elfogyott. A másodikból már egy éve élünk, és még a második ötszázashoz hozzá se kellett nyúlnunk.

Defláció III.

Mióta ideköltöztünk, olyan sok furcsaság történt. A kenyér előbb 5 seholba került, aztán 3.60-ba. Mostanában amíg a pultról a pénztárig érek, azalatt is esik az ára. Néha nem tudok eljönni a kasszától, mert újabb és újabb visszajárókat jelez. A héten egy új autót vettünk 1 seholért. Nevettek, nem tudjuk majd használni, mert nincsenek utak.

Sehol, semmi, soha

Mért pont utak ne lennének itt, amikor semmi sincs. Mért pont utak lennének itt, amikor mindig minden mindenhol van. Nincs mért máshová menni. Sehol se szenvedünk hiányt semmiben. Hát ilyen hely Sehol. Ez pedig a legszebb kerülete: Semmi. Amióta eloszlott a köd, és kilátásunk is van, soha nem nézek ki az ablakon.

Honvág

- Hol laksz?*
- Sehol.*
- Hontalan vagy?*
- Hol se, mikor se, miért se.*

- Mikor hol?
– Miért, máskor máshol?

Honvágý II.

*Ezt most elmondom
érthetőbben is. Elég sokára
jött el a honvágý. Az első
kérdése az volt: Hol laksz?
Mi mást felelhettem volna neki,
mint a városunk nevét.
Ő úgy tett, mintha félreértene.*

*Szótagolva ismételtettem egy szót,
Félreértette. Félve értette meg,
hogy minden szó szétszedhető
kétfelé, és a két félteke közül,
mint bonbonból a töltelék,
kiömlik az ellentéte, valami belső
úr, mindaz, ami jobb lenne
annál, ami van.*

Egy példa

*Hadd világítsam meg ezt
egy példával. Étterembe
akartunk menni. Nem volt.
Ezért fel kellett
idézni egy otthonit.*

*Kétemeletes világoskék ház,
barokk homlokzatán három róka.
Olyan drága helynek számított,
hogy csak a gazdag külföldi rokon
tudott elvinni oda. Vadhúst ettem
áfonyalekvárral.*

Honvágý III.

*Föl tudom-e idézni
az összes éttermet,
ahol már jártam? Ahogy más
hegyi tájakat, szeles*

*hegygerincet, folyóvölgyre
nyíló kilátást.*

*A képzelt országban
bárhány éttermet is
nyitnak a számunkra,
sehol nincs ételszag,
a konyhában nem főznek.
A pincérek ködfüggöny
mögül lépnek elő,
anélkül, hogy félrehúznák.*

Óda egy angol vershez

*A szép igaz, s az igaz szép.
Ezt hiszik mindig, akik új világot teremtenek.*

*Akik régít tartanak fönt, azt hiszik:
A helyes körülbelül megfelel a valóságnak.
A tetszetős a tényekkel valamennyire egybevág.
És:
A valóság körülbelül helyes. (Pofás? Cuki? Vagy inkább rendjén való?)
A tények valamennyire egybevágznak a tetszetőssel.*

*Akik régi világot erőszakolnak rá a világra,
nem hisznek semmit.
Nincs régi világ. A nincs régi világ.
A szép hamis, és a rút igaz.
Nincs fordítva.
Nincs sehogy.*

Isten a kitalált városban

*Nem változtat semmit
a világ szerkezetén,
hogy olyannak hisszük-e,
amilyen, vagy másnak.
Istennek talán még hízeleg is,
ha kételkednek a létezésében.
Meglepne, ha bosszantaná.
De mikor egy kitalált világ
teremtésébe fogunk, tudnunk
kell, hogy van-e valaki,
akit akaratlanul utánzunk.*

*Az ő léte megerősítése
vagy teljes letiltása
a mi munkánkunknak?*

Tanácsok kezdő teremtőknek

- 1 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs rossz.*
- 2 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs bűn.*
- 3 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs büntetés.*
- 4 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs se igazság,
se igazságtalanság.*
- 5 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs jó.*
- 6 Teremtsünk olyan világot,
amiben nincs végzet és kezdet,
vagyis nincs bánat és öröm.*
- 7 Ne! Ez a világ nem is
megteremthető. Meg aztán, minek?*
- 8 Mostanában nem úgy teremtünk,
mint 6000 évvel ezelőtt.*
- 9 Teremtésben legyél konzervatív.*

A kiegészítők

*Csak az oszlopok legyenek
kőből, a legyezőboltozat
már lehet téglából, sőt, fából
vagy akár papírból is.
Aki az égre ír, annak
bármilyen anyag megteszi.*

Egy jobb világ felé

*Mindig azt mondtad,
lehetne a világ sokkal jobb is.
Jobbna jobb lett, de szétesik,
nincs benne rendszer,
nincs benne semmi, amit
ne te találtál volna ki.*

*Semmi meglepetés.
Mégis eltévedtél.
Unatkozol. Félsz.
Az éghajlat tőled
függetlenül hideg.
Sosem esik az eső.*

Olvasatlanság

*Mért nincsenek itt könyvek?
Talán mindet nekem kell megírni?
És ha az egyiket csak
a polcomon szeretném tartani
olvasatlanul?*

Könyvből vagyok

*Mért érzem magam néha
egy könyvnek? És néha
mért érzem kettőnek, sőt
háromnak magam? A bal
agyféltekém egy regény.
A jobb verseskötet.
A semmi-valami szótár
a kisagy.*

Könyvvé leszek

*Ha meghalok, majd kiadnak
könyvben. A mutatóujjam
az első mondat. A hajam
a sok beíratlan, üres hely.
A szám vallomás a könyv
közepén, a nyelvem valami
szemtelen mellékmondat.
A lábam a szerkesztő
megjegyzése.
Az első héten csak öt
példányt adnak el.
A másodikon százat,
a következőn már
kapkodni fogják.*

*De ha valaki megpróbálja
lefordítani, nem sikerül.*

A vödör

*Hogy a múltnak kútja
mélységes mély lenne?
Ki van száradva
és berácsolták.
Ne mondjuk inkább
kútnak. Bármilyen, amit
beledobálunk, fölfelé
esik. A jövő felé.
De fölfelé nem lehet
kutat ásni.
A nap egy vödör
vízként inog kitalált
világunk fölött.*

Téves döntések

*Hogy milyen ruhát viszek
egy utazásra, annak jelentősége
azon nyomban elenyész,
ha már hazajöttem az útról.
Kivéve, ha úgy megfázom,
hogy egy hétig az ágyat
fogom nyomni. Akkor csak
egyre dühösebb leszek
arra a legfajéjúbb alakra,
akit meggyőzni sosem lehet,
két héttel ezelőtti önmagamra.
Nem is áll szóba velem.
Ha beszélek hozzá, nem
hallja. Meg se lát. Azt se
tudom, mit gondol. Talán
nincs is már. De mégis
ő dönt rólam. Ha Isten
nem létezne, ő is valahogy
így nem lenne csak.*

Emeletes

*Van-e Isten abban
a kitalált világban,
amit én teremtek.
Ha valamit rosszul
gondoltam el,
özönvíz kell hozzá
kijavítani.
A Bibliában az a poén,
hogy le vannak benne
írva Isten balfogásai.*

Folyosó a Holdra

regényrészlet

Kenyér a fafaragók utcájának végén balra fordult, a kút még odébb esett, sietősre fogta. Eközben mind melegebb lett, és ő megszomjazott. A következő sikátor elején csavart szarvú kost pillantott meg, amit gazdája kötélén vonszolt. Az utcácska kanyarulatában azonban a kos megmakacsolta magát, fejét leszegte, nem mozdult egy tapodtat sem, mellső lábával a földet kapálta, szinte emberi hangon hörgött és fújtatott. A gazda hiába rángatta a kenderkötelet, az állat csak nem akart elindulni, nyilván megrettent a kavargó tumultusban. Már fulladozott is, hosszú keskeny nyelvét kilógatta, szemei guvadtak, orrlikai kitágultak, de nem moccant egy lépésnyit sem. Erre a gazda lekapta a derékszíját, bestiálisan nagyot sózott az állat hátsó fertályára, aztán a koponyájára is, éppen a két szarva között. – Mozduljál, rohadék! – ordította. A folytatást Kenyér már nem láthatta, a jelenet körül összezárult a sokaság.

Pár csepp eső hullott az arcára, pedig az égen alig akadt felhő, Kenyér sietősebbre fogta. Csak úgy, a maga szórakoztatására belefogott a reklámszövegbe: *szőke lány van eladó, potom áron, csak itt, csak most!* Nem kellett sokáig koptatnia a nyelvét, egy férfias arcú nő vagy talán nőies arcú férfi érintette meg a könyökét. Ahogy megszólalt, a beszéde is ugyanolyan volt, eldönthetetlen nemű, furcsa zöngéjű hang. – Nem bánod meg – mondta az illető –, ha segítesz nekünk. Kenyér kérdően nézett az idegenre, miben segíthetek, kérdezte. Az egyén hozzá hajolt, feszesre szabott lila steppelt kabátot viselt, és rózsavíz-illatot árasztott, látszott rajta, hogy van mit a tejbe aprítania.

– Van egy kis probléma az öregemmel – súgta.

– Micsoda?

– Túlságosan virgonc, nem bírunk vele. Ha a barátnőd rendesen megoldgözná, abból még kijöhetne valami.

Kenyér ugyan nem értette a dolgot, de nem firtatta, csak bólintott.

– Itt hozzák, mindjárt magad is megláthatod – susogta a figura. – De aztán ügyes legyen az a lány, az se baj, ha véletlenül elalszik az öreg, remélem, érthető vagyok! Addig csinálja, míg elalszik rendesen!

– És hol van? – nézett körül a fiú.

– Most hozzák.

És csakugyan, a tömegből különös kis menet vált ki, egy apró termetű, de rendkívül vállas ortodox apáca jött feléjük, tolókoksit gurított, amiben egy vénségesen vén, aszott katonatiszt ült. Volt még velük egy gumibottal hadonászó testőrnök, aki a nyomukba szegődött riccsajos gyerekcsapatot próbálta távol tartani, csekély sikerrel. Kenyér nem mutatott meglepődést, végigmérte az aggastyánt,

látta, hogy anyjának nem fog sok vesződséget okozni a delikvens. Az öregember semmiféle különösebb életjelet nem produkált, feje oldalt nyaklott, nyershús színű, lefittyedő szája cserepes, arcbőre repedezett, mint a kiszáradt föld, szemei lehungya, ernyedte rázkódott a rögös úton. Kenyér visszafajtott egy mosolyt, merészen három ezüstöt kért, négyet kapott, és egy ígéretet, hogy amennyiben a *kishölgy* rendesen végzi a dolgát, lehet szó komolyabb célprémiumról is. Kenyér csak most fogta fel a lényegét, szemöldökét felhúzza megértően elvigyorodott, rendben lesz, bólintott.

– Ez botrányos – fordult hozzá a kocsit toló apáca parancsoláshoz szokott hangján, mintha Kenyért hibáztatná valamiért. – Nem mehet így tovább! Szörnyű vénember, igazi pokolfajzat. Még sok mást is mondott, de arra Kenyér már nem figyelt oda, a menet élére állt, vezette őket az ivókútig. Az anyja ott várt rá a kútnál, látszott, hogy türelmetlen és ideges, rosszállóan csóválta a fejét. Ő meg csak vigyorgott tovább, hüvelykujjával a háta mögött lépkedő csoportra bökött. Nem kellett sokat magyarázkodnia, a törpe apáca átadta anyjának a tolókocsit, Maddalena nekiveselkedett, és sebes léptekkel megindult a bozótos felé.

– Mennyit kell várni? – tudakolta aztán az apáca, mire Kenyér vállat vont – nem sokat – felelte –, attól függ...

A kis társaság tagjai egymásra néztek, látszott rajtuk a feszült reménykedés. A fiú a kúthoz lépett, vizet eresztett, jól teliitta magát, aztán angolosan otthagya a különös megrendelőket. Nyakából lógó erszényében ott csörgött a pénz, kedve támadt költeni egy keveset. Éhes nem volt, szomjas sem, viszont útközben egy bodegára lett figyelmes, mely előtt torzonborz szakállú, loboncos hajú szövetséges baka ült, a haját igazította egy borbélyal, aki duzzadt vörös monoklit viselt a szeme körül. Kenyér arra tippelt, hogy nemrég kaphatta a pofont, talán egy elégedetlen kliensétől. A duzzanat akkora volt, hogy a fodrász szeme alig látszott, ennek ellenére fűgén és vidáman csattogtatta ollóját. Ennek a borbélynak a szomszédságában szintén fodrázműhely működött, tulajdonosa most éppen vendég híján ásítózott a bódéja előtt, s az ő szeme alatt is vörös karika virult.

– Tessen parancsolni – szólította meg ez utóbbi a fiút, aki hirtelen ötlettől vezérelve az összecsukható táborig székre telepedett.

– Kis igazítást méltóztassunk, esetleg egy divatos csikófrizurát tudnék elképzelni – készségeskedett a mester, és már kanyarintotta is a fiú nyaka köré a kétes tisztaságú törülközőt. Kenyér eddig soha nem fordult meg borbélyüzletben, az ő haját mindig az anyja nyírta le a rozsdás nagyollóval, ha már nagyon a nyakába lógott. – Igazítsa meg – adta ki az utasítást –, hogy divatos legyen!

– Értettem alázattal – válaszolt a fodrász –, akkor szabadna egy szép, modern fazont esetleg?

– Csak igyekezzen!

A mester finoman a hajába túrt, kissé felborzolta, e, mondta mélyértelműen, majd a fejtetőn nekilátott a stuccolásnak. Amikor végzett, hintőporos pemzlivel körbesimított a fiú nyakán, és hátrébb lépve elégedetten szemlélte művét, majd apró tükröt tartott Kenyér orra elé. A fiú alig látott változást, de nem zúgolódott, valahogy meghatározhatatlan módon felnőttesebbnek érezte így az arcát.

– Szabad egy kis pomádét is esetleg – nyájaskodott a borbély, és a választ meg sem várva egy üvegcéből illatos vizet spricckolt a fiú nyakába.

– Így, és már lehet is vadászni a kis nőcskékre – állapította meg a mester –, egyötvenet kapok csak!

A fiú felállt, két alut fizetett, amit a fodrász mély meghajlással köszönt meg, legyen máskor is, kérném – szerencsénk, mondotta.

Innen a fazekasok utcája felé indult, ahonnan négy-öt, vele egykorú szerzetes lépett elő, akik boszorkányos ügyességgel kis sárga labdát dobáltak egymás közt. Csak mikor közelebb értek, akkor lehetett kivenni, hogy ráncos apró almával játszanak. Románul trécseltek egymás közt, nagyokat nevettek, korallfehér fogukat villantották bele a nagy, zűrzavaros magyar világba.

Kenyér nem sok jót tartott a csuhásokról, a tökkelütött Pahomról és társairól. A többségük szelíd hülyének tettei magát, de hátul a gatyatokban ott lapul a görbe nyúzókés, ha úgy adódik, villanás alatt rántják fel a szörköpenyt a farkon, és nem sokat kukoricáznak. Az ökölharcban sem utolsók, Kenyér tanúja volt párszor, hogyan verekszenek utcákon, tereken. Jó harcosnak tartotta magát, most sem aggódott egy esetleges konfliktus miatt, mégis valahogy rossz érzése támadt hirtelen. Nem magát féltette, nem is az anyját, aki most a vén szivart mulattatja, csak valami meghatározhatatlan balsejtelem lett úrrá rajta, hogy valami készülődik. De mi? Talán amiről a Tanító beszélt. Tompa sejtés volt ez, hamar elhessegette. Tudta, mi kéne neki; egy csinos lány, mert ilyenek is akadtak azért, rózsás babák, akiknek négy ezüstnél kezdődött a tarifájuk. Tisztában volt vele, hogy az ilyeneket veréssel, az arcukat nem érő ütlegekkel, fenyegetésekkel kényszerítik a vásárba, korántsem önként jönnek, de ez fikarcnyit sem zavarta. Később ennek is utánaéz majd, gondolta. Vízelnie kellett, elindult kifelé a tömegből, vissza a Józsa alatti zombékos felé, amerre az anyja is teljesített.

Amint a dudvával, kóroval benőtt területet elérte, rögtön ráismert a környékre. Miután vizelt, továbbindult a kis akácliget irányába, innen csak pár lépésnyire kezdődött a sűrű susnyás a régóta kitaposott ösvényeivel, letördelt tüskés ágaival. Kenyérnek kedve támadt, hogy mint gyerekkorában annyiszor, kilesse az anyját munka közben. Korábban, ha az apját kérdezte, milyen is az a munka, azt a választ kapta, hogy az anyjának *előre kell hajolnia*. Hát aztán megtudta, ez pontosan mit is jelent.

Még pár lépés előre, aztán éles balkanyar, közben mindenfelől heves sóhajokat hallott, elégedett nyögést, valamint fojtott jajszót a távolból. Innen már csak lopakodva, bokrok, fák rejtekéből előlesve settenkedett tovább. Néhány lépés után, egy csipkebokor mögül előkandikálva, talpalatnyi tisztáson pillantotta meg az anyját, aki neki háttal ült kis pokrócán. Mellette a tolókoksis múmia foltos, madárkarmokra emlékeztető ujjait anyja hajába túrta éppen. Kenyér néhány másodpercig nézte a mozdulatlan képet, majd ahogy jött, nesztelenül visszavonult.

Már majdnem kiért az éledő cserjésből, mikor az egyik oldalsó ösvényen Kolbászt, régi osztálytársát látta közeledni. Vékony csontú, magas fiú volt, korábban ő is eljárt a Tanítóhoz, aztán elmaradozott. Kolbász a húga társaságában, egy lapos, fejletlen gyereklánnyal együtt jött, de nem önként, egy mokány, láthatólag erőteljes férfi vonszolta őket. A lányt rángatva, a fiút pofozva terelgette, közben üvöltözött is, hogy ez a ribanc nem csinál semmit, nem tud semmit, azonnal fizessék vissza a hat alut, vagy most mennek a finánchoz! Hát ennek semmije

sincs kialakulva, harsogta a pórul járt kuncsaft, ez csalás, még alul se szőrösödik, ezért még számolunk!

Kenyér kényelmesen a bicskájáért nyúlt, kikattintotta a pengét, ám eközben a barátja valahogy kiszabadult a férfi kezei közül, de ahelyett, hogy megugrott volna, nagyot rügött a kliens térdhajlatába, mire az üvöltve térdre zuhant, és magával rántotta a lánykát is. Kolbász kezében orvosi szike villant, íves mozdulattal lendítette az ügyfél arca irányába, nem mafláskodott, mint régen, az iskolaudvaron. Kenyér érdeklődéssel figyelte a jelenetet. Az ember feljajdult – a szemem, – ordította, és mozdulni sem mert tovább. Akkor Kolbász meg a húga egymás kezét megfogva nekiiramodtak, és hamarosan elnyelte őket a burjánzó növényzet. Kenyér elégedetten bölintott, elhaladt a vérző arccal, nyöszörögve feltápaszkodó ember mellett, és szó nélkül maga mögött hagyta.

Az ivókútig hátralévő utat kocogva tette meg, gondolta, itt is tud újabb klienseket fogni. A nap állása szerint kilenc felé járhatott, Kenyér sodort egy cigarettát. Tekintélyes külsejű családapa lépett a kúthoz, vizet engedett a kislányának, aki a tenyeréből szürcsölve inni kezdett. A kislány füle mellett élénk színű virág kandikált, testvére, egy valamivel idősebb fiú kezében egy nyélre szerelt furnérlapra szögezve denevérfióka vergődött. Ez új divatnak számított, amit száz százalékosan magyar eredetűként reklámoztak, és a nép vitte, mint a cukrot. Néhány napig még elél, elrángatózik a bőregér, aztán lekókad, ahogy a virág is elhervad, s akkor mindkettő mehet a szemétre.

Az iménti mozgalmas eseménysor kielégítette Kenyér vérszomját és igazságérzetét, jókedvre hangolta, kár, hogy Kolbászék felszívódtak, őt észre sem vették. Egy közeli pálinkaméréshez sétált, hirtelen ötlettel rendelt magának egy deci törkölyt, amit egyetlen mozdulattal döntött le. Nem volt szokva az iváshoz, az undorító íz a nyelvébe mart, félig lenyelte már a kortyot, amikor rájött, hogy ki kéne köpnie, aztán mégis leengedte a torkán. Érezte, amint a gyomra hevesen összerándul, ugyanakkor sokkal élesebben és messzebbre ellátott, hallott. A pultnál ketten várakoztak, a fiú kívárta a sorát, ismét kikért egy decit. Felnőtt ember volt, egy Winnetou, ahogy a nagykönyvben meg van írva. A második pohárkát már bölcsebben, apró kortyokban szürcsölte el. Az elébe tároló látvány mókásan összekutyulódott, és így, egymásba gabalyodva, szilánkosan összekeveredve jobban áttekinthetővé vált a vásári világ. Az elnöki szöveget például, ami a szívek egységéről, az édes álomról, a létezés boldog öröméről elmélkedett; ezt a disznót kéne legelőször megfojtani, gondolta. Ebben a percben, tőle alig tízméternyire Paolót vette észre, aki, nyomában három-négy emberével meg egy röhejes külsejű, kotlósnak öltözött fazonnal nagy léptekben haladt a sorok közt. Kenyér tudta, tilos a közelükbe férkőznie, de annyira elfogta a kíváncsiság, hogy biztos távolságból utánuk somfordált.

A kotlósnak öltözött úgy ugrált Paolo körül, mint egy bolondos kiskutya, bizalmaskodva a vezérhez dörgölőzött, és valamit pusmogott a fülébe. Paolót láthatólag kevésbé érdekelte a téma, kezével erélyes mozdulatot tett, mintha ormótlan lószúnyogot akarna elhajtani az arca elől, közben hátrafordulva mondott valamit Szájmonnak és Frizurának, amin azok hátravetett fejfel nevetni kezdtek. A tollruhás ezen nem sértődött meg, tovább duruzsolt, öklét felemelve többször is maga elé sújtott a levegőbe. Ekkor ünnepélyes paraszti viseletbe öltözött férfi

állta el az útjukat, megállásra készítette a kis csapatot. A mindenfelől özönlő tömeg pár másodpercre eltakarta Kenyér előtt a folytatást, de ő lendületesen közelebb furakodott hozzájuk. A parasztruhás éppen azt ismételte, hogy neve elhallgatását kéri, ez diszkrét és bizalmas ügy, majd egy fehér porcelántégelyt húzott elő, és azt mutogatta Paolónak. Kenyér az *instant logikai mátrix* és a *csodafegyver* kifejezéseket vélte hallani, valamint, hogy *ez az emulzió vereségből győzelmet kovácsol*. Látta, amint Paolo gúnyosan elhúzza a száját, kecses bajsza még inkább felkunkorodik, és a feléje nyújtott tégelyt nem veszi a kezébe, helyette Frizura ragadja meg azt, jó magasra feldobja, elkapja, s néhányszor megismétli ezt a műveletet. A parasztruhás rémült tekintettel, száját eltávtva követte a portékája röptét, aztán, amikor a tagbaszakadt, göndör szőke hajú Frizura ráunt a játékra, erőteljes mozdulattal földhöz vágta a dobozát, ami ripityára tört, és tartalma, valami sárgásfehér kulimász krémesen szivárgott a cserepei közül. A parasztruhás nyilván nem hitt a szemének, olyan mozdulatot tett, amit Szájmon vagy félreértett, vagy nem, mindenesetre megragadta a parasztruhás grabancát, kissé a levegőbe emelte, hogy a lába nem érte a földet. Egy darabig így fityegett, a kezével hadonászva, lábával kalimpálva igyekezett szabadulni, sikertelenül. Aztán a nagyerejű Szájmon diadalmas kacagással szinte megforgatta a levegőben, hogy repedt a díszes labji, szakadt a gatyakorc, majd ugyanazzal a lendülettel földhöz teremtette az embert, hogy nyekkent.

A főnök aztán oldalán a tollruhással tovább indult, Kenyér meg csak somolygott serkedő bajsza alatt. Egyszer majd mind úgy fütyültök, ahogy én táncolok – gondolta.

Itt volt az ideje, hogy újabb klienst hajtson föl. Ha most sikerülne kifogni egy részeg kupecet, aki már nem nézi, mire költ, mire nem! Persze ilyenkor, fél tíz magasságában csak az botladozott keresztbe álló szemekkel, feküdt a sátrak közt a saját hányásában, aki pontosan ezért jött ide. Ezekből is akadt már imitt-amott, akik az utolsó alujukat is ellítették, a zsebük üres, hiába is kotort bele, aki erre szakosodott. Csóró részeket kifosztására amúgy sem biztatta őket a Tanító, Kenyér ügyet sem vetett az ilyen reménytelen esetekre. Várnia kellett még a zsírosabb ügyfelekre. Az ivókúthoz visszaérve nekitámasztotta hátát a rozsdás korlátnak, és lehunyt szemmel átadta magát az erős napsugaraknak, a kora áprilisi melegnek.

Szendergéséből egy erős marok szorítása térítette magához. Ahogy a szeme felnyílt, csak a nagy fényességet látta, meg egy előtte magasodó sötétlila foltot. Ahogy az árnyalak kivált az izzó világból, és arcot és határozott kontúrokat nyert, a fiú nyomban fölismerte. Rákóci volt az, egy közismert főfejes a fináncoknál, akinek az arcára volt írva, hogy utolsó gazember. Most bátorítóan mosolygott Kenyérre, nem volt benne parányi rosszindulat sem.

– Beszélük – mondta –, hogy te vezeted a szőke Maddalenát.

– Én nem – válaszolta a fiú reflexszerűen.

– Jól van, hülyegyerek, akkor itt együtt megvárjuk szépen. – Nem kell tőlem félned – mondta aztán békítőleg a főfinánc –, próbavásárlás lesz. Ha a papírok meg a szolgáltatás is rendben vannak, tisztasági csomag meg minden oké, akkor felőlem jól járhattok. Na, és érti a dolgát – kérdezte aztán kisvártatva, s a fiú arcába csapott bűzös szájszaga.

Érti, válaszolta kényszeredetten, a legjobb a vásárban. Az úr nagyon meg lesz elégedve.

Pár lépéssel odébb már egyik lábukról a másikra álltak a tolókcosis kísérei, Kenyér odabólintott feléjük, de azok nem viszonozták a gesztust, maguk közt tanakodtak. Végre felbukkant az anyja is, Maddalena egykedvűen tolt feléjük a rokkantkocsit, benne a magatehetetlen hadastyánnal. Ez hamar megvolt – gondolta a fiú. Az öreg katonán most sem látszott, él-e vagy halott, de erre hamar fény derült. A testes nővér meg sem várva, míg odagurítják a tolószéket, eléjük sietett, és kíméletlen mozdulattal kitapogatta az idős férfi álla alatt az ütőeret. Pár másodpercnyi feszült vizsgálódás után arca eltorzult, és nem izgatta, hogy meghallják, felkiáltott, de hát még mindig él a rohadék! A dühtől majd szétpattanva rivallt Maddalenára, hogy mit csinált maga ezzel az emberrel? Biztosan semmit, adta meg rögtön a saját kérdésére a választ. – Hagyta aludni, mi? Fel sem ébresztette, igaz? – De Maddalena nemigen törődött a reklamációval, a fiához sietett, aki éppen az újabb kuncsafttal volt elfoglalva. – Aulih tábornok – jegyezte meg enyhe mosollyal a mindent tudó fináncparancsnok – vén pióca, ez is minden segíet kinyalt, várják már a rokonok a nagy örökséget.

Az asszony ekkor nézte csak meg alaposabban, hogy ki is a soron következő érdeklődő, ijedten pislogott először a fiára, majd a közismert ügyfélre. De hamar meg is nyugodott, amint látta, hogy a hivatali hatalmasság előbb a zsebében, majd elegáns tárcájában kutakodik, akkurátusan leszámolja a húsz alut, s arcáról végig nem hervad le a zsíros, kellemkedő vigyor. Kenyér egy darabig nézte, ahogy elindulnak a sűrű felé, csörgette a vászontasakban a gyarapodó bevételt. Eközben a tolókcosis és kísérete még mindig a csap mellett rostokoltak, fogdosták, tapogatták az öreget, majd látható csalódottsággal, dühvel indultak tovább, egy másik, céljaiknak jobban megfelelő lányt keresni. Kenyér ezután, mivel még mindig szúrta a nyakát a hajszilánkok, lekapta magáról a kabátját és ingét, a csap alá dőlt, és magára zúdította a jéghideg vizet. Sikálta, dörgölte a hátát és tarkóját, jól esett a friss víz. Amikor fölemelkedett, a nála két fejjel magasabb, torzonborz szakállú Pahom atyát pillantotta meg. Az atya hóna alatt mankó, bal keze felkötve, szájalmas ábrázattal meredt rá.

– Az anyádat keresem, feltétlenül beszélnem kell vele – mondta síri hangon. Kenyér úgy nézett rá, mint egy jelenésre. – Elment az ügyeket intézni – válaszolta.

– Miféle ügyeket?

– Hát, csak a fontos ügyeket. – Az atya türelmetlenül legyintett. – Hagytam neki üzenetet, itt a lacikonyhán – dörmögte –, ha erre járna.

Kenyér utálta a papot, mert az valamiért évek óta nyaggatta őt is, meg az anyját is. Neki mindenféle nemszeretem munkákat szerzett, amiket egy nap, legfeljebb egy hét után otthagytott. Nem bocsátotta meg neki, hogy az atya mindig váratlanul és rendszerint hajnalok hajnalán rontott rájuk, addig verte az ajtót, míg ők fölébredtek, ilyenkor kelletlenül engedték be. Az atya, ahogy betoppant, szimatolva forgolódott, mintha keresne valamit, szemei kutatóan vizslatták a szegényes berendezést. Aztán, hogy kíváncsiságát kielégítette, makogott valamit, és a fiú kezét erősen megmarkolta, úgy vonszolta végig az utcákon, mintha a szökésétől tartana. Végül betaszigálta valami városvégi műhelyfélebe, bogárnához, kádárhoz vagy a címfestőkhöz, idegen emberek közé, mondván, hogy ezentúl itt

fogsz dolgozni, fiacskám, becsüld meg jól magad! És ezen munkahelyek kivétel nélkül bűzlöttek a vegyi anyagoktól, rothadó bőrtől vagy trágyától, amit neki kellett villázni, innen oda mozgatni. Továbbá ezeken a munkahelyeken szünet nélkül utasították, piszkálták, az idősebb inasok belekötöttek, provokálták, a végén meg jól elverték. Pofozták a mesterek is, okkal-ok nélkül elnászpángolták, nem tűrték, hogy akár szusszanásnyi időt is pihenjen.

Most, az ivókútnál kárörömmel nézte a mankót az atya hóna alatt, a térdben begörbített lábát, felkötött kezét. Gúnyosan kérdezte, hogy az atyával mi történt, szekér alá esett, de Pahom válasz helyett csak megragadta a karját, ráemelte nagy könnyáztatta szemét, és a fiú fülébe súgta, hogy bajban van. Valakik figyelik, mondta, a nyomában járnak, most egyenesen a jurtába megy, ott várja Maddalénát.

– És kik követik az atyát? – kíváncsiskodott a fiú.

– Az nem rád tartozik. Most menj, siess, keresd meg anyádat, és feltétlenül add át neki, hogy jöjjön azonnal! A dolog nem tűr halasztást. Nagyon fontos dolgot akarok mondani neki.

– Jó, majd átadom.

Alighogy az atya eltűnt a színről, Csucusu bukkan fel, már nem lehetett kitérni előle. A nagybácsi karjait széttárva, valami különös terpeszúgrásokkal közelített, Kenyér lopva szétnézett, nem látja-e őket ismerős.

– Pont téged kereslek – kiáltotta már messziről, és úgy ölelte át, mintha évek óta nem látta volna a fiút. Bizalmasan, mint egy összeesküvő, súgta neki, hogy hű, de meleg van öcsém, nincs egy cigid véletlenül? Amikor a bagót a szája sarkába illesztette, faggatózni kezdett. Anyád merre van? Hogy megy az üzlet? Mi újság, nincs egy pár forintod? És olyan sóváran bámult unokaöccsére, hogy a fiú szó nélkül az inge alá nyúlt, és átadott neki négy alut. Csucusu ennyire nem számíthatott, mert ahogy a pénzt kétszer, háromszor megolvasta a tenyerében, szeme kerekre nyílt és könnyekkel telt meg. Gyors mozdulattal, mert hátha csak tréfa az egész, az összeget mocskos pincérkabátja bal zsebébe süllyesztette, ahonnan portól fekete, harapás nyomát őrző mézeskalács szív és még valami, egy talán a szemétből kibányászott szafaládé csücske meredt elő.

– Van ám itt egy jó komám, a Dugó bácsi – magyarázta –, hurkasütő. Oda bármikor elmehetsz, ha rám hivatkozol... – és karattyolt tovább, de Kenyér már nem figyelt oda. – Most mennem kell – mondta, és elillant a tömegben. Csucusu nem követte, előhúzta a mézeskalács szívet, kicsit le is porolta, tört egy falatot, és fogatlan szájába dugta. Aztán a pénzt szedte elő, hitetlenkedve újrászámolta, tehát mégsem álmodott. Ő is körülnézett, hátha egy jó ismerős tanúja volt az iménti páratlan jelenetnek, majd a nagy örömtől kipirult arccal kacszott a legközelebbi italméréshez.

Déltájt kissé ritkult a tömeg, a Kenyér nyakában lógó tasak ekkorra már súlyosan fityegett, madzaga vágta a nyakát, ideje volt pénzváltót keresni. Az alut rézre, a rezet, ha van, ezüstre cserélni, egyre sürgetőbbé vált a feladat. Ez, mármint hogy ezüstre váltsion, nem látszott reménytelen vállalkozásnak, csak biztonságosan és a lehető legalacsonyabb komisszióval kellett megoldani. Erre a Tanítótól alapos kiképzést kaptak a fiúk. Az ezüst kis helyen is elfér, könnyebb tárolni, rejtegetni, a korrekt pénzváltó megtalálása emberismeret kérdése.

Az ószeresek utcájában járt, néhány szíjcsapó is működött itt, csupa szedett-vedett hitvány népség, akik örülhettek, ha egy-két rezet összeszedtek a nap végére. Mindnyájan bódéik árnyékában hűsöltek, ettek vagy aludtak, míg az inasuk ásítózva leste a ritkán felbukkanó vevőt. Odébb, egy közeli fa árnyékában legalább egy tucat ember hűsölt, vegyesen ittas lovászfűűk, templomjavesztett kóborló papocskák, szabadnapos katonák a babájukkal, utcakölykök, egy kupacban az egész emberiség – gondolta Kenyér. A tikkasztó hőségben balra tért le, a rézművesek utcájába, melynek végében kicsiny paraván mögött bábjátékos ügyeskedett. *Szerencsefi János* meséjében épp ott tartott, amikor az ördög megkergeti Jánuskát, de az ügyesen kicselezi, felugrik az ördög nyakába, és körbenyargalja vele a *Pandemóniumot*, móresre tanítja a beste lelket. Kenyér sokszor látta már a mutatványt, most mégis, száját eltátva, kikerekedett szemmel, nagyokat nevetve nézte, hogy alázza Jánoska a pirosra lakkozott fejű ördögfejedelmet. A kalandok sora folytatódott, most bújik csak elő az ördög öreganyja, és seprőjét rázva vetette magát a kis vitéz nyomába. A dolog a következőképpen festett: Jancsika futott elől, sarkában botokkal, kereplőkkel az ördögök félelmetes hada. Befutottak, kifutottak, éktelenül ordibáltak, ám ekkor Jancsi cselet vetett, ő se most jött le a falvédőről! Leguggolt, egészen picire összehúzta magát, elfért egy fűszál alatt, és onnantól az ördögök már egymást hajkurászták.

A műsort főleg gyerekek nézték, de akadt köztük néhány inasfiú, meg egy-két tizenéves fizetőslány is. Kenyér most őket vette szemügyre, amint gurulnak a nevetéstől, vagy éppen riadt bekiabálásokkal próbálnak segíteni a csávába került, nagyothalló Jankón, aki a tanácsokat megszívlevélve igyekezett elhúzni a csíkot. Meglepetésére az egyik ilyen lánykában Pelusra ismert, aki így, felfelé szimatoló orrán a vastag sminkkel, az anyja kosztümében legalább tíz évvel idősebbnek tűnt. Szerencsére a lány nem vette őt észre, Kenyér arrébb somfordált.

A paraván mögött Halálba botlott, aki két, egymásra helyezett banános kartondoboz tetején három gyufaskatulyát cserélgetve, boszorkányos ügyességgel űzte az *itt a piros, hol a piros* játékot. Kereskedők, parasztok vették körül, próbálták eltalálni, melyik skatulya alatt rejtőzhet az apró szivacsolyó. Az érdeklődők közt, Halállal szemközt Szőrös állt, előtte, a doboz tetején maréknyi aluforint. Halál kevert, s mikor a keze megállt, Szőrös rábökött az egyik skatulyára. Halál fancsali pofával emelte fel a dobozt: ott volt a guriga! Szőrös csúfondárosan vihogott, és bezsebelte a pénzt.

– Nem megy ma a játék – mondta mérgesen Halál, és nagyot köpött félre. Szőrös blazírt pofával visszavágót javasolt, Halál nagyképpően felemelte a mutatóját. – Na, ezt kapd ki, öcskös – szólt fenekedve, és újra kezdődött a pörgetés. Szőrös ismét nyert, és ezzel végképp maga mögé állította a közönség szimpátiáját.

– Jól van, kölyök, mutasd meg neki – zajongtak a nézők –, tanítsd meg a móresre! A parasztok és kereskedők egy idő után maguk is kedvet kaptak egy kis rendkívüli bevételre, türelmetlenkedni kezdtek, Halál Kenyérre pillantott, persze nem adta jelét, hogy ismerné. Most egy tagbaszakadt, ötven körüli lengyel pan lépett a ládák elé, szerencsét próbálni. Két rezet csapott ki az asztalra, Szőrös közben hátrébb somfordált, megállt Kenyér mellett, vállával megbökte a vállát, ez volt a köszöntés. Halál lassú iramban forgatta a dobozokat, időnként elővillant a szivacsolyó, a lengyelnek nem volt nehéz dolga. *Páncser vagy, muj kollega,*

mondta, és újra fogadott. Nyert, ismét fogadott, és megint nyert. Ám miután tét-re tét ötödjére is helyesen tippelt, váratlanul megfordult a szerencse. A pan kivörösödött képpel vette elő a bugyellárisát, *csállo mágyár*, morogta, de nem tágitott. Nagy marék apró pénzt szórt ki a doboz tetejére, rezet, alut vegyesen. Halál most olyan lassan mozgatta a dobozkákat, hogy csak a vak nem láthatta, melyik alatt rejtőzik a golyóbis. Kenyér mosolyogva nézte, amint a lengyel nagy dölyfösen a középső dobozra mutatott. A golyónak minden emberi számítás szerint ott kellett lennie, Kenyér is így tippelt. Igen ám, de mégsem ott rejtőzött, hanem a bal oldali skatulya alatt.

– *Csállo mágyár*, bömbölte erre a pan éktelen haragra gerjedve, s míg Halál besöpörte a nyereményt, felrúgta a kartondobozokat. *Ádd vissza a píz*t, *mágyár*, üvöltötte, de Halál is résen volt, kisiklott a mérges lengyel úr kezei közül, és nagy ugrásokkal kirontott az embergyűrűből. Kenyér is hátrébb húzódott, de annyit azért látott, hogy a lengyel, ökleit az égnek lökve átkozódik, *minden mágyár ván egy házug csállo*, ordítja. Erre a gyűrű villámgyorsan összezárult körülötte, és minden felől dühödött kiabálás harsant, *mi az, hogy a magyar csaló?!*, *a rohadt lengyele piszkolja a magyarokat!*, *tetves polák!*, és kezdetét vette a csíhi-puhi.

Délután három felé már csitult a forróság, Kenyér egy higgadt, nyugodt pénzváltónál rézre és ezüstre cserélte az addigi tetemes bevételt, nem adódott gond. Ezután is kötött még üzleteket, s az anyjánál is elég sok pénz gyűlt össze, a fiúnak fogalma sem volt, mennyi lehet a teljes haszon. Tíz aluért vett magának egy citromsárga bársonyínget, melynek elejét lila, tűzvihart ábrázoló cirádák díszítették. Ezt rögtön magára is öltötte, a régi ingét odahajította egy szemétkupac tetejére. Most már úrnak érezhette magát, igazi Winnetounak. Pörgött az üzlet, a klienseket nem kellett túlzottan agitálnia, jöttek azok maguktól is, mindenfajta népség. Most éppen egy pirospozsgás, bokán felül érő pepita nadrágot és frakkot, valamint esetlenül nagy cipőt viselő, térdeit járás közben mókásan magasra lökő szomorú bohóc loholt az oldalán. Négykor kezdődött a szabadtéri előadás, addig a bohóc még mulatni akart volna egy keveset.

– Apukám – nyekeregte a bohóc furcsa, elváltoztatott hangon –, apukám, elárulok neked egy nagy titkot a pináról. Kenyérre kacsintott, de a titkot már nem árulhatta el, mert abban a minutumban, ahogy a száját kinyitotta, hatalmas robbanás rázta meg a levegőt. Nem tudni, közel vagy távol történt a detonáció, Kenyér csak annyit érzékelt, hogy teste felemelkedik, mintha repülne, majd kisvártatva a földhöz csapódott. A bohóc rosszabbul járt, teste cafatokra szakadt, vicces feje, mint egy focilabda a kezdőrúgás után, messzire gurult, és örökre elvitte nagy titkát a pináról.

Sokáig egy óriási néma lufi volt a világ, vagy inkább egy akvárium a lomhán mozgó halaival. Kenyér megpróbált felállni, de szédült, erősen zúgott a füle, visszahuppant a hasára. Ahogy fektében szétnézett, mást sem látott, mint összeomlott sátrakat, bodegákat és körben a sok véresen vonagló testet, karokat, lábakat, amelyek gazdátlanul heverték szerteszét. Vörös köd ült a szemén, a szájában fémes ízt érzett. Aztán a nagy csenden átszűrődő távoli ciripelés hallatszott, és közvetlen közléről szemébe tűnt egy öreg, szakállas szerzetes, aki a száját táto-gatta felé. Már azt is hallotta, amit mond, vizet, vizet, nyöszörögte isten szolgája. A hangok egyre élesebben vergődtek körülötte, szórványos puskaropogás, siko-

lyok, szirénabúgás. A szerzetes már nem tátogott, hófehér, prófétai szakállán vér csordult alá, szemei üresen meredtek az égre, ahol riadt csókaraj körözött.

Ekkor, az iménti dermedtség után, lassan megelevenedni látszott a mezei vásártér. Néhányan feltérdeltek, voltak, akik egyazon mozdulattal vissza is hanyatlottak, mások előregörnyedve iszkoltak ebből a pokolból. Ilyenekből egyre több akadt, aki képes volt rá, futott, ahogy bírt. A szórványos lövöldözést hamarosan folyamatos golyózápor váltotta föl, nem lehetett tudni, kik és honnan tüzelnek, főként azonban, hogy kire és miért, a felbolydult vásártéren néhány menekülő felbukott és arca vágódott. Valószínűnek látszott, hogy valakik csak úgy vak-tában lödöznek, mintsem hogy képzett mesterlövészek ritkítanák a tömeget. A közeli parkolóban két szövetséges helikopter ereszkedett alá, a gyomrukból fegyveresek potyogtak, akik nyakukat behúзва, fejüket a rotorszélthől óvva szórdórtak szét. Ez ritka látványosságnak számított, néhányan még a menekülésről is megfélekedve, tátott szájjal bámulták a csodamasinákat. Kenyér csak egy kurta pillanatra állt meg, aztán maga sem tudva, merre, futott tovább.

Útközben látott egy szénával megrakott, lángoló társzekeret, malacvisítást hallott a szekér mélyéről. A lángokba belekapott a szél, a tüzet fogott jármű néhány métert önmagától arrébb gurult. Egy magára hagyott hordszék mellett szaladt el, amelyben valószínűtlenül kövér, magatehetetlen fiatalember ült, illetve oldalvást némileg kicsúszott belőle, testét, elegáns, prémes kabátját keresztbe-kasul golyók lyuggatták át. A férfi még élt, csodálkozó arckifejezéssel nézelődött, nem értette, mi történt vele, dinnyényi félrelógó tokáját is golyó járta át, verejtékes arcán legyek nyúzsögtek.

A sík terepet elhagyva a fiú most egy csenevész fácskákkal borított, mocsaras lapályra ért, kocogásra váltott, nem zavarta, hogy bal térde sajog. Az egyik fácska oltalmában leheverve cigarettát szedett elő, szerb piros Marlborót, amit a vásárban vett, de rágyújtania nem sikerült, remegett a keze. A Tanítóval eleget gyakorolták a tudatos légzés technikáját, Kenyér a hátára feküdt, és izmait el-lazítva mély lélegzetet vett. A levegőt sokáig lent tartotta, aztán lassú kilégzést végzett. Az újabb belégzést addig tartotta vissza, míg rekeszizma fájdalmasan rángani kezdett. Tíz ilyen késleltetett *belégzés-lent tartás-kilégzés* után visszanyerte a nyugalmát. Keze, lába működött, a gondolatai rendeződtek, és a pénze is a helyén volt, az inge alatt, hasa magasában. Már tudta, mit kell tennie. Elindult a régi fehérjefeldolgozó felé, a villamos végállomáshoz, a banda titkos búvóhelyére, ahol a fiúkkal találkozhatott. Ügyelnie kellett a lépteire, mert a romba dőlő vásári területtől távol, a gaz közt szétszóródva mindenféle kacat hevert; itt egy frissen nyúzott birkacomb, amott egy gyerekmankó, odébb egy vég megpörkölődött kalikó, törött üveg, s az imént is megbotlott egy a fűben alattomosan megbúvó, kifacsarodott vétagokkal heverő, tépett hajzatú, teljesen mezítelen csutkababában, amit idáig röpített a robbanás szele.

Egy távoli templomból szüntelen harangzúgás hallatszott, Kenyér nem értette, vajon ki lehet annyira őrült, hogy ilyenkor nekiáll rángatni a kötelet.

A búvóhely innen félórányi gyaloglás, ezt az utat mindössze tíz perc alatt tette meg. Amikor odaért, Könyök kivételével mind ott lapultak már. Halál el-szánt arccal meredt maga elé, az összevert képű Gép lappadt szeredásán a sarokban kuksolt. Szőrös egy békebeli kerékpár nyergében egyensúlyozott, egy

tízes volt az egész, mondta, bár senki nem kérdezte a bicikli vételárát. Őt leszámítva valamennyien csüggedt, agyagszínű arccal bámultak Kenyérre, mintha tőle várnának biztatást és felvilágosítást, hogy mi most a teendő. Ezt azonban ő sem tudta megmondani. – Egyelőre várunk – dörögte, és a fiúk belelegezően hallgattak.

– Könyök – kérdezte azután –, nem látta valaki? Szőrös bólíntott. – Én találkoztam vele – válaszolta. – Azt mondta, beszélt Frizurával, és adjak át neked egy üzenetet.

– Mit üzent?

– Már nem emlékszem az egészre, csak hogy valami szar készül az anyád ellen. Nézz utána, hogy mi van vele, kerítsd elő!

– Miért?

– Azt nem mondta, csak hogy spurizz, kerítsd elő, amíg gond nem lesz!

– Mást nem mondott?

– Most csak ennyire emlékszem.

Kenyér, akinek ez idáig eszébe sem jutott az anyja, most egy kicsit elgondolkodott. Mi baja lehet az anyjának? Tud az vigyázni magára. A fináncokat lefizette pénzben is, meg természetben is. Igaz, volt az a robbanás, meg lövöldöztek is egy keveset, talán esett rajta egy karcolás, horzsolás, hogy más gond nem lehet, ezt biztosra vette.

– Délelőtt én is láttam Könyököt – jegyezte meg Halál. – Nagyon úri élete volt, a Szájmonnal heteyegtek, flekkent zabáltak, meg süteményt.

– Rakjunk tüzet éjszakára – vetette fel Gép, hideg lesz.

– Hülyeség – vágta rá Halál –, mindenki idecsődül nekünk. Nagyon sokan meghaltak, mondta kevéssel később.

– Rengetegen – hagyta helyben Gép, vérző arcát, szemöldökét tapogatva –, kemény volt.

– Az elnök is kipurcant, tette hozzá Szőrös fájdalmas kárörömmel. A többieknek csak most tűnt fel, hogy egyik szemfoga hiányzik. Szívogatta, nyalogatta vérző ínyét, pofacsontja alatt csak most nőtt nagyra a duzzanat. Gép sokat tudóan nézett a társaira. – Hallottam, hogy az elnök ellen irányult az egész – mondta. – A tanácsadói szervezték.

– És most mi lesz?

Kenyér, míg a fiúk eszmecseréjét hallgatta, arra gondolt, hogy a pénz egy része az anyjánál van, nem örült ennek. Úgy döntött, utána néz a dolognak, ebben a nagy hajcihőben sohasem lehet tudni. A fiúknak azt mondta, szétnéz egy kicsit, majd lehet, hogy még visszajön.

A Varga utcánál érte el a városhatárt, az útkereszteződésben egy kamionból hevenyészetten átalakított lengyel busz állt keresztbefordulva, az elakadásjelzője sárgán villogott. Kenyér furcsállta, hogy a lengyelek a városi ribillióval fikarcnyit sem törődve csárdásoztak a jármű utasterében. Nyilván jó vásárt csináltak, alaposan felöntöttek a garatra, mit bánták ők a lövöldözést. A fiú egy pillanatra bámulta a nagybajuszú férfiakat, akik termesztos szőke leányok derekát tartva ropták a bömbölő zenére, majd indult tovább, a Wesselényi utca felé. Úgy vélte, legokosabb, ha hazamegy, az anyja talán otthon van már, és őt várja aggódva. Ha van egy csópp esze...

A Wesselényi utcánál már egyre közelebről hallotta a fegyverropogást, tanácsosnak tartotta, hogy a falhoz lapulva egy darabig várakozzék. Ekkor, az utca túloldalán, épp a szemközti ház második emeletén felpattant egy ablak, és egy vele nagyjából egykorú fiú jelent meg mauserrel kezében. A srác késedelem nélkül célba vette őt, és tüzet nyitott rá. Szerencsére nagyon rosszul célzott, a golyók Kenyértől legalább másfél méternyire csapódtak a házfalba, egy lövedék pedig a járdán gellert kapva felkaristolta az úttestet. Kenyér beintett, és gúnyos mosolyt küldött a pontatlanul célzó srác felé, egyidejűleg alaposan megnézte magának, hogy emlékezetébe vésse arcvonásait, ha még egyszer találkozónának az életben... A szemközti házakon időközben több ablak is kitárult, az egyikken géppisztolyos idős férfi hajolt ki, de nem Kenyérre célzott, hanem a túloldali ablakokra. Az utcára üvegszilánkok záporoztak, mire a megsorozott szemközti házakon is kinyílt néhány ablak. Valóságos háború bontakozott ki a páros és páratlan oldalak közt, Kenyér még nem látott ilyesmit. Valahonnan a közelből rémületes süvítés hangzott, bomba robbant, a fiú csak a felcsapó füst- és lángoszlopot látta a háztetők fölé emelkedni. Futásnak eredt, csak minél messzebbre ebből a megbolondult utcából, ahol egymást irtják a szembeszomszédok. A Klaipeda felé menekült tovább, mert már a Széchenyi utca felől is gépfegyverek kelepelése és aknavető moraja hallatszott, némelyik lövedéket látta is, amint átsüvít fölötte az égbolton, s valahol, talán a víztorony közelében vagy a zsidogónál csapódott be. Odafent biztonságos leszállóhelyet kereső, riadt, megzavarodott madárrajok keringtek, füst és orrfacsaró bűz terjengett.

A Kossuth utcához érve a sarkon meglapult, onnan lesett elő. Ha a színház épülettömbjét elérné, talán megpihenhetne, csak a zebrán kéne átszaladnia. Valahol a közelben szünet nélkül erős tűzérsegi tűz ropogása hallatszott, a színház tetőszerkezetéről vastag füstoszlop emelkedett a magasba, aztán már lángok is. A Művész eszpresszó nyújtotta fedezékből ekkor valószínűtlen látvány tárult a fiú szeme elé. Az úttesten szétszóródva mindenütt holttestek heverték, itt-ott a felrobbant Molotov-koktélok kormos cserepei körül apró kékes-sárgás lángnyelvecskék pislácoltak, és a zebrán, kezében háromrekeszes ételhordóval épp most kelt át valami szerencsétlen öregasszony. Csak a zebra közepéig sikerült eljutnia, ott terítette le egy golyó, az öregasszony arcra bukott, és nem mozdult többet. Az éthordóját még holtában is erősen markolta, valami főzelékféle tócsa terjeszkedett körülötte, amely egybefolyt a test mellett terjengő vérfolttal. Kenyérnek hányingere támadt, mindig is utálta a főzeléket. Puskáikkal hadonászva néhány fegyveres civil rohant el mellette, rá ügyet sem vetettek. Hallotta, amint egymásnak kiáltva mondják, hogy gyerünk a laktanyához, ott vannak most a harcok! Őlik a magyar fiúkat a rohadékok!

Ebben a helyzetben reménytelennek látszott, hogy a Szövetségesek Útját keresztezve a Széchenyin vagy a Hatvan utcán térjen haza, némi tétovázás után az iménti fegyveres csoport nyomába szegődött. A puskásokat csak a szövetséges laktanyája előtt érte utol, közben már jónéhányan csatlakoztak hozzájuk, minden mellékutcából pár fős szabadcsapatok. Kenyér elvegyült közöttük, abban bízott, talán sikerül egy AK-t zsákmányolnia, amivel a Paolo is jár. A laktanyánál már megvadult tömeg várta őket, a levegőbe durrogattak, akadt, aki örömtáncot járt. Kenyér arra gondolt, ahány ingyenélő asztalossegéd, ipari tanuló, börtényári

inas, szőrös képű vén róka és egyéb rémületes pofa, aki a városban csak akad, az most mind itt cirkuszol. A főhadiszállást egyelőre nem sikerült elfoglalniuk, az épület közvetlen közelében elkezdett harc folyt. Az acélrudakkal megerősített kapu már lángokban állt, és odabentről, az emeleti ablakokból egyfolytában tüzeltek az ostromlókra. A veszteség mégsem tűnt számottevőnek, mert újabb és újabb felfegyverezett civil csapatok jelentek meg. Egyelőre vezéregyéniség nélkül, mindenki a saját szakállára lövöldözött, és a főhadiszállás épületén már egyetlen ép ablak sem akadt. A felkelők most vasrudakkal próbálták bedönteni a lángoló kaput, ami hamarosan, sarkaiból kifordulva be is omlott, de nem a gerillák keze munkája nyomán, hanem egy, a laktanya épületéből váratlanul előrontó páncélozott jármű döntötte az utcára. Így az utcai harcosoknak ezen jármű lövegtornyával kellett szembenézniük, ami, ahogy az utcára kifordult, és néhány méternyit előregurult, pusztító tüzet zúdított a dühöngő tömegre. A legmerészebbeket, akik nem hátráltak meg a jármű előtt, és ezek több tucatnyian lehettek, mintha szélvész söpörte volna el, s a főhadiszállás előtti utcaszakaszt varázsütésre vérző, haldokló testek borították el. A többiek fejvesztve menekültek. Ekkor az épületből egy állig felfegyverzett, de a lázadókhoz hasonlóan teljesen szervezetlen, irányítatlan szövetséges csapat rohant az utcára, kiskatonák, hullasápadt, berezelt tisztok, lőttek mindenre, ami élt és mozgott. Az utca bal oldali torkolatát a felkelőknek még nem sikerült lezárniuk, ez szolgált egérút gyanánt a szövetségeseknek, arra lódultak valamennyien. Kenyér egy közeli kapualjban húzta meg magát, szeretett volna bejutni a házba, de hiába dörömbölt, a kapu zárva maradt. Innen figyelhette, amint az utcai harcosok ismét elfoglalják a laktanya előtti terecskét, de ahelyett, hogy az egyenruhásokat vették volna üldözőbe, részeg diadallal magát a kiürült főhadiszállást foglalták el. A még lángoló kapu roncsain át ki- és bejárártak az épületbe, fegyvert és itókat kerestek, de dühödt kiáltásaik arról árulkodtak, hogy semmi ilyesmit nem találtak odabent.

Kenyér is előbújt fedezékéből, néhány siheder társaságában maga is bemelegkedett a félelmetes intézménybe, de nem látott mást, csak szétszórt szemetet, gépelt iratokat, kitöltetlen formanyomtatványokat, eldobált katonai ruházatot, szóval semmi érdekeset. A hatalmas épület kongott az ürességtől, nyilván időben evakuálták, s most csak unalmas bérkaszárnya benyomását keltette, amely gurgulázó röhögéstől és részeg nótázástól visszhangzott. A fiú nem sokáig maradt a laktanyában, innen a Kossuth utca felé vette az irányt. A Szövetségesek Útja kereszteződéséhez érve megtorpant, pillantását az energiaállomás tömbje vonzotta magához. Döbbenetes látvány volt, a piramis elülső oldalán jó három méter átmérőjű luk tátongott, amelyből a belövés nyomán sűrű, okkersárga színű füst gomolygott elő. A szomszédos Püspöki Palota dolyfős tetőszerkezete szintén gránáttalálatot kapott, és most csonkán vigyorgott bele az alkonyatba. A környező utcákra már homály borult, sehol sem égtek az utcai reflektorok, a házak ablakai is komor sötétségbe burkolóztak, itt-ott pislákkolt csak valami gyöngygyertyaláng a rettegő szobák mélyén. A kísértetváros fölött a felhőzet résein tompa holdfény szüremlett, Kenyér cikk-cakk alakban futott át a széles úttesten, és ügyet sem vetve a földön fekvő mozdulatlan testekre a Bajcsy-Zsilinszky Endre utca irányába kanyarodott, a lottózó felé. Közben elszórt lövések dörrenése hallatszott, de hogy merről, azt nem tudta megállapítani. A Bajcsy szerencsére telje-

sen néptelennek bizonyult, Kenyér lassított, lesett előre, lesett hátra, meresztette a szemét az időközben leszállt éjszakába. Máskor ezen az utcán, a házak elé kitett lócákon éltes lakók üldögéltek, az utcalámpák fényénél beszélgettek, özvegyemberek vívták megfontoltan hümmögve örökös sakkpartijukat, vagy zsebrádió hallgatták a futballmérkőzések közvetítését, zenés bohózatokat, végeérhetetlen vízállásjelentést, és előre köszöntek a járókelőknek. Most viszont minden redőny lehúzva, zsaluk zárva, és csönd volt, mint egy temetőben. A Pásti utca sarkát elhagyva Kenyér egy nagy kupac valamit látott az úttesten heverni. Csak amint közelebb ért, tudta megállapítani, hogy egy lötetem az. Egy pillanatra megállt, szemügyre vette a dögöt, majd indult tovább. A Nyugati utca innen már csak egy köpésre volt, a fiú megtapogatta a nyakában lógó erszényét, aztán a kulcsát kereste elő. Órák óta nem evett, nem ivott, korgott a gyomra, és holtfáradtnak érezte magát. A hold előtt most kitisztult az ég, fénye élesen rajzolta ki a házak komor árnyékát, és ő újra megállt hallgatózni. A sarkon a kisbolt ajtaját bezúzva találta, és ahogy belesett, az üresen álló polcok, a szétvert berendezés arról árulkodott, hogy fosztogatók jártak erre. Vagy talán nem is fosztogatók, csak az utca lakossága használta ki a rendkívüli helyzetet, hogy készleteit feltöltse a még nehezebb napokra.

Csak ezek vannak

Van egy csomó emlékem arról, hogy a nagy köhög. Fogalmam sincs, ez miért maradt meg bennem annyira élénken: ebben a krahácsolásban az égvilágon semmi különös nem volt. Száraz és rövid, amolyan torokköszörülő köhögésről van szó, ami nem betegségről árulkodik, hanem jelenlétről. Ma is látom magam előtt, ahogy csendes vikendházunk függönnyel felszerelt ajtaján át kicsoszog a teraszra. De inkább csak hallom a köhögést.

Van jó pár emlékem arról, hogy a nagy palacsintát süt nekem. Amíg én olvasgatok vagy tanulok, ő olyan profin készül elő, majd vág bele, hogy egy mesterszakács is büszke lehetne rá. Az előkészületeket soha nem látom, mindig az ellenállhatatlan illat cibál be a konyhába. Miközben ő a rádió zümmögésével a háttérben dolgozik, elkérem az első palacsintát, amit aztán üresen megeszek. Nem több megsült tésztánál, mégsem hasonlítható máséhoz.

Van néhány emlékem arról, hogy a nagy horkol. Akár a városi lakásában vagyunk, és ő a kanapén elnyúlva fürkészi csukott szemmel a plafont, akár a várostól távoli nyaralóban, és ő a nyugágyféleségben elterülve szundít, a kép kitörölhetetlennek tűnik. A fejét hátrahajtja, az állkapcsát leereszti, néha meglepően tágra nyitja a száját, és közben egyre feltűnőbben adja ki a védjegyszerű hangot. A klasszikus crescendo minden esetben ugyanazzal zárul: a kritikus ponton, röf-fenés kíséretében, felkapja a fejét, és az állkapcsa is visszaáll eredeti pozíciójába. Eddig a pillanatig, ha a közelében vagyok, mindig lopva figyelem. Semmi különös nem látok, mégis nagyon érdekes az egész: azon gondolkodom, vajon ő mit álmodhat, vajon hogyan képes ötven másodperc alatt maga mögött hagyni az ébrenlétet, vajon elérne-e egy cseresznye a szájában. Néha produkálok valamilyen éles hangot, mert borzasztóan izgat, hogy elkapjam a hirtelen bekövetkező ébredés pillanatát. Máskor tisztos távolból szemlélem, mintha egy alvó emberen túl mást is látnék. Egy alkalommal, amikor egy időutazással öngyilkosságot elkövető férfi elbeszélését olvasom, elvégzem a cseresznyés kísérletet, és a kérdésre igen a válasz.

Van számos emlékem arról, hogy a nagy kertészkedik. Mialatt én a teraszon vakációzom, ő kitartóan görnyedezik: gyomlál, ültet, gereblyézik, kapál, vagy valami olyan rejtélyes műveletet végez, aminek értelmezéséhez én, be kell látnom, kevés vagyok. A pár hetes nyaralás során nem telik el nap anélkül, hogy ne ügyködné valamit az ágyások környékén, mintha a kertünk nem is pár tucat négyzetméternyi lenne. Néha, amikor éppen közel jár hozzám, de zavartalan koncentrációjának köszönhetően nem is vesz észre engem, és lehajol valamiért, a fenéke kolosszális méretűnek tűnik. Ma már tudom, hogy ez csupán az én érzékcsalódásom volt, de akkoriban a kis szemem több értelemben is felnagyította a nagyit.

Van két-három emlékem arról, hogy a nagyfi nem ismer meg. Egyik alkalommal becsöngetek a lakásába, nagy nehezen ajtót nyit, és két mondat után kiderül, hogy az apámnak hisz. Ott áll előttem, ugyanúgy, mint máskor, és elzavar, mert nem akar látni. Látszólag csak fél méter van közöttünk, valójában ezt a távolságot a hagyományos mértékegységeinkkel nem lehet leírni. Máig nem értem, hogyan csinálta, de úgy volt ott, hogy nem volt ott: a szeme olyasvalamiről árulkodott, amit nem voltam hajlandó tudomásul venni. Egy másik alkalommal bekopogok a kórterembe, nagy nehezen se tudna ajtót nyitni, és egy mondat után kiderül, hogy az apám már nem élő bátyjának hisz. Ott fekszik előttem, úgy, ahogyan még soha nem láttam, és állítása szerint örül, hogy lát. Már meg sem kíséreltem felmérni a közöttünk lévő távolságot. Máig nem értem, hogyan történhet ilyesmi, de úgy volt ott, mintha soha nem lett volna ott: a szeme határozottan arról árulkodott, hogy nem emlékszik se kertre, se palacsintára, se semmire.

Van rengeteg emlékem arról, hogy a nagyfi tévézik velem. Ez abból áll, hogy egy nyári nap végén felkapaszkodunk utcavégi nyaralónk emeletére, helyet foglalunk az egymás mellé tolt székeken, bekapcsoljuk a készüléket, és keresünk egy műsort, amit úgy fél óra múlva már csak én nézek. Teljesen mindegy, hogy egész estés filmről, valamilyen családbarát sorozatról vagy vetélkedőről van-e szó. Viszonylag rövid idő után vagy azért fordulok felé, mert váratlanul feltörő horkantása megzavarja az éppen zajló adást, vagy azért, mert kérdezek valamit a látottakkal kapcsolatban, de nem kapok választ. Ilyenkor mindig sikerül felkelteni, hogy negyed óra múlva mindig sikerüljön visszaaludnia.

Van sok emlékem arról, hogy a nagyfi kirakózik. Szerény méretű és nagyillatú lakásának szűkös hálósobájában, a számomra mindig is lenyűgöző, bár használatban soha nem látott varrógép-monstrummal srégen szemben ott áll egy egyszerű faasztal. Mindig azon kezdi el kirakni az aktuális képet, függetlenül attól, hogy egy kizárólag prospektusokban létező táj vagy mondjuk egy kastély ábráját igyekszik összeállítani az apró képdarabkákból. Néha ebéd előtt is szöszöl vele egy keveset, de inkább csak utána, ha a betonbiztos ütemterv szerint alakuló nap minden teendőjével végzett. Nagyon gyakran előfordul, hogy a kirakó egy darabkáját úgy akarja a többi közé passzírozni, hogy az ennek a törekvésnek láthatóan ellenáll. Ha ilyenkor jelen vagyok, finoman rávezetem a nagyit arra, hogy az erőszak nem megoldás. Ha nem vagyok jelen, jóval később, a leharcolt kartondarabkákat szorongatva vagyok kénytelen szembesülni azzal, hogy csak a nagyfi tud nekem tanítani dolgokat, fordítva ez láthatóan nem működik.

Van tucatnyi emlékem arról, hogy a nagyfi különféle fiókjaiban meztelen nős kártyákat találok. Nyolcadik emeleti lakásában és a vízhez közeli nyaralójában is van egy ilyen fura rejtékely. A fiókokban természetesen teljesen más tárgyak lapulnak: leginkább gyógyszeres dobozok, otthontalan pirulák, tompa végű ceruzák, esetleg saját készítésű szemüvegtokok vagy ilyen-olyan papírfecnik. Az egyértelmű kakukktojásnak bizonyuló kártyákon egy szál mosolyba öltözött, középkorú nő állnak flancos autók mellett, a járműnek támaszkodva, esetleg a fényképezőgépek háttal. Az értetlenkedésemet, hogy a nagyinak mégis mi szüksége van vidám és pucér nő képekre, hosszú ideig legyőzi a kíváncsiságom. Titokban újra meg újra felkeresem ezeket a rejtélyes helyeket, de mindig ügyelek rá, hogy ne bukjak le, nem mintha a nagyfi bármit is észrevenne ebből. Csak

jóval később jövök rá, hogy a hátoldalukon éves naptárt tartalmazó kártyák a nyomdász apámtól származnak. A büszkén feltárulkozó nőket feltehetően meg se látó nagyit nyilván az érdekli, hogy az adott hónapban hogyan alakulnak a hetek napjai.

Van pár emlékem arról, hogy a nagyit elsorvad. Miután végigmegyek a folyosón, ahol nem tudok eléggé csóllátást kényszeríteni magamra, és nem sikerül eléggé befogni az orrom, halk kopogást követően benyitok a kórterembe, az ágya mellé lépek, és gyorsan betakarom, talán hogy ne fázzon, talán hogy ne lássam. Mindig hamar lerugdalja magáról a lepedőt, mert a jobb lábával valamiféle kényeszeres mozgást végez. Betakarhatatlan bal lába olyan, mint egy krétafehér anyagból megformázott szobordarabka. Én mindig végignézek rajta, ő soha nem néz a szemembe, illetve ha mégis, akkor sem ő néz bele, hanem valaki egészen más. A hálóing szerencsére javít valamelyest a helyzeten, de nem eleget. A látvánnyal nem tudok mit kezdeni, és sokáig felülírja a nagyiról bennem élő képet. Hogy megpróbáljam elűzni, beszélek hozzá egy kicsit, kérdezek tőle, néha válaszol egy fel sem tett kérdésre, máskor semmit se mond. Bármennyire is szeretnék, nem tudok másfelé nézni. Hozzáérni is nehezemre esik, pedig a betegsége nem fertőző. Amikor rám néz, és megszólít, kiderül, hogy szinte soha nem engem lát, hanem az apámat, az apám még élő vagy a már távozott bátyját. Amikor rá nézek, szinte soha nem őt látom, hanem nem tudom, kit.

Van jó néhány emlékem arról, hogy a nagyit beveszi a tökéletesen átlátszó fülentésem. Szól a tévé vagy a rádió, esetleg beszélgetünk valamiről, és megkérdezi, hogy jó lesz-e ebédre palacsinta. Én pár pillanatnyi gondolkodás után azt válaszolom, hogy nem szeretem a palacsintát, és ő száztizenhetedjére is ugyanazzal a meglepett arckifejezéssel néz rám, és kérdezgetni kezd, hogy miért nem, és hogy akkor mi legyen helyette. Máskor kitalálok valami légből kapott sületlenséget az egyik szomszédról, és azt mondom, hogy a saját szememmel láttam, amint az adott dolgot csinálja. A nagyinak mindig eltart egy darabig rájönni, hogy vicc áldozata lett, és többnyire csak azért eszmél, mert szándékosan elárulom magam.

Van számtalan emlékem arról, hogy a nagyit karácsony este megérkezik hozzánk. A betoppanását megelőző órában már tükön ülök, és nem akarom elhinni, hogy ennyit kell várni arra, hogy az apám idefuvarozza. Miután végre belép a lakásba, kibújik a kabátjából, vagy később már lesegítjük róla, felakasztja a kalapját, és a botjával a kezében csoszogni kezd a nappali felé. Néha elcsodálkozik azon, hogy milyen mutatós az én kisebb fenyőm is, máskor olyan eltökéltséggel beszél valamiről, hogy ezt észre sem veszi. A nagyit fát mindenesetre minden alkalommal megdicséri, bár az nagyjából minden alkalommal ugyanúgy néz ki. Mindig hoz bejglit, ami az évek múlásával egyre gyakrabban érkezik teljesen zamicska állapotban, de ez engem így is, úgy is hidegen hagy, mert én a köménymaggal megszórt krumplis pogácsájáért vagyok oda. Ezt szerencsére nem csak az év végi ünnep idején készíti, és akárhányszor ilyen süti, egyszer sem nyúl mellé. Ha minden anya vagy nagymama csak egyetlen étel elkészítésében lehet kiemelkedően és utánozhatatlanul jó, akkor neki ez a pogácsa a párja.

Van egy emlékem arról, hogy a nagyit utoljára látom. Benyitok az épp szeretetet nem árasztó szeretetotthon egyik sivár szobájába, amelynek első ágya üresen áll, a másodikat a nagyit foglalja el, a harmadikon pedig egy hasonló korú és álla-

potú asszony fekszik. Köszöntöm, rutinosan betakarom, igyekszem nem figyelni a háttérben zszisegő tévére, nézem egy darabig a fal felé forduló testét, és azt kérdezem magamtól, hogy most egész pontosan mit is kéne csinálnom. A jelek szerint él, de bármiféle kommunikációra képtelen. A jelek szerint élek, de bármiféle segítségnyújtásra képtelen vagyok. Teszek pár tétova lépést, megnézem innen is, onnan is, de nem látom. Feleslegesnek érzem a jelenlétem, és a távozás mellett döntök. Nem adok neki pusztit, mert nem tudom, kinek adnám, vagy talán mert félek közel hajolni hozzá. Kurtán-furcsán távozom, ahogy aztán ő is.

G Á S P Á R - S I N G E R A N N A

Strand

Kánikula volt, legszívesebben egész nap a kádban ültem volna, ha Anya nem szól rám, hogy ne pazaroljam, csak folytattam volna magamra a hideg vizet. Apák délben érkeztek, Anyával éppen ebédeltünk, lehúzott redőnyök mögött, de én a félhomályban is láttam, hogy Anya homloka csak úgy gyöngyözik, a vízcseppek lassan, egymás után gördülnek le az orrán, egyenesen bele a tányérjába, mintha sírna, miközben kanalazza a levest. Apa felszólt a kaputelefonon, hogy siessek, ne kelljen ebben a kurva melegben a kocsiban várakozniuk. Én addigra már felöltöztem, csak a hajam nem volt még kész. Anya a sürgetésre ideges lett, abba hagyta az evést, és két copfba fonta a hajamat. Hogy ne csússzon szét, a végére befőttesgumit tekert, a tetejére ráhúzta a katicásat, aminek a végén apró, színes gyöngyök fityegtek. Olyan szoros lett, hogy viszketett tőle a fejbőröm. Baltával kettéválasztott frizura, mondta Anya, de most nem nevetett. Legyűrtem az utolsó falat húst, felkaptam a székről az odakészített kis, piros szatyrot, és rohantam lefelé a lépcsőn, mert Apa utálja, ha megváratták, balhézni is szokott, hogy miért nem vagyok képes időben elkészülni, amikor pontosan tudjuk, hogy jön. Anya az erkélyről még utánam kiabált, hogy vigyázzak magamra, és hogy nagyon vár holnap délután, de én vissza se néztem, rohantam a parkolóhoz, szememmel a sötétzöld Zastavát kerestem. Apa a kisbolt előtt állt meg. Amikor kinyitottam az ajtót, megcsapott a forró műbőr és a benzin szaga, legalább ötven fok volt odabent, a rózsaszín pántos ruhámon néhány perc múlva apró pöttyök, aztán egyre nagyobb és nagyobb foltok jelentek meg, pedig még a halványkék szegélyét is felhajtottam, hogy legalább a combom szellőzzön egy kicsit.

Enikő Apa mellett, az első ülésen ült, ujjatlan trikót és rövidnadrágot viselt, meztelen talpát a műszerfalon pihentette. Arcáról csorgott a víz. Zsebkendővel

törölgette magát, vaksin rám mosolygott, most nem volt rajta a szemüvege. Ahogy felém fordította a fejét, csapzott szőke haján közepén, mintha ecsettel mázolták volna oda, széles, barna csík látszott. Tudtam, hogy mérges, amiért ebben az iszonyú melegben miattam kellett kerülniük, a fürdés viszont Apa ötlete volt, ahogy azt is ő akarta, hogy engem is magukkal vigyenek. Anya nem örült, a telefonban veszekedett vele, szerinte az a hely egyáltalán nem gyereknek való. Ha otthon maradok, kimehettünk volna HÉV-vel Cinkotára, ahol a medence vize olyan, mint a jég, nem is nagyon megy bele senki, és alig találni árnyékos helyet. De legalább van az embereken fürdőruha. Anya a kis piros szatyorba be is pakolta az enyémet, bár Apa azt mondta, ahová mi megyünk, ott a fürdőruhásokat nem nézik jó szemmel. Azokat meg, akik teljesen fel vannak öltözve, be se engedik, mert biztos csak kukkolnak. Apa szerint mindig vannak ilyenek, de nem kell velük törődni, inkább csak sajnálni őket.

A telep nem volt messze Budapesttől, a tóban rengetegen fürödtek. Apa azt akarta, hogy amíg keres a kocsinak egy árnyékos helyet, mi Enikővel szálljunk ki, pakoljuk ki a csomagtartóból a gumimatracot és a plédet. Utána felferjük a sátrat, levetkőzünk, és már mehetünk is a vízbe. Körülöttünk családok, lógó mellű, nagy hasú nők a gyerekeikkel, Apánál is öregebb, szőrös férfiak, egyik-másik, mint az orángután. Nevettek, döntötték magukba a sört, sült kolbászt ettek, halat, és mindegyikjük lába között ott himbálózott az a valami, amiről mi otthon, Anyával soha nem beszélünk, és amit Csilla, a barátnőm faroknak hív. Mintha valami állatról beszélne.

Mire Apa leparkolta a kocsit, addigra Enikő levetkőzött, és egy hatalmas fa alá állt hűsölni. Annak az árnyékába terítettük le a kockás plédet, a törzse tele volt hangyákkal, de ő nem törődött velük, egész a fához simult. Hatalmas körtemelle lógott, mint az itteni nőknek, de a hasa lapos, a lába között selymes, szőke pihék. Amikor Apa letolta a nadrágját, nem mertem odanézni. Éreztem, hogy meztelenül nemhogy a partig, de a következő fáig sem tudnék elmenni, ők meg rám hagyták, csináljak, amit akarok. A fürdőruhám csak egy bugyiból állt, mert Anyát hiába kértem, hogy vegyen nekem kétrészeset, leintett, felesleges, magyarázta, nincs semmi melled, ha nem lenne a copf, a két pöttyel a mellkasodon pont úgy néznél ki, mint egy fiú. Elindultunk a víz felé. Apa átölelte Enikő derekát, én mögöttük mentem, messzebb, lemaradozva. Olyan voltam, mint azok, akik a part menti dombon, a fák tövében ülnek, és távcsővel figyelik az ittenieket. Néztem az előttem haladó két alakot, a magas, lemaradott férfit, aki így, távolról éppen olyan volt, mint az apám, és mellette az alacsony, szőke nő, akinek a melle minden lépésnél megrezgett. Anya azt mondta, tíz évvel fiatalabb, biztosan hamar ráun majd Apára. A tűző napfényben most csak kettejüket láttam, körülöttük minden elmosódott, a zajok tompává váltak. Az ujjaimból háromszöget formálva lefényképeztem őket, aztán a képzeletbeli képről, utólag, a biztonság kedvéért, mégis levágtam Enikőt.

A vizet az iszap egészen sötétbarnára festette, és hiába erőltettem a szemem, egyetlenegy halat sem láttam benne. Mintha mind kipusztult volna. Nem mozgott semmi, egyedül Apa tenyere, ahogy a víz alatt lassan, oldalazva közelített a mellette álló hófehér testhez. Először csak csapkodta körülötte a vizet, aztán, mikor azt hitte, senki sem látja, még közelebb merészkedett, és mint egy nagy

barna hal, megpihent a selymes, szőke pihék fölött. Enikő nem maradt bent sokáig, csak megmártózott, aztán elindult kifelé, mert nem tudott úszni, és a világeért sem jött volna beljebb velünk. Kérdezte, bedobja-e a frizbit. A legjobban azt szerettem, ha Apával kettesben maradtunk, mert vele versenyezni is lehetett, és néha hagyta, hogy nyerjek. Ilyenkor a tó közepéig is elmerészkedtem, oda, ahol a lábam a vastag hínárba akadt. Az undorító, nyálkás növény minduntalan körém csavarodott, mintha le akart volna húzni a mélybe. Hogy ne kelljen hozzáélnem, Apa hátára térdeltem, így úsztunk ki, együtt. A magas, barna férfi, hátán a kövér kislánnyal, mint valami hős, aki épp egy fuldoklót mentett ki.

Enikő egy csíkos törölközőn feküdt, Apa melléült, és elkezdte szétkenni rajta a napolajat. Aztán cseréltek, Apa feküdt a törölközőre, Enikő kezegette. Alig vártam, hogy Apával megint kettesben legyünk. Amikor Enikő elment a kocsihoz, felajánlottam, hogy megmasszírozom. Mindkét tenyeremet a derekára tettem, a két bemélyedés fölé, ami épp olyan, mint az enyém, elkezdtem nyomni, erősen, ahogy csak bírtam, szépen lassan haladtam alulról felfelé. Halkan felnyögött, de nem a fájdalomtól, láttam, hogy jólesik neki, a nyakánál is megnyomkodtam, dicsért, hogy milyen jó a kezem. Hogy könnyebben hozzáférjek, a hátára ültem, pont úgy, mint amikor a vízben voltunk, csak most nem húztam fel a lábam, de erre abbahagyta a nyögdecselést, azonnal szállj le, emelte fel a hangját, ne lovagolj rajtam, meg vagy te örülve? Felállt, pénzt nyomott a kezembe, hogy vegyek magamnak palacsintát, vagy amit akarok, mit bánja ő, lehet fagyis is.

Az egyik bódéban árultak palacsintát, a kigyózó sorban két férfi közé kerültem, egyikükön sem volt fürdőnadrág. Az előttem ácsorgó hátán a szőr vastag, barna csigákba göndörödött, Anya csergéjére emlékeztetett a nappalinkban, csak a színe volt más, a férfi feje búbja viszont erősen kopaszodott, úgy látszik, oda már nem jutott. Legalább húsz percig kellett várni, mire odafértem a pulthoz. Volt lekváros, kakaós és túrós-mazsolás. Egy nálam idősebb lány szolgált ki, mögötte nagydarab, szőke férfi egy műanyag edényben keverte a tésztát. Fehér kötény volt rajta, de alatta nem viselt semmit, ahogy a karja fel-le járt az edényben, a mozdulattól folyton félrecsúszott. Émelyegni kezdtem, elképzelttem, hogy nemcsak a kezével, de a testével is hozzáér a palacsintákhoz. Kiálltam a sorból, és elindultam a kiserdő felé. A sátrunkat már messziről észrevettem, a környéken csak Apának volt ilyen. Kék-sárga csíkos ponyva, az alján vékony, szürkésfekete szegéllyel, akkor vette, amikor még hármásban nyaraltunk vele és Anyával. A boltban árultak barna-sárgát is, de Apa megengedte, hogy én válasszak. A sárga csíkok mindig világítottak a napfényben, el sem lehetett volna téveszteni, melyik a miénk. De ezek a sávok most, úgy tűnt, mozognak is, mintha a sátrat belülről rángatta volna valaki. Pedig szél sem volt, a sűrűn nőtt fák között állt a levegő. Amikor közelebb mentem, láttam, hogy a cipzárt nem húzták be egészen, a kockás pléden ketten feküdtek. Egy alacsony, szőke nő és egy magas, barna férfi, olyan magas, mint Apa, két meztelen test összefonódva. Még a lélegzetüket is hallottam, meg azt a furcsa, gyorsuló zihálást.

Elvörösödtem, éreztem, hogy kiver a víz, ahogy a tó felé rohantam, a lábamon cuppogott a fehér műanyag szandál. A nap még mindig égetett, a nyakam tele lett hólyagszerű, apró pöttyökkel, a bőröm elviselhetetlenül viszketett. Akkor láttam meg a csónakokat, közel a parthoz. Apával sokkal messzebbre is beúsz-

tunk már. Lerúgtam a szandált, és belegázoltam a vízbe. Most nem törődtem Apa figyelmeztetésével, hogy először a lábunkat lógatjuk bele, aztán megmossuk a hasunkat, a mellkasunkat, és amikor már majdnem csuromvizesek vagyunk, akkor lehet csak teljesen alámerülni, mert így a test megszokja a hideget, és biztosan nem kap görcsöt. Úgyis csak néhány hossz, futott át rajtam, és elérem a legközelebbi csónak peremét, azt, amiről már szinte az összes festék lepattogzott. Ahogy belekapaszkodtam, az oldalára dőlt, az egész nem lehetett hosszabb két méternél, vagy, jutott eszembe, ha Apa százkilencvenhárom centi, akkor ez talán még annyi sincs. Kipróbálhatnám, gondoltam, át tudok-e úszni alatta. A víz alá buktam, jó hosszan ellöktem magam, és nekiindultam, pont úgy, mint amikor Apával versenyt úszunk. De most a szemem is becsuktam, és csak siklottam, mint egy hal, a rozszant csónak alatt. Már azt hittem, el is érem a végét, de amikor fel akartam emelni a fejem, hogy levegőt vegyek, újra csak sötétséget láttam. A mozgástól a csónakok összecsúsztak, a homlokom mindig a soron következő aljába ütközött. Mintha labirintusban lettem volna. Visszafordultam, megpróbáltam az ellenkező irányba úszni, de ott is csak a víz zubogását hallottam, ahogy a csónakok ide-oda ringásától időnként a fának ütődött. Éreztem, hogy fáradok, a bárkák, mint megannyi felfordított óriási dióhéj, minden irányból rám nehezedtek, újra és újra visszanyomtak a vízbe, és ahhoz nem voltam elég erős, hogy odébb toljam őket. Még egy próbát tettem, akkor végre megláttam a fényt, és ki tudtam úszni. Szédelegve értem ki a partra.

Aztán már csak Apát láttam, ahogy kétségbeesetten rohan felém. Hol a francban voltál, kiabálta messziről, az egész strandot tűvé tettük érted, el nem tudtuk képzelni, hová mehettél. A homloka csak úgy gyöngyözött, a szeme könnyes volt. A közelben voltam, nyugtattam, a bódékig mentem, nem messzebb, de hosszú volt a sor, nem volt kedvem várni. Úszhatnak egyet mi ketten, csak te meg én, tettem hozzá, és ő jött. Szó nélkül gázolt bele a piszkosbarna tóba. A külső bójáknál is messzebbre úsztunk, a lábunk időnként a nyálkás növényzetbe akadt.

Magyar Fauszt

az ördögi színjátékból

regény

Gyakran mesélik emberek, hogy látták. Legsűrűbben természetesen Debrecenben tűnik fel, de találkoztak már vele Szegeden is, Sopronban, Miskolcon, Baján, Békéscsabán, Ózdon, Ondódon, Keszthelyen, hovatovább egy ízben Kelebián. Budapesten ugyancsak gyakori „kedves” vendég. Egyesek tudni vélik, hogy a fővárosban a Bimbó utca elején rögtön balra található libazöld paneltömbben húzódik meg, de erre nincs szilárd bizonyíték. Csak pár csipkés káposztafoszlány a lépcsőházban, ennyi utalna arra, hogy ott kotyvasztaná titkos varázsitalait, gyógyleveleit a maga rejtett laborjában. Egyik csengőn, egyik postaládán, egyik elszórt levélen, drámai mozdulattal elhajított befizetési felszólításon sincs hasonló név, neki tulajdonítható álnév, persze, attól még ő valahol ott bújhat meg időnként. Ami viszont jelenéseinek időpontját illeti: leginkább úgy éjfél előtt, tizenegy és tizenkettő között szokott feltűnni valamilyik kihalt utcán – főleg akkor, amikor a felhők a hold elé tolulnak, a város hangulata megváltozik, s a harangok kondulni készülnek –, ösztövére teste hosszú, sötét, malaclopóra emlékeztető kabátban, úgy vágtat felhúzott vállakkal, hóna alatt kerek fej káposztával. Előretolt homlokkal, loboncos hajjal igyekszik valahová, mint aki se lát, se hall, annyira lefoglalják a saját gondolatai. Annyira befelé néz, hogy nemegyszer megbotlik, majdnem orra esik, de hogy közben rágógumizik-e, vagy csak varázsszavakat mormol rezgő ajakkal, illetve mindkettőt egyszerre teszi, azt felettébb nehéz lenne a bármire is őszintén megesküvők csodálatra méltó bizonyosságával állítani, ellenben tény, hogy mozog. Ezzel együtt az egész ember lendületben van, ahogy az az örök életre kárhozottak esetében szinte kivétel nélkül megfigyelhető.

Ez hát a helyzet manapság a mi híres jó öreg **prof. Hatvani István**unkkal, akiről itt tulajdonképpen szó van (nem nehéz kitalálni), s akiről az a kósza hír járja, hogy réges-rég lepaktált, szakszerű nemzetközi jogi kifejezéssel élve: ratifikálta szerződését az ördöggel, ezért képtelen meghalni. Pontosabban egyszer már elhunyt, méghozzá súlyos eperohamban 1786. november 16-án délután négykor a saját házában, eltemették, de feltámadt, pusmogják, a sátán segedelmével, és azóta járja homályos útjait. Hajózik játszani könnyedséggel a józan ész és az azon túliak felségvizein egyaránt, mint egy jó magyar Bolygó Hollandi. Olyan eleganciával, mintha a kettő között nem vargabetűzne ijesztő repedés. Siet, mindig valami megoldatlan kérdésen töprengve, fizikai és szellemi határokra fittyet hányva, tárt karokkal siklik az újabbnál újabb tudományos, ugyan-

akkor misztikus, annál kevésbé politikus kalandok, felfedezések felé. (Bár a politikum se teljesen kizárt.)

További szereplők: dr. Johann Faust (az átkozott örök ellenfél), továbbá a szintén nagy tudású orvos kollégák, ápolók, betegek, látogatók, portások stb. Nem utolsósorban magyar történelmi hírességek egész sora, világsztárok, történelmi celebek színes csokra. Fenéből jöttek és égből pottyantak.

Helyszín: egy kis kórház a város szélén, ahol megállt az idő, s néha csak a vastüdők monoton fújtatása hallik, az erdőben pedig tombolnak az énekesmadarak.

Szélesebben „helyszín” az egész bolygónk a maga ködként gomolygó, sok helyütt vérgőzös, másutt frivol, akár fafej történelmével.

Cselekmény: főleg a két egymásra féltékeny polihisztor időnként kegyetlenségekbe hajló (szellemi) párbajozása a többiek előtt. Szó van hitről, hitetlenségről, sportról, tudományról, művészetekről, filozófiáról stb., nem utolsósorban gyógyásatról; Ég és Föld állásáról. Szív és Ész kapcsolatáról. Pokolról és Paradicsomkertről. Az ezek apropóján történő utazások kalandos cselekedetei is szórakoztató módon a művelt közönség elé tárva.

Összesítésben: természetesen a Jó győz. És megszólal az Angyalok Kara.

FELVONÁS/FEJZET A MENNYBŐL VISSZADOBOTT NIKOLA TESLÁVAL, AKI NYOLC NAPON BELÜL GYÓGYULÓ SÉRÜLÉSEKET SZENVEDETT

Nikola Tesláról a kisiskolásnak is illik tudnia legalább annyit, hogy a váltóáram atyja, továbbá a rádiózás úttörője, kiben rég felsejlett a mai okostelefon lehetősége is. Az eredetihez szinte a megszólalásig hasonló bronz feje ma is ott látható a Magyar Rádió romjai között. Akit aztán a többi is érdekel, megtalálhatja Tesla életrajzában (esetleg az itt-ott kissé nagyzó, hektikus, önbalzsamozó vagy épp a saját mítoszát pusztá kézzel könyörtelenül romboló önéletrésésében), hogy 1856-ban született az Osztrák–Magyar Monarchia horvátországi területén fekvő, ma is megtalálható Smiljanban, ahol fő attrakciónak számít napjainkban is az ott működő, jegyeit baráti áron vesztegető Nikola Tesla Emlékközpont. Benne a hét minden napján – hétfő és húsvét kivételével – a kicsit távolabb álló kedves látogató hitetlenkedő szemének láttára megismétlik a mágneses hullámok tudósának és mágusának egy-két látványos kísérletét. Például azt, amikor az ember feje elébb gömbvillámra kezd hasonlítani, kisvártatva vakító szikracsóvákat vet a plafonig a fülén meg az orrlíán keresztül, mégse keletkezik semmi kár. Legfeljebb a szőrszálai feketülnek be.

Nos, róla, Tesláról, mindig is heves vita folyt, amelyet a legutóbbi balkáni háború démonai csak szítani-felerősíteni tudtak, hogy vajon szerb vagy horvát nemzetiségű-e? (!) *Pičku mater! Kakvo pitanje? (Pofon csattan.)* Szóval, ebben az esetben dispután felül áll, hogy a vitatott személy szerb. Édesapja a helyi ortodox templom kulcsörző főpapja volt, anyja ugyancsak szerb nemzetiségű háztartásbeli, aki szinte a semmiből kitűnő káposztaleveseket tudott előállítani a családnak. A kis Nikola, ahogy azt az anyukája is megerősítette később, már két éves korára megtanult angolul és franciául beszélni, később olaszul, majd németül is

gagyogott, de nem érdekelte se a latin, se az orosz. Némi érdeklődést tanúsított az ószláv iránt, ellenben a papi hivatás egyáltalában nem vonzotta, hovatovább direkte taszította, mivel nem tudta elképzelni magát dús szakállal (mindig is tartott tőle, hogy belemegy a moly, ahogy olvasta valahol, ezért csak egy kis baszsfélét engedett meg, azt is hosszas rábeszélésre és jóval később).

Tulajdonképpen Tesla zsenge korától fogva mérnök szeretett volna lenni, amit édesapja sehogy se akart tudomásul venni. Úgy tett, mint aki nem látja, fiacskája folyton cserebogarakat röptet, egyszerre akár tizenhatot is összekötözve úgy, hogy tárgyak elmozdítására használhassa egyesített erejüket. Meg azt se akarta méltányolni, hogy gyermeke alig ötéves korára olyan, de olyan vízkereket gyártott, melyhez fogható nem fordult elő a környéken – még a molnárok legvadabb álmában sem –, és amely nagyobb hatásfokkal működött, mint az összes többi. Hogy az ördögöt sejtette-e a jelenség mögött, vagy csak tényleg annyira papot szeretett volna faragni Nikolából, hogy egyáltalán nem is akarta a felsorolt dolgokat szóvá tenni, már nehéz lenne pontosan megmondani. Állítólag az döntötte el a jövőt, hogy már serdültebb korában Tesla nagybeteg lett, s olyan rosszul érezte magát, hogy talpra sem tudott állni. Szárnyaszegetten feküdt, s úgy nézett ki, mint aki nem éri meg a holnapot. Orvosa – ez a megátalkodott materialista – ekkor azt javasolta a kezét tördelő édesanyának, meg a haját tépkedő, kétségbeesetten az ortodox égre tekintgető édesapának, hogy inkább erőltesse meg az agyát. Mondjon valami olyasmit a betegnek, amitől netalán ismét vonzóvá válik számára az élet. Állítólag ekkor az apuka észbe kapott nagyvégre, s Nikola füléhez hajolt, mondván, megengedi, hogy mérnök legyen belőle.

Miközben azon töprengett, hogy olyan csövet szerkeszt, amelyen át lehet küldeni egész mikuláscsomagokat az Ó-kontinensről az Új-kontinensre, illetve vice versa, fiatal álmodozó emberünket felvették a grazi Politechnikai Intézetbe. Első ízben, ugyanakkor igazándiból ott találkozott az elektromosság kérdésével; valódi motorokkal és generátorokkal. Ezeket nyomban megtanulta nemcsak szeretni, de tisztelve félni is, miután egy ízben, ahogy azt maga is leírta: *majdnem agyonvágta az áram*. Azt mesélik, Grazban különösen felkeltette érdeklődését egy szerkezet, amelyről kiderült, hogy egyenáramú, és működés közben veszettül szikrázik. Professzorának tüstént elmagyarázta, mit kellene tenni, hogy ne eregessen akkorákat és oly büdösek e pokoli szerkentyű (elsősorban hagyják ki, vagy módosítják az áramfordítókat), tanára azonban félvállról vette az okos szót.

Blódségnek tartotta az elképzelést, mivel szerinte valami olyasféle kísérletnek számított volna, mint amivel megpróbáljuk működésbe hozni az első *örökmozgót*. (Utóbbi, mondani se kell, szöget ütött Tesla fejébe.)

Grazban nem találhatott nagy megértésre, csekélyke ösztöndíja elapadt, kénytelen volt kártyából és biliárból megélni – persze, forgandó szerencsével. Züllöttnek ítélt életére való tekintettel kivágták a technikumból, úgyhogy nehéz idők jöttek. (Lepattant, ahogy maga mondta, mint biliárdgolyó a mandinerről.) Ekkor fogta magát, s elutazott Prágába, ám ott nem maradt nyoma komolyabb tanulásnak. Ülepe alatt alig lapult be a máig őrzött hímzett párnácska, máris felpattant róla. Pestre valószínűleg egy magyar haverja, kártya- és szellemi partnere stb., bizonyos Szigeti Antal műszerézmester sugallatára robogott be az expresszen. Ehhez az a történelmi háttér kínált kecsegtető lehetőséget, melyben

Alexander Graham Bell feltalálta a telefont (találmányát évszázadokkal később megénekelte a The Sweet együttes). A csodálatos telefont, amely az akkor már működő telegráfálózatok segítségével gyorsan terjedt, amiben – nem melléleg – elvülhetetlen érdeme és része volt/van/maradt a mi híres magyar géniuszunknak, Puskás (Bátyó) Tivadarnak, Puskás Ferenc hadmérnök és igazgató testvérének. Kettejük közül az előbbi az ő szösze, ebben a komisz életben csak csetlő-botló, szenvedélyes férfiúi rajongással Szőke Dencsikémnek becézett szerelmének, hovatovább e szerelmecske számos lánytestvérének óriási lelkesedéssel munkahelyet próbálván teremteni: feltalálta a telefonközpontot. Így nemcsak ketten diskurálhattak immáron – persze, az első pillanattól fogva tempósan duzzadó összegért –, de többen is. Mindenki mindenkivel képessé vált kapcsolatot teremteni. Hál' Istennek. *Hallja, Puskás úr?*

PUSKÁS: Hallom!

MÁSIK VÉG: Hallo... ezt tetszett mondani, Puskás úr? Halló!

Ittlétének leghíresebb anekdotájában viszont, így tudják legtöbben, Tesla Goethe *Faustjából* idéz nagy hévvel épp a Városligetben, midőn váratlanul felbukkan lelki szemei előtt a váltóáramú dinamó, illetve motor megoldása. Sétapálcájával tüstént fel is vázolja a park kutyakakis porába, majd elhajtja a botot. – Állítólag néha lehet látni mostanság, ahogy megszállottan, izzó szemekkel keresi ugyanott; olyan éjszakákon főleg, amikor a felhők a hold elé tolulnak, a város hangulata megváltozik, s a harangok kondulni készülnek.

Nikola Tesla, sajnos, nem maradhatott sokáig nálunk, hiába igyekezett segíteni rajta egyetlen haverja, Szigeti, szertekürtölve mindenfelé, hogy ne hagyjuk ezt a sziporkázó elmét innen elröppenni! T. nyomorúságos gázsijából még csak a modelljét se tudta – errefele, miként otthonfele se – felépíteni annak az ő remek találmányának, ami később majd, túlzás nélkül szólva, megváltoztatja a világot.

Mielőtt Párizsba indult volna, majd onnan Amerikába, az élete végéig változó szerencséjű zseni még egy nagyot futott magyar barátjával a szemhunyasos türelmi zónának és jó levegőjű, szapora tréningpályának egyaránt tekinthető zöldövezetben. Barátja, Szigeti Antal később azt is elmesélte, hogy ezzel az utolsó alkalommal, amíg előreszegett fejfel rohantak a parkon át, valahogy – úgy emlékszük – a madarokról és a tojásaikról, valamint a fák koronájáról a magyar Szent Koronára terelődött a levegőért kapkodó szó. Szigeti szerint Tesla azt állította, amíg kis pihenőül helyben topogtak – miközben Miki a lépteit számolta –, hogy ha nem is úgy működik a dolog, ahogy azt valakik vélik, ám az mindenképp lehetséges, hogy a korona reagáljon az éterben lévő elektromágneses hullámokra. Bizonyos fokig magába engedje azokat, modulálja, módosítva rajta kibocsássa, s hogy ennek révén létrejöjjön egy ajta „kommunikáció”, amit mi innen a földről az égi hatalmakkal zajló titkos korrespondenciának hihetünk.

Mondta, igaztja a kérdés, ezért szívesen megvizsgálná a dolgot. Sajnos, zárta le Szigeti, erre több oknál fogva se kerülhetett sor. Aztán gondterhelt arckifejezéssel megfordult, s úgy eltűnt az élet forgatagában ez a Szigeti is, mint Atlantisz a tengerben. Nagy valószínűséggel, megjegyezhetjük csak úgy a kimondandó igazság kedvéért, ha nincs az a nagy jelenet a ligetben a hadonászó Teslával és a varázspálcájával, Szigeti Antal neve örökre kirostálódik az emlékezetből. (Vagy tudat alá süllyed szépen, s ott is marad.)

TESLA: Őszintén szólva nem emlékszem pontosan, ez utóbbi dolog hogy történt. A mi utolsó kis edzésünk. Nem csalás, nem ámítás, való igaz, hogy mindig is szerettem volna közelről megnézni a magyar koronát, ám sajnálatos módon nem nyílt rá igazi alkalom. Tény, hogy megragadott e rendkívül vonzó tárgy misztikája, kiváltképp úgy, ahogy a Tóni beszélt róla azzal az óriási, mackós áhítatával, miközben az az ő egy tömbből faragott arca valamiféle gyermeki lelkesedést sugárzott. Egészen átszellemült, mintha valami gyönyörűséges tündérmesét hallgatna épp, amelyet pusztá véletlenségből ugyanakkor ő ad elő avatatlan fülnek. Más vonatkozásaiban a korona története ezzel együtt olyannak tetszett, mint egy feszesen megszerkesztett krimi, amelynek ugyan vannak lazább részei, ezek azonban az egész alkotás izgalmi töltetére nézve nincsenek negatív hatással. 1943. január 7-én New Yorkban, valami botrányosan szürke téli eső közben bekövetkezett halálomig aztán Tónival nem találkoztam többé. Később is hiába érdeklődtem, sehol se tudtam a nyomára bukkanni. Mr. Szigetiről senki sem tudott semmi megbízhatót mondani. Se adreszt, se telefont, pedig mennyet-poklot felforgattam érte, annyira szerettem azt a tüsi-tüsi kockafejét az én kis atlétámnak. Emlékszem, egy képeslapot küldött nekem utoljára, amelybe azt írta bele, hogy jól érzi magát, Fiumében nyaral, tanul úszni, és fontolgatja, hogy meglátogat Amerikában, de kezemet a szívemre, ebben nem nagyon bátorítottam.

DR. HATVANI: Miért?

TESLA: Mert hülyéskedem, persze, hogy ismertem azt az ocsmány Edisons! Azt az ohioi parasztot a gúnyosan lelógó két szájcücskével, meg a kretén amerikai vicceivel. Stószaival, ahogy a szerb mondaná. Aki szerint a zsenialitás egy százalék, a többi verejték. Ő tudja? Abban volt zseni, hogy másokat kihasználta. Minden pénzt a saját segge alá kapart, és elnézést az egyenességért: neki fél ötlete sem volt. Az egész esze egy alkonysugárút. Vagy inkább sötét temető. Ma sem tudnék semmi szépet mondani róla, csak káromkodni kél kedvem, ha eszembe jut. Emberrel nem lehet annyira kib...abrálni, mint amennyire ő velem, már bocsánat, ez a köcsög tette. Mit össze nem tapsoltak neki ujjongva Pesten! A lángeszű ámerikainak. Anti szegény meg úgy gondolhatta, hogy kölcsön kenyér visszajár, most majd én segítek neki. Csakhogy én az Alva Tommyval már akkora fasírtban voltam, hogy magam se tudtam belőle győztesen kijönni, nem hogy valakit még én protezsáljak be hozzá! Kérem. A fejemben az forgott, hogy inkább utcát megyek söpörni, csak...

DR. FAUST: ...nem bírja a döglött galambokat.

TESLA: Pontosán. Szörnyű. Inkább valami ládákat pakoláztam a dokkokon New Yorkban, miután a pofájába vágtam Edison-nak az igazságot, ha szabad így fogalmaznom. Meg megpróbáltam verseket írni magam is, ám ebben, ahogy láttam, maradandót, mármint az utóbbiban, aligha tudok alkotni. A ládákat jobban glédába tudom rakni, mint a verssorokat, ezért megszüntem rá energiát pazarolni. Nem árt, ha az ember önkritikus. Nincs rosszabb a silány, kesze-kusza verseknél. Ha hiányzik belőlük a rend és a szellem sugára, nemde? Önök is tudhatják.

DR. FAUST: Persze.

DR. HATVANI: Meg se merek szólalni.

TESLA: Miért, nem így van? Borzalom, hogy mit művelnek egyesek. Szerencsére alaptétel, hogy fényel el lehet árasztani a sötétséget, fordítva nem.

DR. FAUST: Érdekes ezt így magától hallani. Ön végeredményben optimista ember, ki gondolta volna?

TESLA: Alapvetően az vagyok. Persze, leszámítva a nehéz perceimet. Azonban kinek nincsenek? Csak a futóbolondnak nincsenek. Pontosabban a lelki szegényeknek, mint ez az Edison kolléga. Szóval, kijutott nekem a nehezebből is bőven. Előfordult, hogy szinte enni se volt mit. Máskor meg annyi pénzem volt, hogy megszámlolni alig bírtam. Ahogy a szerb mondaná: lova do krova. (Magyarul mennyezet a tető helyett.) De hát fura egy szenvedélybetegség a feltalálás. Rulett, magam is látom. Elkísérleteztem az összes vagyonomat, szó szerint koldusbotra jutottam, méghozzá többször is.

DR. HATVANI: Isten mégis megsegélte, amikor arra a legnagyobb szükségére volt.

TESLA: Neki?

DR. HATVANI: Önnek.

TESLA: Nézze, én két kérdésben nem vagyok kompetens: az isten és a nő kérdésében. Nekem ezek túl szeszélyes, kiszámíthatatlan dolgok. Ma sem tudom levonni a megfelelő következtetéseket. Tudom azt, hogy én magára a Fényre próbáltam összpontosítani, maradjunk ennyiben. Aztán ki hogy honorálja, miféle saját hite vagy törvénye szerint, ma sem látom egész világosan. Csak egy kallódó lélek vagyok, aki talán senkinek se hiányzik. Kóbor lovag. Tehát se Beatricém, se Dulcineám. Azt hiszem, mindörökre marad ez az érzésem. Főleg mint egy ilyen horvát területen született szerb báránynak.

DR. HATVANI: Nem váltanánk témát?

TESLA: Azt se bánom. Kérdezhetek én?

DR. FAUST: Szíve joga, esze dolga.

TESLA: Már most az van, én nagyon boldog vagyok azért, hogy itt önök engem rendbe igyekeznek rakni. Rám is fér egy kis generálozás, bármennyire furcsa is. Bevallom, nem egy hálás munka, ellenben tisztázatlan ebben a saját helyzetem. Beszéltem a nővérkével is erről. Mi is a neve? Absztinencia? Asszisztencia? Konkurencia?

DR. HATVANI: Crescencia.

TESLA (*nevet*): Ja, látják, az én viceim ilyenek. Mindegy, szóval, hogy is állunk ezzel?

DR. HATVANI: Szamaritánusok vagyunk, ha nagyon kell.

DR. FAUST: Meg egy kicsit bankárok. Mert bárhogy is áll a dolog, bármilyen szegény is az eklézsia, azért akad egy kis plusz keretünk az ilyesmire. Ilyen esetekben akár a föld alól is kerítünk.

TESLA: Akkor hát elmondhatom, hogy amint talpra állok... máris van arra pár ötletem, miben tudnék segíteni. Ha ez számít.

DR. FAUST: Mi a nagy ötlet, Tesla úr?

TESLA: Hát, igen, igaza van. Azok, amiket mondtam neki, szegénykének, Esszenciának, végeredményben nem nagy ötletek. Ellenben eszembe jutott egy dolog, amiért tulajdonképpen halálom után az amerikai titkosszolgálat mindegyiket lefoglalta. X-mennyiségű aktát, mindent. Kamionszámra hordta el roskadásig. Halvány fogalmam sincs, mire jutottak vele, nem is érdekel, mivel egészen más szituációba kerültem volt – más életminőségbe, más perspektívába,

más létbe, vagy ahogy tetszik –, ellenben épp az imént, úgymond, kigyulladt a fejemben a lámpa. Miután valamiért ismét itt vagyok a mizéria kellős közepén. Nos, hallottak a Philadelphia-kísérletről?

DR. HATVANI: Az nem inkább Neumann Jánoshoz fűződik? Hogy is volt pontosan?

DR. FAUST: Részleteiben én se ismerem. Bár nagyot szólt egykor, midőn kiszivárgott és szikrát kapva felrobbant. Hogy is volt, tényleg? Íme, egy ajtó, amelyet immár senki be nem zárhat, miképp a jelenések könyvében. Vagy éppen ki nem nyithatja? Mint a jó széf ajtaját.

TESLA: Apám is imádta. Hiszik, nem, magyarul olvasta a János jelenéseit. Ezzel szerb pópaként bekerülhetett volna a Guinness-lexikonba. De nagyon szerény ember volt.

DR. FAUST: Jut eszembe, koptul nem beszélt?

DR. HATVANI: No, elég...

TESLA: Oké, akkor történt... Egyébként én nagyon sokat hallottam önről, Hatvani doktor úr, méghozzá Tónitól, az ön elektromos kísérleteiről a dörzsgéppel, amikor égnek állt a haja a diákság szeme láttára. Meg az elektroforjáról. Meg az őszmozijáról. Nagy tisztelője vagyok önnek.

DR. HATVANI: Tiszta szívből köszönöm, kedves kolléga.

DR. FAUST (*némi türelmetlenséggel*): Tehát a Philadelphia...

TESLA: Oké, hagyjuk. Szóval, a Philadelphia. Mint tudhatják, az a sztori dióhéjban arról szól, hogy a negyvenes évek elején az amerikai haditengerészet egy rendkívüli kísérletet hajtott végre, amelyben elektromágneses hullámok segítségével megpróbálta az idő töredékéig láthatatlanná tenni az Eldridge nevű rombolóját. Méghozzá úgy, hogy erős elektromágneses teret hozott létre körülötte. Elsőre csak részben sikerült az elképzelést megvalósítani, a hajó csupán félig-meddig vált láthatatlanná valamiféle zöldes ködben, ezért aztán úgy döntöttek, rádobnak még egy lapáttal. Megismétlik, annak ellenére, hogy az Eldridge legénysége sugárban hányt az első próbálkozás után. Erősen szédült, fehéret székel, és általában véve kutyául érezte magát mindegyikük.

DR. HATVANI: Erkölcstelenség.

DR. FAUST: Avagy a tudomány nem ismer pardont.

TESLA: Erkölcstelenség, persze, ezért se akartam teljes mellbedobással részt venni az akcióban. Illetve hát faképnél hagytam őket, mielőtt rendesen bekapcsoltam volna a munka folyamatába. Én a majmokat se kínoznám, nemhogy embereket tegyünk ki olyasminek, aminek a hatását nem ismerjük. Persze, leszámítva Edison barátunkat, azt a bűdös görényt. Jóvátételten kárt okozhatunk, midőn olyan erőket provokálunk, amelyek valódi természetét még nem fürkésztük ki kellő mértékig, következésképp nem is állhat módunkban megzabolázni őket.

DR. FAUST: Játszadozás a macska farkával.

TESLA: Mi, szerbek, az ördög farkát emlegetjük, de egyre megy.

DR. HATVANI: Tehát másodszorra még furcsább dolog történt, rémlik.

TESLA: Oh, igen, a maga módján döbbenetes, bár bevallom, nem lepődtem meg rajta.

DR. FAUST: A hajó teljesen eltűnt a felfokozott gerjesztés nyomán, hovatöbb kilométerekkel arrébb bukkant fel a radarokon, nem ez volt?

TESLA: Igen. Ez lenne a dolog lényege. Meg az, hogy úgy látszik, mielőtt visszatért volna valahogy a helyére, az Eldridge nemcsak a térben tett nem kívánt nagy utat, hanem az időben is. Ehhez aztán számtalan legenda fűződik, főképp az urbánus legendáriumban. Kocsiderék tudományos, pontosabban tudománytalan fantasztikumot gyártottak erről, mindenfélét összeköltöttek róla csőstül. Arról, például, ahogy a legénység néhány tagja a váratlan időutazás közben összefut a kísérlet egyik irányítójával, aki már reszketeg, csonttrikulásos, összehuppanó csigolyájú, fogatlan aggastyán, meg ilyesmi, de ezek képzelgések csupán. A tény a fontos, hogy a teleportáció, ha egészen kezdetleges formában is, de megtörtént. Sokat törtem a fejem ezen a mennyország kapujában. Tudják, oda-fönn is, hogy fejezzem ki magam, hát, kissé nehézkes az adminisztráció, meg a nagy várakozás. Tulajdonképpen a nagy tülekedés ugyanakkor, mert még sorszámot se lehet húzni valamiért. A bajt tetézi, hogy ott minden férfit Lázárnak neveznek, és ez számtalan félreértésre ad okot és lehetőséget. Fogalmam sincs, mért van így.

DR. FAUST: *(nevetve)*: Előtte vagy utána van a pokol leágazása?

DR. HATVANI: Várjunk csak! Mi lett másodszorra a legénységgel?

TESLA: Úgy hallottam, sokan eltűntek közülük. Többen meghaltak. Azt is mondják, hármójuk valami addig sohasem tapasztalt módon beépült a fedélzet anyagába. Persze, akadt olyan is, aki csak simán megőrült.

DR. HATVANI: Félelmetes. Ugye, nem került sor harmadik próbálkozásra?

TESLA: Nem. Én a magam részéről is mindent megtettem, hogy ne kerüljön rá sor. Rövidesen azonban jött ez a fránya sztrók, aztán mennem kellett. De erre speciel nem lehet panaszom. Amilyen kis idegbeteg, vékonyka, kehes srác voltam, hogy a hasamat szappanoztam, a hátam habzott, eléggé szép kort sikerült megérem. Úgy néztem ki, mint akit elvisz az első fagy, következésképp a természet csodája vagyok.

DR. FAUST: Vagy a káposztalevesé.

(Mindhárman nevetnek.)

TESLA: Kupus. Kupuszta, he, he, he!

DR. FAUST: Kupuszina, olyan is van. Ha, ha, ha.

DR. HATVANI: Érdekes.

TESLA: Kupuszina, van, van! Egykor ott nősült a nagybátyám. A káposztaföldön, nyulak között. Bácskertesesen. Nagy, kerek szoknyája volt a menyecskének, hú, micsoda! A nagybátyám meg alája nézett...

DR. HATVANI *(elsőnek nyerve vissza a komolyságát, miután ő is mulatott egy rövid-két)*: No, egy kis komolyságot, uraim! Gyerekek, térjünk vissza a kupuszini lagziból. *(Teslához)* Mondja, itt kerülgetjük, mint macska a forró kását, a teleportációt. Az az érzésem, ide akart kilyukadni. Miért annyira fontos ez nekünk?

TESLA: Nos, képzeljék el, ha működné, mire lenne jó?

DR. FAUST *(a homlokára csap)*: Szentséges ég! Hipp-hopp, ott legyenek, ahol csak akarok! Hát, ez fantasztikus, hogy másnak nem jutott eszébe! Eladhatjuk az összes mentőautót, megcsináltathatjuk az ablakot. Működik, mint a boszorkány örökké emlegetett söprűje.

TESLA: Ön felettébb tehetséges gondolatolvasó.

DR. FAUST: Olyan idősen, amennyi én vagyok, meg annyi elmélettel és gyakorlattal a hátam mögött, kérem szépen, az ember már nem tehetséges. Drága barátom, Miklós.

TESLA: Elnézést, nem állt szándékomban megbántani, Faust professzor úr.

DR. FAUST: Nem történt semmi, Tesla úr.

DR. HATVANI: Elszomorító, hogy megint csak én nem értek valamit. Illetve semmit.

TESLA: Nem is könnyű dolog ezt józan ésszel felfogni, márpedig hármunk közül ön a legjózanabb figura.

DR. FAUST (*dr. Hatvanihoz*): Arról van szó, ha jól értem, hogy forradalmasítanánk a mentőszolgálatot, például. Nincs szükség mentőkocsira, szirénázásra, esetleg új baleseteket eredményező száguldozásra. Pillanatok alatt ott a beteg a műtőasztalon, mert teleportáltuk.

DR. HATVANI: Hogyan?

DR. FAUST: Úgy, hogy... (*Teslához*) Tényleg, hogyan?

TESLA: Kidolgoztam már gondolatban. Teszteltem a gyakorlatban.

DR. HATVANI: Sokba kerülne?

TESLA: Dehogy, csak kitalálni volt igazából nehéz. A dolog lényege egy olyan tetszés szerint nyújtható és ide-oda irányítható elektromágneses spirál, amelyben nagy feszültség jön létre az éterből. Nem ebből az orvosiból. Valami hasonló, mint amilyen a cső lesz a jövőben az újgenerációs porszívóknál, egyben láthatatlan. Nem anyagi természetű a mai értelemben, tehát nem zavarná a polgári repülést.

DR. HATVANI: Mégis, milyen alapelven működik, ha közelebről nézzük?

TESLA (*kissé zavartan mosolyog, vakarásza a fejét*): A fene tudja. Nem tudnám pontosan megmondani, viszont működik. Ezer százalék! Mindössze a beindításánál jelentkezik némi költség, aztán nem. Legfeljebb egy kis karbantartás, ilyesmi. Ezt a spirált, amennyiben felhelyeznénk...

DR. HATVANI: Drága Tesla úr, nem szeretnék kekeckedni, ismeri ezt a kifejezést? Lényeg, mi már itt úgy tudjuk rég, hogy éter nincs.

TESLA: És mégis van! Megint csak rá kellett jönnöm, amikor odalöttem Szibériába, amit ma is sokan meteor becsapódásának hisznek. Ugyan megöltem egy rakás tunguzkai rénszarvast, meg tönkretettem egy kondér borscsot – szegény éhes favágók! –, de szerencsére emberéletben nem esett kár. Ilyesmit nem is vetettek a szememre odafenn. Vagy odaát, ahogy tetszik. Abban a dimenzióban nincs ilyen típusú meghatározás. Szóval, éter van, meteor nincs, csak éppen...

(Kopogás, fiatal, csinos nő lép be mosolyogva. Fehér ing, piros szoknya, piros rúzs. Csillogó, koromfekete haj oldalt feltűzve. Illatos, mint a liliomkert, üde, mint a tavaszi rét. Arca pihent, kisimult, első pillantásra nem néznénk az elnyújtott doktori karhoz tartozónak. [Szóval, pokolian szép.] Mindenkinek köszön, Teslához megy, akinek a kezét nyújtja.)

DR. BERKES: Üdvözlöm, dr. Berkes Beatrix vagyok. Ezek az urak-kollégák itt úgy becéznek a hátam mögött, hogy Psziché, de nem bánom. Nem szeretnék zavarni, csak szeretném megkérdezni, hogy mikor kezdenénk?

TESLA: Bármikor, kisasszony. Ebben az ügyben nem az én reszortom a döntés.

DR. BERKES *(a többiekhez)*: Tudós professzor urak, kedves barátaim, mikor kaphatom a karmaim közé ezt az embert?

DR. FAUST: Máris megengedjük. Csak egy kérdés: maradhatunk?

DR. BERKES *(trillázó kacajjal, miközben hátraveti fejét, s igazít egyet a frizuráján)*: Ne tessék zavarni a szeánszot, kérem szépen. Kibicekre semmi szükség, gyerünk, gyerünk! Kívül tágasabb. Tessék elszívni egy bagót, vagy harapni egy szendvicset. Felpumpálni a kocsni gumiját, valamit. Van itt muszкли, tapogassam csak! Hú! Nem kell sopánkodni. Tarzan.

DR. FAUST: Te meg Jane.

TESLA: Én meg Tesla, ugye. És nagyon örülök, hogy a doktornőnek nincs fülbevalója.

DR. BERKES: Fülbevalóm? Én viszonzásképp annak örülök, hogy maga meg nincs agyontetoválva.

TESLA: Mert a muszka bratyuskáimnak sose sikerült bezárniuk engem a dutyiba, eszem a szívüket.

(Most már négyen nevetnek, miközben odakinn elhallgatnak a stiglicék. Gyár szirénája szól, Tesla elnémul, befogja a fülét. Kétségbeesett arcot vág.)

Hullámtörlés

majd egy emelkedő hullámsornak vetődtem
 utána nyílegyenesen előre mohón
 markoltam a sós víztömeget a habzó gomolygásba
 nyomulva a víz alatt nem mertem lesni a halak
 a rákok a növények a kövek a kagylók
 kozmoszát féltem kimarja a só a szemem
 ahogy a tiszában sem nyitom ki ott a homoktól
 gyulladna be és alig is látnék így elképzelttem
 a felszín alatt a formákat ahogyan a belső
 szerveimet a bolygókat az úszástól kimerülten
 az előttem tornyosuló hullámhadra pillantottam
 gyűrődő szőnyegként terült elém
 adria ám türkiz mintázatában
 magamat sehogy pusztán adriát láttam a sodró
 tiszában tanultam meg úszni az erős
 áramlástól irtóztam míg rá nem hangolódva a tengerben
 lebegtem mintha olvadna az izomzatom
 a csontozatom adriával átítatódva
 mint egy áztatott papíron a tinta
 kék foltokká mosódtam hanyatt fekve a vizen
 percekig kitárulkozva a napnak
 majd egy emelkedő hullám elé
 vetettem magam nyaldosott a víz pezsdült a bőröm
 egyre távolodtam a parttól mikor meghallottam
 kislányom hívogatását hátra
 a tatógó sziklák felé fordultam
 lassan csillapodott nyögött a víz
 ahogy haladtam apró fodrokat keltve
 a térdig érő fehér kavicsos partnál
 lányom a nyakamba csimpaszkodott
 te pedig aggódtam mondtad sehol sem láttunk
 mintha eltöröltek volna a hullámok
 otthon órákig éreztem még
 egész testem egyenletesen zsongó
 ütőérré vált mindenütt a csupasz tenger
 mondtad én pedig mint aki elfelejtette anya-
 nyelvét szólni sem tudtam hirtelen
 nyelvemen sós pikkelyek nőttek

*állkapcsomban vergődött
ki akart törni szilánkosra
a koponyaakváriumot
a nyelvedet a füledet a libabőrös
nyakadat falni falni hal-
ni fokozódó hullámrángásokkal
combjaid közti kagylóként rózsálló
öbölbe ömölve*

DOMJÁN GÁBOR

Társadalomismeret

*B. szaktárs a postásiskolában
az állam elhalásáról beszélt,
s hogy a kommunizmusban
nem lesz szükség pénzre,
mert minden ingyenes.*

*Senki nem merte kinevetni,
mintha sejtettük volna,
hogy fizetni fogunk, legfőképp azért,
ami ingyenes.*

*Az osztály,
mint tömegsírban enyésző tetem,
szétoszlott.*

*Egyedül B. szaktárs futott be szép karriert:
Magánügyvéd lett a rendszerváltás után.
Nagy perbeszédnek fűződnék nevéhez,
saját bevallása szerint.*

*Lojalitását a postások iránt
mindvégig megőrizte.
Méltányos áron kötötte szerződéseiket,
térítés nélkül adott tanácsokat,*

*és ennyiben mégiscsak megvalósított valamit
az ingyenesség eszméjéből,
még ha ez piaci marketingnek is bevált,
és mágnesként vonzotta az ügyfeleket.*

Itt fogok elesni

*Itt fogok elesni én
a Komarov utcában,
fél kiflivel a kezemben.*

*Potya gyümölcsök,
súlyos borraivalók fürtjei
az égi kertben,
a fák alatt
aranyozott lábú
karosszék,
csak engem vár,
hogy megpihenjek,
labda tompa puffogását
hallgassam a szürkületben,
úzi-hajtja két gyerek.
Kutyájuk pamutgombolyagja
lábamhoz ütődik, gurul,
míg leszáll
a szélesvásznu este.*

A megfelelő mélység

*Ha szerettük volna, talán itt marad.
Meghaladta erőnket?
Ellenkezett az elveinkkel?
Figyelmünket más kötötte le?
A feltevések
ijesztőn tág terében
rémiült pontocska világít:
Senkit nem szerettem, csak magamat.*

Látták a hídon déltájban.
Ez két év múlva derült ki.
Föl-le járkált
a megfelelő mélység fölött.

Csökkenő kereslet

A sárga mackó is
a tied volt.
Vastagszik porkabátja.

Láttam egy filmet a gyárról.
Csökkenő keresletre
panaszkodott az igazgató.
A rekordeladások
a hetvenes évek közepén voltak,
mikor születted,
mikor a Ratkó-gyerekeknek
is már gyerekei lettek,
és nem tapadtak még
aggódó szemek
a demográfiai mutatókra.

Ha megbízható vagyok,
testvéred is lett volna.

Csak helyeselni tudtam,
hogy a második gyereket
anyád nem vállalta velem.

Szemgolyóimhoz

Most hozzátok szólok,
végső válaszolókhöz,
kettős szfinxhez.
Mit láttatok, láttattatok,
amíg nem voltam én, és ti már voltatok?
Még a megnevezés előtt
– ti mind láttátok:
zárt sötétet, tág ragyogást.
Mint egykor,
járdaszegély fölötti fényben
gyerek-esőkabátomat –
Évtizedekkel később, felnőtt-időben
többször próbáltam ugyanabból a nézetből,
de nem ezt láttattatok.
Kopár, szétesett, szürke aszfaltot. Sivár cipő-orrot.
De most, ahogy idejöttem, újra itt vagyok,
ugyanúgy fényes a járdaszél.
Egészbe állt. Szinte lebeg.
Még fényesebben izzó. Mintha foszforeszkálna.
Így láttatjátok, újra telten. De járdalátomás. Nem látvány.
Hol van az ünnep? Káprázat. Ősz nedvesen fanyar lehelete –

Esetleges szamuráj

„Most minden átlátszó; szinte rendszerezve
Mint egy megváltó gyökvonás után.”

Holló András: *Havazás után*

Ébredés közben pont úgy fordulok, hogy az arcom szemben a szőnyeggel, aminek olyan bántó a mintázata. Félek, kardja is van, mint egy szamurájnak, és ha rálépek, levágja a lábam. A kávéfőző és a disznó már kint sír, visít, mennem kellene, de nem bírom rászánni magam. Felülök, a lábaimat nem eresztlem le, csak lógnak a levegőben, nehéz tartani őket akár két percig is. A török- vagy lótuszülés nagyképtűség lenne, maradok tehát így, míg a konyha felől a lesajnáló és lucskos morgások erősödnek. A családom egy másik kozmosz lakója, a falu, ahol élek, minduntalan rám szakad. Én vagyok a lelkiismeretük, ha meghalok (nemsokára úgy lesz), trágyába kevernek úgyis. Kinézek srégen egy rövid utat az ágyam végétől az ajtóig, szerencsére a szobám olyan félembes. Ledobom az első könyvet a szőnyegre: valami filozófiai lexikon, 1962, na bumm, nem vágja ketté a penge – az első kő így épül be sovány utamba. A második-harmadik kő két nem szeretett verseskötet, meg is reped a tetejük, elkezdek félni, de megnyugtatom magam. A lexikonon állok, akár egy balettművész, nevetséges, csíkos pizsamában, nálunk ellenőrzik, hogy mindenki ilyenben alszik-e. Még tartom magam, nem szédülök rá a pengékre. A hónom alatt négy könyv, az utolsóról, ha túléltem addig, ugranom kell, mint egy gepárdnak. Kint már csapkodják a moslékos vödröket, reggelizni megint nem lesz időm. Kiérek, állok a küszöbön: csatát nyert, kíméletlen hadvezér.

Nem voltam ott

*Nem tudom hogy Isten volt-e
annyit láttam hogy egy embert
akkor oda felszögeztek
és aztán a szíve nem vert*

*ennyit láttam és hallottam
vagyis igazából mondták
nem láttam jól messze voltam
ahogy messze van az Ország*

*amiről ő annyit beszélt
furcsa tanításaiban
nem hallottam csak mesélték
nem voltam ott messze voltam*

*akkor éppen nem is tudom
merre voltam mit csináltam
biztosan sok volt a munka
a gyerek meg sírt a házban*

*a gyerek sírt és az asszony
nem bírta már a gyűlödést
én meg inkább kalapáltam
ő meg beszélt csak beszélt és*

*azt mesélték azt ígérte
eljön egyszer az az Ország
eljön egyszer nem sokára
nem mondta az idő hosszát*

*nem mondta de azt ígérte
legalábbis úgy mesélik
meg fogjuk azt még mi élni
várni kell csak néhány évig*

*akkor várok mit tehetnék
asszony pöröl sír a gyermek
én meg szépen kalapálok
nem zavarnak dúlt szerelmek*

*nem zavar meg semmi immár
csak egyedül az az Ország
ahol nem lesz asszony gyermek
és az üdvöt zsákból osztják*

*ezt ígérte legalábbis
nem voltam ott így mesélték
és még azt hogy felkiáltott
mikor testét felszögezték*

*nem tudom hogy Isten volt-e
az is lehet csak egy ember
nem voltam ott messze voltam
most meg várok türelemmel.*

Megbocsátás

*Uram, bocsáss meg nekik, nem tudják,
mit cselekednek.*

*Uram, bocsáss meg nekik, hisz unják
az életüket.*

Tudod, milyen egy üres vasárnap?

Nincsen más nekik,

*mint hogy délelőtt templomba járnak,
ebédjük eszik,*

és aztán mohón várják az estét,

legyen már másnap,

s az eljövő vasárnapot lessék,

hátha az más lap-

ra tartozik majd, hoz valami mást,

valami csodát,

egy kis pillanatnyi feltámadást,

fényes micsodát.

S közben ott vannak a hétköznapiak,

hétfők, péntek,

mikor biciklin látják a papot,

vagy autót vezet,

meg az asszony is olyan életunt,

hát még az ura,

és nincsen szeglet, ahol meglapult

Isten mosolya.

Mosolyod, Uram, hiányzik talán,

*az kéne nekik,
nem látszik semmi arc az ég falán,
zsebre tehetik
az ő személyes istenképüket,
oly üres az ég,
meg nem illatosítják hitüket
a szagos misék,
hát fiainak buzgón ácsolják
a keresztekét,
de bocsáss meg nekik, bár jól tudják,
mit cselekednek.*

„MINT A VÍZ OPHELIÁNAK”

Az esztétikai percepció kérdése Nabokov Meghívás kivégzésre és Adomány című regényeiben

Nabokov 1934 júniusában, *Adomány* című regényének munkálatait megszakítva fogott hozzá *Meghívás kivégzésre* című művének megalkotásához, és két hét leforgása alatt el is készült az első piszkozattal.¹ A regényt még hónapokig érlelte, végül 1935-ben látott napvilágot a *Szovremennije zapiszki* párizsi emigráns folyóirat hasábjain.

A mű keletkezésének körülményei felvetik annak lehetőségét, hogy a másik regény írása közben szokatlan gyorsasággal íródott új regény olyan problémát old meg, vagy olyan témát, ötletet, variációt dolgoz ki, amelyet nem volt lehetséges beilleszteni az *Adomány* keretei közé, de szorosan összefügg annak poétikai tervével. (Nabokov egy interjúban, ahol arról beszél, hogy általában lassan ír, évente 200 oldalt, a *Meghívás kivégzésre* című regényének orosz eredetijét „látványos kivételnek” nevezi, amely „csodálatos izgalomban és hosszan tartó inspiráció hatására” született.²) Jóllehet a két mű poétikai stratégiáikat tekintve alapvetően különbözni látszanak egymástól, mégis szorosan összefüggenek. Ezt a szoros összefüggést erősíti többek között az is, hogy a *Meghívás...* mottója egy olyan (kitalált) francia írótól, Delalande-tól származik, akit Nabokov az *Adomány*-ban alkotott meg. Delalande a fikció szerint francia gondolkodó, akinek a halálról szóló gondolatmenete sajátos, kettős olvasatban „idéződik meg”: mintha a főhős olvasná, de úgy, ahogy a halála előtt olvashatta azt az egyik ismerőse. (Az ilyen nézőpont-összeolvadások, szöveg-össze-szővődések a nabokovi próza legjellegzetesebb eszközei közé tartoznak.)

Az *Adomány* egy fiatal orosz emigráns, Fjodor Konsztantyinovics Godunov-Cserdincev íróvá érlelődésének folyamatát követi nyomon, és a főhős mindennapi életeseményeinek, szerelmének történetén túl magába foglalja az író készülő, illetve elkészült műveit, valamint azok kritikáit és más olvasatait is. Az *Adomány* konkrét téridőben, az 1920-as évek Berlinjében játszódik, míg a *Meghívás kivégzésre* fő helyszíne egy meg nem nevezett erőd egy meg nem nevezett városban egy meg nem nevezett évszázadban – éppúgy játszódhat a jövőben is, mint a múltban. A főhős keresztnéve, a Cincinnatus latin vezetéknev, annak a római arisztokratának, Lucius Quincticus Cincinnatusnak a neve, aki a klasszikus földművelő erényeket követő politikus mintaképe volt az i. e. 5. században. (Egy alkalommal az eke mellől hívták harcba és neveztek ki dictatorrá, majd miután legyőzte az ellenséget, a 16. napon le is mondott a pozíciójáról, és visszament földet művelni.) Nabokov főhősének vezetékneve viszont ismeretlen, a C. jelöli – a feledésbe merült történelmi névnek és a monogrammal jelölt ismeretlennek e kombinációja tovább erősíti a mű szimbolikus-absztrakt jellegét. A név akusztikai metaforaként is működik: az egérhang asszociációja ironikusan ellenpontoszza az emberi nagyság szemantikai síkon megjelenő képzetét.

Az *Adomány* főhőséhez hasonlóan Cincinnatus C. is író, akit „gnoszeológiai fajta-

¹ Az adatok Bryan Boyd *Vladimir Nabokov: The Russian Years* című monográfiájából (Princeton 1990) származnak. Több, az *Adománnyal*, illetve a *Meghívás kivégzésre* című regénnyel foglalkozó tanulmány ettől eltérő időpontokat is megad, valószínűleg tévesen, illetve attól függően, hogy a folyóiratközlést vagy a könyv alakban történő kiadást veszik-e a megjelenés időpontjának.

² „in one fortnight of wonderful excitement and sustained inspiration” In: Vladimir Nabokov: *Strong Opinions*, Vintage Books, New York, 1990. 68.

lanság”³ vádjával ítélt halálra a bíróság, de kivégzésének napját nem közölték vele. Cincinnatus a cellájában talált hosszú ceruzával kezd írni, és mire a vesztőhelyre viszik, a ceruzából már csak egy csonk marad. Az ítélet kihirdetése és annak végrehajtása között 19 nap telik el. Míg az *Adomány* időben több mint fél évszázadot, térben pedig óriási földrajzi távolságokat, kontinensnyi teret foglal magába, a *Meghívás*... az egyidejűség illúzióját kelti azáltal, hogy hús fejezetre tagolódik, minden fejezet egy-egy börtönben töltött napnak felel meg, a huszadik pedig a kivégzés napja: az olvasó szinte együtt lélegzik az utolsó napjait élő hőssel. A minimálisra redukált téridőben egy testileg-lelkileg kiszolgáltatott lényt látunk vergődni, akár a papírkosárba esett egeret a regény első fejezetében. Gennagyij Barabtarlo a ceruza-motívum elemzése révén arra a következtetésre jut, hogy a *Meghívás*... kétféle időszámítással dolgozik: a ceruza fogyása együtt jár a fogoly művének növekedésével, a ceruza a szubjektív, belső idő jelképe, míg a fogság napjai, illetve a hős lineárisan elmondható életeseményei a halálos ítéletig a matematikai, objektív, absztrakt időben zajlanak. A ceruza olyan kronométer, amely a regény teremtett univerzumának helyi idejét mutatja: a főhős hátralévő életének ideje egybeesik a regény hosszúságával.⁴

A maga módján, körkörös szerkezete révén az *Adomány* is megteremtí az egyidejűség illúzióját: mire végére érünk a regénynek, megértjük, ez az a mű, melynek feszítését érzzi a főhős – a folyamatosan, megállíthatatlanul íródó regény a sorsszerű „adományról”, magáról az írói tehetségről, az alkotás képességéről szól. Mivel a műben az önéletrajzi és az életrajzi fikció a fiktív művek fiktív interpretációival kombinálódik, és mindez átszövedik a referenciális és ál-referenciális utalások bonyolult hálózatával, Godunov-Cserdincev „megkettőződése”, átlépései a műveinek világa és a saját valósága között a narráció finom, alig érzékelhető váltásaival, elmozdulásaival megy végbe.

Cincinnatus „megkettőződése” szürreálisabbak, kísérteiesebbek ennél, mivel nemcsak a börtön ablakán nem lát ki, hanem a saját különbözőségének természetével sincs egészen tisztában, jóllehet „valami csoda folytán felismerte a rá leselkedő veszélyt és kora gyermekkorától aggályosan titkolta egy bizonyos tulajdonságát. Mivel nem bocsátotta át az idegen sugarakat, és nyugalmi állapotban az egymás számára áttetsző lelkek világában sötét, magányos, borzadályos akadályt jelentett, megtanulta átlátszónak tettetni magát”⁵. Ám „egy fontos személy”, akinek éberségét nem tudta kijátszani, feljelentést tett ellene. Cincinnatus „törvénytelen származása”, feljelentése, a kínvallatásnak beillő vizsgálatok, tárgyalása és elítélése egy totális diktatúra működési mechanizmusait is fölidézi, melyben az eredetiség életveszélyes adottságnak számít. Az *Adomány* kombinációi felől közelítve meg a regényt, ez a kép is összetettebbé válik.

Az *Adomány* talán legizgalmasabb vállalkozása a 4. fejezet, a Csernisevszkij-életrajz, melyet Nabokov hősének, Fjodornek a tollával ír meg. Az ötlet, hogy egy valós történelmi személyiség, az író és közszereplő, Nyikolaj Csernisevszkij „irodalmi életrajzát” fiktív hős alkossa meg a regény egyik fejezetében, annál is formabontóbb és különösebb, mivel egy olyan valós személyiségről van szó, aki a XIX. század közepén orosz talajon megalapozta azt az utilitarista és materialista irodalomfölfogást, melyet később a bolsevik korszak esztétái tovább vulgarizáltak a szocialista realizmusnak nevezett művészetelméletben. Csernisevszkij fő műve, a *Mit tegyünk?* című regény Lenin kedvenc olvasmánya volt, oly-

³ Az orosz eredetiben гносеологическая гнучность ‚gnoszeológiai aljasság’, az angol változatban *gnostical turpitude* – ‚gnosztikus aljasság’. Az oroszban a ‚gn’ alliteráció nyelvtörő-szerűvé teszi a kifejezést; a magyar „fajtalanság” leszűkíti, konkretizálja az orosz és az angol változat általánosabb jelentését.

⁴ Gennady Barabtarlo: *The Informing of the Soul (Invitation to a Beheading)*. <http://www.libraries.psu.edu/nabokov/forians.htm>

⁵ Vladimir Nabokov: *Meghívás kivégzésre*, fordította Bratka László. Európa Kiadó, Budapest, 2007. 21. A továbbiakban MK rövidítéssel jelölöm.

annyira, hogy híres forradalmi röpiratának ő is a *Mit tegyünk?* címet adta. Csernisevszkij széles körben olvasták a XIX. század végén, a *Mit tegyünk?* forradalmár hőse, Rahmetov életmódját sokan utánozták, hatással volt a Narodnaja Volja nevű terrorista szervezet tagjaira is, akik 1881-ben halálos merényletet követtek el II. Sándor cár ellen. Csernisevszkij *A művészet esztétikai viszonya a valósághoz* című, 1853-ban írott doktori disszertációjának (magyarra fordította Lukács Györgyné) tézisei szöveg ellentétben állnak a művészetfelfogással, amelyet az életrajzát író Godunov-Cserdincev (és esszéiben, memoárjaiban, interjúiban maga Nabokov is) magáénak vall. Kézenfekvő lenne az *Adomány* ironikus hangvételű Csernisevszkij-portróját egyfajta irodalmi bosszúnak vagy leszámolásnak tekinteni, Fjodor azonban a regényben többször is cáfolja, hogy műve a marxizmusnak szánt pofon lenne, sőt a könyv tervezésének fázisában, az *Adomány* harmadik fejezetében sorra vesz minden Csernisevszkij mellett szóló érvet is: „Őszintén csodálta, hogy Csernisevszkij, a halálbüntetés ellensége, halálos tréfát faragott a költő Zsukovszkij gyalázatosan nyájas és gonoszul fennkölt javaslatából, hogy a kivégzéseket rejtélyes titok fedje (...), mert a kivégzésnek meghatónak kell lennie.”⁶ Ez az irodalomtörténeti motívum a *Meghívás kivégzésre* lapjain úgy tér vissza, hogy ott az elítélttel a törvény értelmében – mérő tapintatból – *suttogva* közlik a halálos ítéletet

Amikor egy interjúban⁷ Nabokovot egyik volt amerikai tanítványa megkérdezte, hogy mi az ő álláspontja Csernisevszkijvel kapcsolatban, illetve, hogy mi volt a szándéka ezzel a különös regénybeli fejezettel, Nabokov a regény egyik hőiséhez, Koncsejevhez irányítja a kérdezőt, valamint *Szólj, emlékezet!* című saját, irodalmi eszközökkel megalkotott, de nem fiktív (diszkurzív) önéletrajzának 14. fejezetéhez.

Koncsejev a regényben Fjodor barátja és egyúttal riválisa is a berlini orosz emigráns költészetben, fiktív szereplő, akivel Fjodor hol képzeletben, hol a saját regénybeli valóságában esztétikai eszmecserét folytat az orosz irodalomról. (Egyes elemzők Hodaszevics alakját vélik fölfedezni benne.) Koncsejev a Csernisevszkij-életrajzról szóló értő és dicsérő kritikájában azt mondja, hogy „amikor invázió vagy földrengés van, a menekülők magukkal visznek mindent, ami a kezük ügyébe akad, és biztosan van közöttük olyan, aki elcipe-li egy rég elfeledett rokon hatalmas, bekeretezett portróját. »Ilyen portré (írja Koncsejev) az orosz értelmiség számára Csernisevszkij képe, amelyet önkéntelenül, de véletlenül ragadtak magukkal az emigránsok külföldre, számos, sokkal hasznosabb dologgal együtt»; és az elképedést, amelyet Fjodor Konsztantyinovics könyvének megjelenése keltett, Koncsejev így magyarázta: »Valaki váratlanul elkobozta a képet.«⁸ Vagyis anakronisztikus terminussal úgy fogalmazhatnánk, hogy Nabokov az *Adományban* „dekonstruálja” az emigráns közegben is továbbélő Csernisevszkij-kultuszt azáltal, hogy a megszentelt arckép helyett Csernisevszkij valós dokumentumok alapján megrajzolt emberi alakjának rajzát nyújtja, és egyúttal megadja ideológiájának metszően éles kritikáját is.

A *Szólj, emlékezet!* hivatkozott 14. fejezetében, sőt az egész könyvben egyetlenegyszer sem esik szó Csernisevszkijről, azonban Nabokov részletesen kitér bizonyos meghatározó emigráns csoportok ideológia-éhségére, valamifajta hit nyújtotta fogódzó utáni vágyára a sok tekintetben légüres térnek érzékelt emigráns létformában: „Irodalmi nézeteik furcsán konzervatívak voltak; számukra a lélekmentés állt első helyen, a kölcsönös segítség volt a második, és a művészet az utolsó szempont. A most hátravetett pillantás meglepő tényt tár fel: ezek a szabad irodalmárok az otthoni megbéklyózott gondolatot majmolták, amikor kijelentették, hogy fontosabb egy csoporthoz vagy korszakhoz tartozni, mint ön-

⁶ Vladimir Nabokov: *Adomány*, fordította Pap Vera-Ágnes. Európa Kiadó, Budapest, 2010. 265. A továbbiakban AD-ként jelölöm.

⁷ Alfred Appel, Jr. interjúja. In: *Strong Opinions*, 65.

⁸ AD 403.

álló írónak lenni.”⁹ Nabokov itt nem említi, hogy ő maga mennyi kritikát kapott ezektől a csoportoktól az emigráció éveiben, inkább mentorát, barátját és szövetségeseit, az általa költőként különösen nagyra tartott Vladiszlav Hodaszevicset hozza föl példának, aki folyamatosan harcba állt e körökkel. A szellemi légkör jellemzésére elég azt a tény megemlíteni, hogy még a *Szovremennije zapiszki* széles látókörű, munkájukban következetesen esztétikai szempontokat érvényesítő szerkesztői sem vállalták a Csernisevszkij-életrajz közlését, az *Adomány* a 4. fejezet nélkül jelent meg először a folyóirat lapjain.

Voltaképpen ez az a pont, ami kulcsot adhat a *Meghívás kivégzésre* központi problémájához: a „megbéklyózott gondolat” ugyanis nemcsak a diktatúrák velejárója, hanem egy alapvetően szabad társadalomban, jó körülmények között élve is fogságában tarthatja az emberi elmét. A regény cselekménye vagy helyszíne bármennyire emlékeztet is egy diktatorikus berendezkedésű államra, nem azonos vele teljesen. A *Meghívás kivégzésre* fókuszában nem annyira az egyén és a társadalom viszonya áll, mint például a disztópiákban; ha mindenképpen kategorizálni akarnánk, inkább sajátos tudatregénynek tekinthető.

Cincinnati fogvatartásának helyszínét a szerző felruhazza a várbörtönök minden jellegzetes attribútumával („az út a sziklás erdő láb körül kerengett”), vastag falak, hosszú, labirintusszerű folyosók, kicsi, lőrészzerű ablakok között tölti utolsó napjait a halálraítélt. A kelléktárból nem hiányzik az agyagkorsó vízzel az alján és a hálóját szövő pók pokolmotívuma sem. Ugyanakkor azonban a szilárdság, keménység, mozdíthatatlanság képzeleteinek teljesen ellentmondóan kezdettől fogva jelen vannak az instabilitás és képlékenység jelei is, annak érzete, mintha az egész sziklán álló és félig sziklába vajt építmény valójában a vízen úszna, illetve bármikor elveszíthetné kontúrjait, feloldódhatna valamilyen nedves közegben. Ugyanannak a térbeli anyagi világnak ily módon kétféle „halmazállapota” van a regényben, mintha az erőd egyszerre két különböző közegben létezne. Ezt a kettősséget a narráció szintjén olyan versszerűen megkomponált, sűrített metafora-bokrok is érzékeltetik, mint amilyen a lépcső leírása: „Cincinnati megindult a lépcsőn lefelé. Síkosak és a korlát-látomás tűnékeny tekeredésével keskenyre fogottak voltak a kőfokok.”¹⁰ A magyar fordítás jól érzékelteti a metafora összetettségét, sűrítmény-voltát. Az orosz eredetiben: „Каменные ступени были слизки и узки, с неосязаемой спиралью призрачных перил” ‘A kőlépcsőfokok síkosak/nyálkásak és szűkek/keskenyek voltak a képzelt/kísérteties korlátok nem tapintható spiráljával.’ A lépcsőfokok köve minden síkossága ellenére még az anyagi világ része, ám a lépcsőkorlát már csak a képzeletben létezik.

A *Szólj, emlékezet!* idézett 14. fejezete a következő sorokkal kezdődik: „A spirál egy átszellemített kör. A legombolyodott, széttekeredett kör, ha spirálformát ölt, megszűnik ördöginek lenni, felszabadul. Ezt még iskolásfiúként gondoltam ki, amikor felfedeztem, hogy Hegel triász (amely oly népszerű volt a hajdani Oroszországban) csupán a dolgok alapvető spirálisát fejezi ki az idő függvényében. ... Színes spirál egy kis üveggömbben, ilyennek látom az életem.”¹¹

Godunov-Cserdincev is spirálszerű, körkörösén visszatérő témamotívumokból építi fel Csernisevszkij életrajzát, ráadásul az egész hosszú fejezet egy szonett két része közé, mintegy gyűrűbe foglaltatik. Az olvasott anyag, Csernisevszkij naplói, levelezése, művei, a kortársak visszaemlékezései, a véletlenszerűnek tűnő események láncolata végül kirajzolja Fjodor számára a sors végzetes mintázatait, egy lefelé szűkülő spirál örvényét, avagy egy befejezetlen mondat kanyarodásait. Csernisevszkij óriási hatása az orosz értelmiségre részben azzal is magyarázható, hogy rettenetesen nagy árat fizetett az eszméiért, minden

⁹ Vladimir Nabokov: *Szólj, emlékezet!*, fordította Pap Vera-Ágnes. Európa Kiadó, Budapest, 2006. 303.

¹⁰ MK 17.

¹¹ *Szólj, emlékezet!* 292.

túlzás nélkül lehetett és lehet ma is mártírt látni benne.¹² Fjodor regényében a véletlenek és a cári rendőrség módszereinek azt a kombinációját tárja föl/konstruálja meg, melynek eredményeképpen Csernisevszkijt a cári rend elleni összeesküvés nagyrészt koholt vádjával letartóztatják, a Péter-Pál erődben fogva tartják, ahol megírja többek között a *Mit tegyünk?* című művét, melyet a feleségének ajánlott, aki soha nem volt belé szerelmes, fűvel-fával csalta (a legfájdalmasabb a Dobroljubovval, férje legjobb barátjával – és a materialista kritika másik „alapító atyjával” – elkövetett árulás). A cár brutális büntetőapparátusa Csernisevszkijzel szemben is alkalmazza egyik legszörnyűbb kínzó módszerét, mely Dosztojevszkijt is egész életére megroppantotta: halálra ítélik, kivezetik a vesztőhelyre, és csak ott közlik az elítélttel a kegyelmi határozatot: a kivégzés szibériai száműzetésre való enyhítését. Fjodor életrajza nemcsak az író művét és politikai sorsát elemzi, hanem mintha csak annak saját teóriáját alkalmazná, bemutatja testi alkatát, részletesen tárgyalja rövidlétását, kapcsolatát a nőekkel stb. –, vagyis teóriájának a valósághoz való viszonyát is.

Ezek a témamotívumok – az erőd, a kikapós feleség, a koholt vádak alapján meghozott halálos ítélet, az írás és olvasás a börtönben – mind megtalálhatók Cincinnatus vonatkozásában is a *Meghívás kivégzésre* lapjain, és ezek azok a párhuzamok, amelyek miatt nem tekinthetünk el annak a lehetőségnek a figyelembevételétől, hogy Cincinnatus alakjában nemcsak egy diktatúra esendő és kiszolgáltatott áldozatát kell látnunk, és nem is csak az anyagi és a nem-anyagi valóság között hányódó kreatúrát, hanem a saját labirintusában, a valóságról alkotott hamis konstrukciói között tévelygő gondolkodó embert is. Vagyis hogy Cincinnatusban más lehetséges előképek mellett ott van Csernisevszkij – és persze az *Adomány*ban vele párhuzamosan formálódó Cserincev is.¹³

Fjodor, miközben pontosan és lelkiismeretesen beszámol Csernisevszkij büntetésének brutális szigoráról (az életfogytiglani szibériai száműzetésből csak 25 év múlva, Nabokov igazságügyminiszter – az *Adomány* valós szerzőjének, Vladimir Nabokovnak a nagyapja – közbenjárására engedik el az akkor már beteg, megtört öregembert), megrajzolja a büntetésnek egy másik, az emberi igazságszolgáltatás gépezeténél elkerülhetlenebb, sorsszerű, „már-már mitológiai” ívét is.

A rövidlátó Csernisevszkij öt évig foglalkozott az örökmozgás problémájával, egy olyan gépet szeretett volna feltalálni, melynek segítségével az egész emberiség jólétéhez szükséges anyagi feltételeket biztosítani lehetne. Godunov-Cserincev ebben látja hőse

¹² Könczöl Csaba *Csernisevszkij antiesztétikája* című tanulmányában mértékadóan mutatja be azt a szellemi légkört, melyben Csernisevszkij nézetei formálódtak, és megállapítja, hogy utilitarizmusa „...egy olyan társadalomban és egy olyan korszakban alakult ki, ahol valamilyen formában minden valamirevaló gondolkodó elme, Puskintól Gogolig, Tolsztojtól Dosztojevszkijig, Plehanovtól Ivan Razumnyikig csak utilitarisztikusan, azaz csak bizonyos, ott és akkor valóban sokkal fontosabb társadalmi kérdések fényében tudta megítélni a művészetet. Nagyon elfogult és történetetlen szemlélet volna, ha mondjuk Piszarjev és Tolsztoj teljesen ellentétes előjelű, de végül is egy tőről fakadt esztétikai anarchizmusában, Shakespeare- vagy Beethoven-ellenességében merő eltévelyedést látnánk, nem pedig egy nyugatitól eltérő fejlődésű társadalom legadekvátabb eszmei kifejeződését.” (*Valóság*, 1979/11. 59.) Nabokov maga is élesen bírálta Tolsztoj és Dosztojevszkij más előjelű, de ugyancsak haszonelvű esztétikai nézeteit, ám az akkori cári berendezkedés brutalitásával szembehelezkedő Csernisevszkij politikai bátorságát mindenképpen nagyra értékelhette, legalábbis az *Adomány*ban Fjodor elismerően nyilatkozik erről.

¹³ A Nabokov-kutatásban erősen megoszlanak a vélemények Cincinnatus alakját illetően. Akik a regényben parodisztikus antiutópiát látnak, hajlamosak Cincinnatusban Csernisevszkij alakját felfedezni. Alexander Dolinin két kutatóval, Nora Buhksszal és A. Danilevszkijel vitatkozva *A puskin szubtextusok a Meghívás kivégzésre című regényben* című tanulmányában (<http://www.libraries.psu.edu/nabokov/dolininpush.htm>) azt állítja, hogy Cincinnatusnak semmi köze Csernisevszkijhez, ellenben vérrokonság fűzi Puskinhoz. Én azt gondolom, hogy Cincinnatusnak vannak puskin és csernisevszkiji vonásai is, egyidejűleg.

sorsának azt az első mozzanatát, amely mintegy utat nyitott a későbbi szerencsétlenségek egész sorozatának: „Abszurd kísérletei leírásában, a hozzájuk fűzött kommentárookban, a tudatlanság és okoskodás keverékében már felfedezhető az alig észrevehető, de végzetes tévedés ...; itt a rés, amelyben a bosszú fészkel, mert ennek az érzékeny ifjúnak, aki – ne feledjük – csakis az emberiség egészének jólétével van elfoglalva, olyan a szeme, mint a vakondoké, és világtalan, fehér kezét egy másik síkra tereli tévedő, ám makacs és fejlett elméje. Amihez hozzányúl, darabokra esik. Szomorú, amikor naplójában a felhasználni kívánt szerkezetekről olvasunk – mérlegnyelv, ingasúly, parafa dugó, mérlegserpenyő –, és semmi nem forog, vagy ha mégis, akkor nem a megfelelő törvények alapján, akarattal ellenkező irányban: örök motor, ami fordítva működik – hiszen ez teljes rémálom: az absztrakció, amely véget vet minden absztrakciónak, a mínusz végtelen, és ráadásul egy eltört korsó.”¹⁴

Cincinnatus várbörtöne fokozatosan lepleződik le, végül teljesen összeomlanak az ügyetlenül összetákolt, rosszul megfestett díszletek. Csernisevszkij azonban soha nem fog kilátni saját világnézetének hamis kulisszái mögül. Ő, aki az anyagi világot és az Életet (nagy betűvel) tekintette az egyetlen valóságnak, Fjodor életrajzában tanúsága szerint naplójában alig tudott valamit az anyag és az élővilág természetéről, így aztán folyton a „saját dialektikájá döfte hátba”. Fjodor találó és szellemes értelmezésében a *Mit tegyünk?* című regény középpontjába is egy örökmozgó kerül, ezúttal morális értelemben: az embereket ebben a felfogásban saját igényeik, számításaik irányítják, ám ezek a legracionálisabb számítások végül is a legnagyobb önzetlenséghez vezetnek, pontosabban az elmélet szerint oda kell, hogy vezessenek, és így áll elő a paradox következtetés, melynek értelmében végül is a legtisztább egoizmus az altruizmus.

Tanulságos ezen a ponton összevetni a Csernisevszkij és Cincinnatus vízhez való viszonyát a két regényben. Amikor a halálos ítéletet a törvénynek megfelelően suttogva közlik Cincinnatussal, és kitámogatják a tárgyalóteremből, úgy tűnik számára, mintha elfelejtett volna járni, úgy érzi, „mintha bármelyik lépésnél elsüllyedhetne, mint aki ál-mában egyszer csak azt látja, hogy a vízben jár.”¹⁵ A valóság-érezékelés elbizonytalanodása nemcsak a külvilág vonatkozásában jelentkezik, vagyis nemcsak abban, hogy a főhős folyékonyan érzi a lába alatt a szilárd talajt, hanem olybá tűnik neki, mintha nem is lenne ébren, mintha az álombéli érzékelés venné át a szerepet a tudatában. A lebegés, folyékonyág képzetet legfőképpen a főhős mentális folyamataira vonatkozó hasonlatokban és metaforákban jelennek meg: emlékekben, álmokban, érzelmekben, a képzeletben, valamint az olvasás, az írás és a gondolkodás nem-szándékolt és irányíthatatlan folyamataiban. A vízben járás ezzel együtt Krisztus-motívum is: egyszerre hordozza a lelki szenvedés és a föltámadás képzetét.

Az *Adomány*ban Fjodor ezt írja a szülővárosából, Szaratovból Szentpétervárra került fiatal Csernisevszkijről: „Szerette a Néva kékségét, áttetszőségét – micsoda vízbőség a fővárosban, és milyen tiszta ez a víz (gyorsan tönkre is tette vele a gyomrát); de különösen szerette a szabályos vízelosztást, az ésszerű csatornákat;”¹⁶ Jakutszkban pedig, száműzetése színhelyén „jobb dolga nem lévén, csatornákat ásott – és szinte elárasztotta a viljujszki lakosok egyik legtöbbit használt útját.” (380.) A vízhez kapcsolódik a „könynyek témája” is a regényben, Fjodor szerint „Csernisevszkij szívesen és gyakran sírt”, a kéziratokon feltűnnek a könnyek miatt elmozdított szavak: „»Három könnycsepp gördült alá« – jegyzi fel rá jellemző alaposágával a naplójába –, és az olvasót egy pillanatra önkéntelenül megzavarja a gondolat, hogy lehet-e páratlan számú könnyet ejteni”.¹⁷ A

¹⁴ AD 284.

¹⁵ MK 11.

¹⁶ AD 282.

¹⁷ AD 288.

Csernisevszkij-életrajzban a víz, közegének természetével ellentétben, numerikus, megszámlálható, matematikailag tervezhető, és (a valósággal ellentétben) tökéletesen tisztának tűnik. A könnyek, még a valós szenvedés könnyei is, megszámlálatlanok.

A másik regény, a *Meghívás kivégzésre* egyik legtalányosabb vízzel kapcsolatos metaforája az Úszó Könyvtár. A második fejezetből, mely a főhős addigi életútját lineáris időrendben, számtani haladvány szerint mutatja be, megtudjuk, hogy Cincinnatus 15 éves korától kezdve esténként „a hullámok lomha, lágy csobogása közepette ódon könyvekbe merült az Úszó Könyvtárban, amelynek névadója, dr. Szinyeokov épp ott fulladt a város folyójába... Dűnnyögő láncok, csobbanások, rózsaszín lámpaernyők a kis galérián, holdfénytől ragacsos víztükör, és a távolban, a magas híd fekete pókhálóján átfutó fényecskék. De aztán a nedvesség rongálni kezdte a drága köteteket, és a végén el kellett téríteni a folyót;”¹⁸ A könyveknek és a víznek az összekapcsolása több szinten történik: részben a valós, fizikai tapasztalatokkal összhangban (a folyó nedves közege tönkreteszi a könyveket, ezért a vizét elvezetik), és képletesen, tudat-metaforaként is (Cincinnatus úgy merül a könyvekbe, akár a vízbe), illetve oly módon is, hogy a szimbolikus/abszurd és a realiztikus/tapasztalati elválászthatatlanul egymásba olvad, mint abban az információban, hogy a könyvtár névadója (akinek beszélő neve Kékszeműt jelent) nem intellektuális munkásságával vívta ki, hogy róla nevezze el a könyvtárat, hanem azzal, hogy épp ott fulladt a folyóba. A víz itt önmagában is ellentmondásos elem: átlátszó, mégis nagyobb tömegben tükröfelületként képes működni, egyetlen cseppje optikailag felnagyítja a betűt a papíron; az élet és a tudat forrása (agyunk több mint 80%-a víz), de egyúttal veszélyes közeg is, könnyen végzetessé válhat az ember számára.

A víz szimbolikájának ez az ellentmondásossága végig jellemző a regényre. Cincinnatus életének első mocanása is víznél kezdődik, édesanyja, Cecília C. „a Tavaknál esett vele teherbe”. Cecília C. bábaként dolgozik egy menhelyen, és amikor meglátogatja a fiát a börtönben, nagy vihar közepette érkezik meg: „Fekete esőkabátjában és legyűrt karimájú, ugyancsak vízhatlan kalapjában úgy festett Cecília C. mint egy halász a viharban.”¹⁹ Cincinnatus azonban a sok hazugság, paródia és csalódás után már nem tudja elhinni, hogy tényleg az anyja jött el hozzá, hiszen csak egyszer látta őt életében, végig gúnyolódik vele, egyetlen pillanatot kivéve, épp mielőtt Cecília elbúcsúzna: „És abban a pillanatban elkapta Cecília C. pillantását; egy pillanatra, ó csak egy pillanatra, de olyan érzése volt, mintha valami kétségbevonhatatlan valóság szüremlett volna át e pillantáson (ebbe a világba, ahol minden kétségbevonható), mintha visszahajlott volna ennek az iszonyatos életnek a széle, hogy egy pillanatra felvillanjon rejtelmeket rejtő hátoldala. Cincinnatus az anyja pillantásában elkapta azt a biztos, mindent megmagyarázó, mindentől megóvó szikrát, amelyet magában is ki tudott tapintani.”²⁰

Sajátos módon magának az írásnak a folyamata is a vízben való mozgáshoz, az áttetsző közegben való tájékozódáshoz válik hasonlatossá: „és minél tovább forgolódom és tapogatózok a vízben, hogy elkapjam a homokos fenekén fel-felvillanó napfényfoltot, annál zavarosabb a víz, és annál kevésbé valószínű, hogy megtalálom, megfogom.”²¹ Az olvasás folyamatában pedig feloldódní látszik a határ az olvasó világa, téréideje és az olvasott könyv világa, téréideje között: Cincinnatus „olyan volt, mintha lénye egyik felével észrevétlenül átment volna egy másik síkba, úgy, ahogy egy terebélyes lombkorona áttűnik az árnyékból a fénybe, és az ember nem tudja eldönteni, hol kezdődik a másik közeg villódzó mélyébe való alámerülés.”²² Még akkor is így van ez, ha az olvasás során megoszlik

¹⁸ MK 24.

¹⁹ MK 116.

²⁰ MK 122.

²¹ MK 84.

²² MK 108.

a figyelem, és az olvasó főhős azon kapja magát, hogy „folytonosan saját gondolatainak hullámaiba fojtotta az elbeszélést”²³. Az olvasás kilépés térből és időből: „e nehéz kötet segítségével, mint valami nehezékkal, az idő mélyére merültem.”²⁴

Vízből van továbbá az emberi könny is. Cincinnatus minden félelme, kétségbeesése és kilátástalansága ellenére tovább folytatja az írást, sőt, annak ellenére is ír, hogy kétségei vannak felőle, megvan-e hozzá a tehetsége. Az a remény hajtja, hogy „Valaki majd egyszer elolvassa, és úgy érzi magát, mint ki első reggelére ébred egy idegen országban. Örömkönnyek ömlenek majd a szeméből, csak sír, lemossa könnyeivel a világot, s minden újból friss és üde lesz.”²⁵ Cincinnatus maga is sokat sír – akárcsak Csernisevskij.

A regény nagy paradoxona, hogy miközben Cincinnatus ennyire kötődik a víz áttetsző közegéhez, mégis egy „születési rendellenessége” miatt ítélik halálra: „mivel nem bocsátotta át az idegen sugarakat”, és „az egymás számára áttetsző lelkek világában sötét, magányos, borzadályos akadályt jelentett”. Cincinnatus bármilyen módon, bármilyen furfangos „optikai csalásokkal” is próbálta leplezni, előbb-utóbb mindenki rájött, hogy valójában áthatolhatatlan. Ez a tulajdonsága pedig a kötelezővé tett „nyilvános gondolkodás” társadalmában a halálos ítélettel lett egyenlő. Kérdés azonban, hogy ez a sorsszerűen „áthatolhatatlan” lény, aki úgy cipeli fájdalmas magányát, mint sötét titkot, miért keresi annyira a víz áttetsző közegét maga körül és önmagában is.

Vladimir Alexandrov *Nabokov's Otherworld* (Nabokov másvilága) című művében, mely az 1990-es évek elején új fejezetet nyitott a Nabokov-kutatásban azáltal, hogy vitába szállt a kritikában addig meghatározó nézetekkel, melyek a Nabokov-művekben elsősorban virtuóz metairódmalt láttak, és elsőként hívta föl arra a figyelmet, hogy Nabokov művészete olyan esztétikai rendszeren alapul, amely a transzcendens lét intuitív fölfogásából származik, a *Meghívás kivégzésre* víz-szimbolikája kapcsán „a vízi utazás rejtett motívumáról” beszél, ahol a víz és az utazás mitológiai jelentésükben tűnnek föl, mint az újjászületés és az átkelés/átláthatóság szimbólumai.²⁶

Fontos hangsúlyozni, hogy Nabokov számára rendkívül fontos a látás és a láthatóság adománya, egy interjúban például tréfásan úgy beszél a Visible Nature-ről, a látható természetéről, mint a másik V. N.-ről, a másik Vladimir Nabokovról.²⁷ Vagy erre utal a kergiz mese is az *Adományban*, a mindent befogadni, mindent elnyelni vágó emberi szemről.

Cincinnatus egy csernisevskiji elvek alapján felépülő világ foglya a regényben, és szabadulása nem azon múlik, hogy meg tud-e szökni az erődből, mert nem tud, minden szökési kísérlete kudarccal végződik (sőt az erőd család-sorozatának része a hamis menekülési útvonalak fölkínálása, majd leleplezése is). A szabadulás azon múlik, hogy a rab átlát-e a kulisszákon, saját megbéklyózott gondolatain. Cincinnatus lefejezésének pillanata egybeesik fölbredésének pillanatával – nem véletlen, hogy a regény végén egyedül az utal a végrehajtott ítéletre, hogy a börtönkönyvtáros rosszul lesz a vesztőhely lépcsőjén, a hős maga, vagyis lényének egyik része föláll és elindul az összedőlő díszletek romjai között. A másik Cincinnatus összeolvad, eggyé válik a másik, ismerős, hozzá hasonló valósággal, amit a parodisztikus díszletek addig eltakartak.

Vagyis valójában Cincinnatus talán nem is annyira keresi a víz paradox közeget, hanem egyszerűen hiperérzékenyen reagál rá, akárcsak Godunov-Cserincev az *Adományban*. Amikor Fjodor, aki a Csernisevskij-életrajz előtt saját híres felfedező édes-

²³ MK 111.

²⁴ MK 49.

²⁵ MK 47. p.

²⁶ V. E. Alexandrov: *Nabokov's Otherworld*, Princeton: Princeton University Press, 1991. 84–107. A művet orosz változatban olvastam: *Набоков и потусторонность*. <http://calibre-ebook.com>. A víz-motívumok lehetséges mitopoétikai jelentéseire itt nem térhetünk ki.

²⁷ *Strong Opinions*, 153.

apja életregényét próbálja megírni (sikertelenül), az éjszaka közepén szünetet tart az írásban, rögtön rátör nyomorúságos valóságának minden nyúge. „De amint visszacsukta az ablakot, összeszorított ujjai már megérezték a hiányt, visszament a türelmesen várakozó lámpához, a tétova első vázlatokhoz, a még meleg tollhoz, ... és egyből visszatért ahhoz a világhoz, amely olyan természetes volt számára, mint a hó a fehér nyúlnak, vagy a víz Opheliának.”²⁸

Amint látható, ebben a passzusban Fjodor, illetve az őt megalkotó szerző, szintén a ‚vizes közeg‘ szemantikai mezőjébe tartozó hasonlatokkal jellemzi az írás állapotát, de mintha ez a két hasonlat ellentmondana egymásnak: a nyúlnak tényleg természetes közege a hó, de egy öngyilkosnak milyen értelemben lenne „természetes” a víz, amelybe belefojtja magát? Ugyanakkor azonban nem „valódi” halálról van itt szó, hanem fiktív öngyilkosságról, Opheliához a fikció terében tartozik hozzá „természetesen”, elválaszthatatlanul a víz, ahogy az *Adomány* fiktív terében Fjodorhoz az írás. Az irodalmi alkotás (az írás is és az olvasás is) ezekben a hasonlatokban olyan önkívület, átlépés/eltűnés, amely miközben az élet titkait kutatja, hasonlatossá válik a legnagyobb titokhoz, a halálhoz.²⁹

Fjodor is és Cincinnatus is állandóan megkettőződnek a narrációban, mintha egyszerre léteznének két egyformán erősnek érzékelt közegben: a levegőben és a vízben, pontosabban, mintha egyik közeg sem lenne igazán az otthonuk, hanem folyton a két egymással érintkező, egymásba alakuló közeg köztes terében, köztes halmazállapotában oszcillálnának. Nem az a kérdés talán, melyik valósága a valóságosabb, inkább az, hogyan lehetne megszüntetni a kízó hasadást az anyagi és az anyagtalan, az élet és a halál, a lét és a nemlét között. Ez a köztes állapot pedig egyáltalán nem csak politikailag veszélyes: dr. Szinyeokov a másik intő példa, hogy a folyton ön maga létének titkait firtató elme beleveszhet, belefulladását saját éltetőnek gondolt közegébe is. (Bár azt nem tudjuk, hogy dr. Szinyeokov milyen körülmények között vesztette életét.)

Cincinnatus, Cserincev és Csernisevszkij az írói létforma különböző paradigmáinak konstrukciói a regényekben. Alakjukat elemezve számomra az a következtetés adódik, hogy az írás a nabokovi kombinációkban nem művészi eszközismust jelent, nem az „esztétikai megváltás” lehetőségét ígéri. Miközben az irodalom hordozza saját genealógiáját, önnön emlékezetét mind a puskin, mind a csernisevszkiji ágon, tehát mind az úgynevezett „tisza költészet”, mind pedig a társadalmilag-eszmeileg elkötelezett művészet vonalán, a nabokovi modell egybeletámasztja-egybeolvasztja a kettőt, azáltal, hogy kiemeli őket a történelmi-numerikus időszámításból, és a jelen, az írás és olvasás személyes, valós, aktuális, éppen most zajló tudati folyamatának, az alkotó megismerés, a kreatív megértés időtlenített, legalábbis a jövő konstrukciójától megtisztított fluidumába állítja. Nem véletlen, hogy a víz oly gyakran kapcsolódik össze a Nabokov-prózában az idő képzetével is.

Nabokov esztétikai modelljében az irodalom médium („fényvezető”, akár a víz), amely közvetíti annak a rejtélyes, a hétköznapi életben is érzékelt párhuzamos vagy szinkron valóságnak az üzenetét, amelyet az emberi tekintet fedezhet föl, ott van a lát-

²⁸ AD 167.

²⁹ Niven Kumar *Mimetopia and illusion of meaning in Nabokov's „Invitation to a Beheading”* című tanulmányában az Irodalmat olyan nyelvi átjárónak tekinti, amely megtalálja a jelentésben kialakuló részt, a helyet, ahol a jelentés szóródik. Ebben a posztmodern fölfogásban Cincinnatusnak és kivégzésének története magának az Irodalomnak a története, az Irodalom azon sajátosságának felmutatása, ahogy az elrejtje magát önnön jelenlétének terében, azaz végső soron a halál terében. („Cincinnatus may write the text that we read, or the text we read may be the story of what Cincinnatus writes, but it is still the story of his disappearance, of his eventual submergence into the liquid ether of voices, what Blanchot would call the »space of death«.) http://www.galileanlibrary.org/site/index.php/page/index.html/_/essays/literatureandfilm/mimetopia-and-the-illusion-of-meaning-in-naboko-r122

hatóban láthatatlanul, legalábbis fedésben, takarásban, elmaszkírozva, gyakran éppen az emberi gondolkodás, az értelmezések és „ráfogások” torzító tükreben. A legnagyobb érzékcsalódást mind közül a már említett nagy francia író, Delalande úgy fogalmazta meg *Discours sur les ombres* (Értekezés az árnyakról) című művében (ezzel a mottóval indul a *Meghívás kivégzésre* című regény): „Ahogy a bolond Istennek tartja magát, úgy hisszük mi azt, hogy halandók vagyunk.”

A CARROLL CARROLL-MINTA

Nabokov és Lewis Carroll¹

„...egy nagy sakkjátszma folyik itt az egész világon át,
mármint ha valóban a világ ez, amit látok”²

George Steiner még Nabokov életében tett egy megjegyzést, hogy „mint régóta ismeretes, Nabokov egész életművének egyik kulcsa Lewis Carroll *Alice Csodaországban* című könyvének orosz fordítása”.³ A fordítás Nabokov pályájának elején, Berlinben készült, 1923-ban.⁴ Maga Nabokov hevesen tagadta, hogy a *Lolita*-ban bármiféle Carroll-hatás mutatkozna, annak ellenére, hogy a pedofilnak tartott főhősről szóló regényben sem jelentéktelen a fényképek szerepe – e műfaj Carrollt is felettebb érdekelte, különösen, ha kislányokat ábrázolt lenge öltözékben és kiszolgáltatott beállításokban.⁵ Nabokov maga ezért a nimfácska-vonzódásért megduplázott néven, Lewis Carroll Carrollnak nevezi, jelezve ezzel, hogy szerinte ő volt az első Humbert Humbert. A Carroll fotóin szereplő kislányokat azonban félelmetesen szomorúnak látja.⁶ A sors kegyes gesztusa, hogy Nabokov első amerikai állásának elnyerését kedvezően befolyásolta az a körülmény, hogy a főiskola könyvtárában megvolt a Carroll-fordítása (SO 286–287).

Connolly az oroszosító fordítói törekvés részletezése után mindössze húsz sorban válaszol a kérdésre, vannak-e olyan elemei Carroll szövegének, amelyek később megjelennek Nabokov életművében.⁷ Csupán négy közös mozzanatot talál: a szójátékokat, egyes tematikai párhuzamokat (amelyeket nem nevez meg), a „csúnya” valóság és az illúzió vagy álom közti határ elmosódását, valamint Alice kertbe vágódását.⁸ Clark külön feje-

¹ Rövidített fejezet egy készülő monográfiából – ez magyarázza az ön-utalások nagy számát.

² Carroll, L. *Alice Tükkörországban*. Ford. Révbíró Tamás, versek Tótfalusi István. Budapest: Móra, 1980. 23. A továbbiakban AT.

³ Steiner, G. „Extraterritorial”. *Extraterritorial*. In: London: Faber and Faber, 1972. 6. Korábban Alfred Appel a *Lolita* szövegkommentárjaiban is felsorolta, hol található a regényben nyílt hivatkozás az *Alice Csodaországban* címére (AL 377). Még korábban Carl Proffer mindössze egyszer említi könyvében Carroll nevét (Proffer, Carl R. *Keys to Lolita*. Bloomington: Indiana UP, 1968). Ennek ellenére a „Nabokov és Carroll” tárgyú tudományos munkák a fordítás elemzését helyezik a középpontba.

⁴ *Ania v strane chudes*, Berlin: Gamaiun, 1923.

⁵ Nabokov, V. *Strong Opinions*. New York: Vintage International 1990. 81. A továbbiakban SO. Appel kérdése a *Baljós kanyar* és a *Pale Fire* nem-valódi, korcs (*bogus, mongrel*) nyelvére is vonatkozik. Ld. még Sigler, C. ed. *Alternative Alices: Visions and Revisions of Lewis Carroll's „Alice” Books*. Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1997.

⁶ Nabokov, V. *The Annotated Lolita*. Ed. Alfred Appel Jr. McGraw Hill, 1970. 377. A továbbiakban: AL.

⁷ Connolly, J. W. „Ania v strane chudes”. In: *The Garland Companion to Vladimir Nabokov*. Alexandrov, V. ed. New York: Garland, 1995. 24.

⁸ Utóbbi ahhoz az elvágódáshoz kapcsolja, amely Cincinnatiust vonzza a Tamara-kertekbe. Ez a párhuzam több okból nem állja meg a helyét, legfőképp azért, mert Cincinnatius ifjúkora színhelyére vágódik, míg Alice egy olyan kertbe, ahol még sohasem járt. (*Meghívás kivégzésre*)

zetet szentel a Carroll-párhuzamoknak, de kizárólag a fantáziavilág és valóság kettősségét, illetve a szójátékok és paródiák közös vonását bizonyítja példák sorával.⁹

Carroll két műve még „angol gyerekkorában” („my English childhood”), alpmese-ként épült be Nabokov gondolkodásába (SO 81). Arról, hogy a félig angol neveltetésű orosz gyerekek hogyan vernek gyökeret és számára mit jelentenek az angol gyerekkönyvek, egyik hősenek, a *Tündöklés* Martinjának identitás-problémáit érzékeltető soraiban vall.

„Cambridge-ben még idegenebbnek érezte magát. Ahogy angol évfolyamtársaival beszélt, csodálkozva fedezte fel, mennyire félreismerhetetlenül orosz is ő valójában. Félangol gyerekkorából csak olyan dolgokat jegyzett meg, amit a vele egykorú angolok, akik gyerekkorukban ugyanazokat a könyveket olvasták, mint ő, már régen a babáknak való dolgok számára kijelölt ködös múltba utaltak, Martin élete viszont egy bizonyos ponton éles fordulatot és más irányt vett, éppen ezért a gyerekkori környezete és szokásai egy kicsit megőrizték a mese ízét, úgyhogy egy akkoriban szeretett könyv most varázslatosabb volt számára és élénkebben élt az emlékeiben, mint ugyanaz a könyv angol kortársainak az emlékezetében.”¹⁰

Az *Alice*-könyvek nyilván meghatározták kétnyelvűségének alakulását is, és fejlesztették azt a (gyerekkorban igen aktív) kreatív készséget és tudatot, hogy a szavakkal mi minden csodát lehet művelni.

1922 nyarán, amikor a fordítási felkérést kapta, azonnal a gyerekkönyv újraértelmezési lehetősége merülhetett föl benne, mert az ósdi orosz gyerekirodalomról (elsősorban az orosz gyerekújságokról) lesújtó véleménye volt. Ez a szándék vezethette a fordítás domesztikálásában is – az angol idézetek, nevek, dalok, tárgyak oroszokkal helyettesítése valódi orosz mesét eredményezett.¹¹

Még két vonatkozásban is foglalkoztathatta a könyv. Egyfelől az eltávolodott gyermekkor emlékei elevenedhettek és erősödhetnek föl. Ekkor tért vissza Cambridge-ből Berlinbe, újra a családba, amely néhány hónappal korábban visszette el az apát, és a könyv olvastán az ő angolfil alakja lebeghetett a munka fölött,¹² különösen, mert az éppen befejezett *Colas Breugnon* fordítása kifejezetten apja kezdeményezésére született. Másfelől – és ezt látom kiemelkedően fontosnak – 1922 vége, 1923 eleje Nabokov életművében sorsdöntő időszak, mert éppen a prózára áttérés ideje, és ennek alapján azt feltételezem, hogy Carroll könyve egyfajta prózaírói képzésként is szolgált számára. Az *Alice...* két kötete nyilvánvalóan azt az irodalmi és világszemléleti kiindulást jelenti, amely meghatározta Nabokov formavilágát, mert nem valóság és álom, hanem valóság és nyelv viszonya

⁹ Az irodalmi paródiák szerinte a „regény a regényben” szerepét játsszák.

¹⁰ Nabokov, V. *Tündöklés*. Ford. Hetényi Zsuzsa. Budapest: Európa, 2007. 73. A továbbiakban T. Carroll könyve Magyarországon is a kultikus gyerekkori olvasmányok közé tartozott ezekben és a következő generációkban, nem véletlen, hogy Kosztolányi Dezső fordította le. (De a legjobbak fordították a többi angol „alpművet” is, elég csak A. A. Milne *Micimackójára* és Karinthy híres átirat-fordítására utalni.) Kosztolányi Nabokovhoz hasonlóan naturalizált címet adott, *Évike Tündérorszámban* (ford. Kosztolányi Dezső, rajzolta Fáy Dezső, Budapest, Gergely R. kiadása, é.n. [1936]). Magyaros neveket kaptak a szereplők, és ismert magyar versek vagy dalok játékos paródiái helyettesítik az angolokat.

¹¹ Carroll két műve Nabokov előtt több orosz fordításban is napvilágot látott. 1879-ben a fordító neve nélkül jelent meg egy oroszított szöveg – *Szonya a csoda birodalmában* (Moszkva); 1909-ben Allegro álnéven N. Szolovjova jegyezte (*Alíz kalandjai a csodák országában*, Szentpétervár).

¹² Cambridge-i záróvizsgái alatt, 1922 júniusában írta anyjának: „minden vizsga előtt néztem [apám] fényképét, akár egy ikont, és tudom, hogy ő segített nekem”. Boyd, B.: *Vladimir Nabokov. The Russian Years*. Princeton: Princeton UP, 1990, 194.

érdeklő, és e kettő összefüggését kérdőjelezi meg. Carroll nyelvi játéka és absztraháló humora nyilvánvalóan a világ nem valóságosként, hanem abszurd fénytörésben látott szemléletét mélyítette el, s ehhez ugyanebben az évben csatlakozott még egy óriási hatású olvasmány, Joyce nagyregénye, az *Ulysses* is.¹³ Az *Alice...* legfőképpen és közvetlenül az absztrakt és abszurd látásmód kialakulásában hathatott Nabokovra.

A lírai és prózai hang különbsége Nabokovnál egy szokatlan aspektusban korábban is észrevehető, mégpedig abban, hogy a vers-alaphangot használta anyjához írott leveleiben és a prózait naplójában és apjához írott leveleiben. Az előbbi érzelmesebb, bensőségebb volt, míg az utóbbi szikárabb, ironikusabb, tudatosabban szerkesztett, a nyelv minden játékos lehetőségét kiaknázó és a többnyelvűségből építkező szöveg. Ez az „apanyelv” jellemzi prózanyelvét, és az életműben előrehaladva jól megfigyelhető ennek térnyerése. Mindössze metaforaként és távolról sem valamiféle identitási kérdésként, még kevésbé gender szempontként felvethető egy feminintől, líraitól induló és maszkulin, ironikus felé haladó műfaji és nyelvi folyamat, amelyet például a korai *Másenyka* és a kései *Ada* összehasonlításában is jól lehet érezni.

Alice „másik” országokban, Csoda- vagy Tükörorszámban titkos, véletlenszerűnek látszó, szinte tiltott ösvényeken halad, és „out-of-the way”, azaz nem normális, szokatlan (ACS 10)¹⁴ dolgok történnék vele. Mintha olyan sorozatos eltérések és félrevezető útmutatások irányítanák, amelyekben mégis van rendszer, matematikai, sakk-szabály, kártya- vagy éppen számszimbolikai logika rejlik bennük, több olyan kód, amely az életutak és a sors allegóriájaként értelmezhető. „Ne felejtsd el, ki vagy!” – hangzik a Királynő identitási útmutatója az út elején (AT 25). Az ösvények nem euklideszi térben kanyarognak, mert nem vezetnek közelebb a célhoz, a kerthez, sőt, akár ellentétes irányba indulnak, és önmagukba visszahurkolódva újra a kiindulási helyzetbe visznek. „Nem is ösvény, inkább dugóhúzó.” (AT 17 és 21) Nabokov későbbi hőse, Cincinnatus éppen így jár, amikor azt hiszi, megszökött a börtönből. Második szökési kísérletében egy különös, némileg Alice-szerű kislány, Emmácska segít. Amikor azonban hosszú utat megtéve kinyitja otthona ajtaját, ismét a cellájába kerül (MK 17–18). Ez a leírás egészen konkrét allúziókat rejt Carroll dugóhúzó-ösvényes leírására, Cincinnatus egy *tükörírásos* felirattól indul a *tekervényes* ösvény felé, és a *Kert* utcán megy végig. Ez a közvetlen hatás tizenöt évvel a Carroll-fordítás után jelzi az *Alice...* kötetének tartós jelenlétét Nabokov gondolkodásában.¹⁵ Nabokov térbeli dugóhúzója és időbeli spirálja összefüggenek egymással, mert az önmagába visszatérő kör mindkét dimenzióban a spirál ördögi változata.¹⁶

Alice a történet kezdetén álom és ébrenlét határán bódul bele abba a mély kútba, amely a „másik” világba vezet, és amelynek létezésén egy csöppet sem csodálkozik sem ő, sem az olvasó. Ez már az utak Möbius-szalag jellegű tekeredése. Az álomvilágba/másik világba átvezető utak és helyek – az alagút, a mély kút, a kandalló Carrollnál – archetipikus átlépési pontok, mert vagy a föld mélyébe vezetnek, vagy az átalakító tűzből felszálló füsttel az égbe. Ugyanakkor a két világ között az átmeneti stádium, a közvetítő (médi-um) szerepét a könyvek, képek és térképek játsszák, vagyis a kultúra másodlagos, kódolt

¹³ Az orosz vagy angol kanonikus irodalmi minták, mint például az Andrej Belij- vagy Joyce-hatások elemzése már elfoglalta kellő helyét a szakirodalomban, de a Carroll-fordítás hatásáról tudomásom szerint még nem született párhuzam-vizsgálat.

¹⁴ Carroll, L. *Alice Csodaországban*. Ford. Kosztolányi Dezső, átdolgozta Szobotka Tibor. Budapest: Móra, 1974. 2. kiadás. A hivatkozások a továbbiakban ACs jelöléssel szerepelnek a szövegben, zárójelben.

¹⁵ Még az *Ada* (1969) idején is aktív ez a hatás, mert az egyik fiktív színhely neve Chesire – a chesire-i macska megidézésére.

¹⁶ Ehhez kapcsolódva a *Szólj, emlékezz!* idő-koncepciójáról és a spirál jelentéséről Nabokovnál készülő könyvem más fejezeteiben írok.

közege itt máshová röptet, és tértágító hatalmú. Alice nem belezuhan a kútba, mint sok mesében történik, hanem lebegve, lassan repül lefelé, ami a „másik világ” felé haladást, magát az utat is fontossá és átélhetővé teszi (ACs 8). Nabokov ezt a zuhanást alapvető referenciaként használja, a halál felé haladó élet metaforájaként, például az irodalom művészetéről írott előadás-esszéjében („Az irodalom művészete és a józan ész”): „Bizonyos értelemben mindannyian halálunk felé zuhanunk, születésünk tető-történetéről a temető lapos köveire, és egy halhatatlan Alice-szel Csodaországból a mellettünk elhaladó fal mintázatán töprengünk.”¹⁷

Amikor Alice zuhanása közben úgy véli, hogy ennyi idő alatt átszeli a földgolyóbit, és a másik oldalán fog kibukkanni, ezt a másik oldalt megnevező idegen szót helytelenül mondja ki, *Antipathies* (antipátia) jut eszébe, nyilván az *Antipodes* (antipódus, a földgömb ellenkező pólusa) helyett, ami akár ellenösvényeket, azaz tükörszimmetrikus utakat (*antipaths*) is asszociálhat. Nabokov sokkal később az antipódus realizálásaként az *Adá*ban alkotja majd meg az Antiterrát, amely a gyermeki fantáziához hasonló költői szabadossággal összeállított, patchwork-szerű elképzelt valóság – orosz, amerikai és meseszerű idő- és térelemekből álló saját, másik, vágyott világ. Nem véletlenül hivatkozik éppen az *Adá*ban az Alice-könyvre, önreferenciaként is, és önparodisztikusan torzított címmel („Ella Csodaországban”, A 69), majd később egy fordulattal magát Adát is áthelyezi Csodaországba, amikor deflorálása megtörtént – mintha Ada ezzel átlépett volna egy másik, lényegesebb, álomszerű, nem létező dimenzióba, beavatásszerűen.¹⁸

Alice hol távol kerül a földtől, hol rettentő közel, amikor gyors egymásutánban megnyúlik és összemegy, és sem a kulcs, sem az ajtó nem elérhető számára. Carroll nagyon tág, szimbolikus jelentőségű valóságelemeket használ, akárcsak a mesék: az ajtó maga a „kiút”, és a kulcs a „megoldás” eszköze.

Carroll egyértelműen utal arra is, hogy a látásmód változását, a fókusz és a perspektíva váltásait akarja megragadni: Alice-be azt a gondolatot ülteti el, hogy a kislány úgy érzi, ő „a világ legnagyobb távcsöve” (ACs 14). Később a nagyító távcső, a kicsinyítő mikroszkóp és a színházi távcső is feltűnnek gyors egymásutánban (AT 28). A magyar fordításban a látcső–mikroszkóp–monokli sorozat az angolhoz képest nemcsak pontatlan, de elveszíti gyerekers-ritmusát is, sőt, a színházi-színpadai másodlagos kontextusát is: „first through a telescope, then through a microscope, and then through an opera-glass”. Éppen ez utóbbi, a színház nagyon fontos (különösen Nabokovnál). Ugyanis itt egy logikai sor épül fel: a távoli, elvont filozófiainak (teleszkóp, teleologikus) az ellenpólusa a nagyon közeli, tudományos elemző szemlélet (mikroszkóp), majd erre egyfajta szintézisként következik a művészi megfogalmazás, amely ugyanakkor az operai stilizálás révén művészi modell-jelleget, a valóságtól távolítást is jelez.

Míndez egy álomba beleszerkesztett újabb álomban történik, ahol a kislány a nevét is elveszíti – mintha a sok távlatváltás, közelítés és távolodás az Én elvesztésével járna (AT 30). Az álomban álmódott álom, amelyből lehetetlen felébredni, Nabokovnál az agyunkba bezárt csapdákat, a valóságtól eltávolító, azt megkérdőjelező örvényeket jelzi (lásd *Kétségbeesés, Ada*).¹⁹

Alice a saját lábát is csak távolról üdvözli, és postán akar vele kapcsolatba kerülni.

¹⁷ Nabokov, V. „The Art of Literature and Commonsense”. In: Nabokov, V. *Lectures on Literature*. San Diego: Harcourt, Brace and Jovanovich, 1982. 372–373.

¹⁸ Nabokov, V. *Ada*. Fordította M. Nagy Miklós. Budapest: Európa, 2008. 169.

¹⁹ Az „álom az álomban” mintája számára Lermontov Kaukázus-verse, amelyet hármas álomként elemez több Lermontovról szóló írásában, többek között a *Korunk hőse* angol fordításához írott előszavában. Nabokov, V. Translator’s Foreword. In: Lermontov, M. *A Hero of Our Time*. Transl. by Vladimir Nabokov in collaboration with Dmitri Nabokov. Garden City NY: Doubleday, 1958. v–xix. Erről könyvemben részletesebben írok.

Méretváltozásai a szokványos értékek megkérdőjelezését vetik fel, a nagy és a kicsi összegabalyodnak, majd különbségük elveszti jelentőségét, ahogyan például Nabokov *Berlini útmutatójában* a fontos és a nem fontos dolgok helyet cserélnék.²⁰ Hasonlóan szokatlannak tűnik a szokásos események hiánya: „Alice [...] már érthetetlennek tartotta, ha a dolgok a maguk rendes kerékvágásában haladtak” (ACs 13).

Alice „logikus” gondolkodása először az absztrakció megteremtéséhez vezet, majd annak önálló létezését adva leválasztja arról az alapról, amitől elvonatkoztatta. Próbálja elképzelni, milyen lehet a gyertya lángja, amikor már elfúlták (ACs 12). És hamarosan megjelenik a macska (Cheshire Cat, Kosztolányinál Fakutya), amelynek a mosolya a távozását követően is látszik, külön életet él testi hordozójától. Ennek analógiáját fedezhetjük fel az alkotó viszonyában az általa létrehozott alkotáshoz, amely eredetileg az ő „része” volt, majd tőle független életre kelhet. Hasonló absztrakciót láthatunk a számjegyek és gondolati tartalmuk, a jelölt érték között.

Alice „szerette azt képzelni, hogy ő két személy” (ACs 12), ugyanakkor abban sem biztos, hogy egy egészet kitesz, ami sajátosan megkérdőjelezi az Énről alkotott képzet körvonalait, és viszonylagossá teszi helyét a világban. Nincs egyetlen biztos identitás, ha az én az egynél vagy több, vagy kevesebb, és nincs számára garantált „térfogat” és kiterjedés. Mi sem „természetesebb”, mint hogy Alice már nem tudja, ki ő és mikor van. „Ma reggel, amikor felébredtem, még az voltam-e, aki voltam? Úgy rémlik, mintha egy kicsit más lettem volna. De ha nem az vagyok, az a kérdés, kicsoda is vagyok voltaképpen?” (ACs 16) Először másokhoz viszonyítva próbálja magát meghatározni, mint sok nabokovi hős is (NB. Alice egyik barátnőjének neve Ada, mint Nabokov kései művének hősnője). Azután a tudása révén reméli felmérni önnön biztos létezését, akárcsak Charles Kinbote (*Gyér világ*), aki lábjegyzetek tömkelegével látja el szomszédja versét, hogy önmagát tolja előtérbe. Sem a számok, sem a földrajz nem elegendők Alice egyéniségének és helyének „bizonyítására”, így a versekhez fordul, mintha a szavak kimondása alkalmas lenne erre. „Hangja azonban rekedten, idegenül csengett, és nem azok a szavak jöttek a nyelvére, amelyek szoktak.” (ACs 16) A szavak hűtlensége, a kifejezés képtelensége végképp megfosztja Alice-t az én-tudatától, „mondják meg, ki vagyok”; „ki szeretek lenni”, „más lesz belőlem” – latolgatja (ACs 17). Tükörországból pedig minden szó kiesik a kontextusából, egy abszurd párbeszédben Senkiből Valaki lesz, majd fordítva.²¹

A nevek elvesztése nemcsak az Én meghatározásának válságát, de kognitív káoszt is jelez. Míg a közneveknél még feltételezhető valamely magyarázat, történeti vagy szemantikai összefüggés a betűsor és a tárgy között (amit ugyan Carroll állandóan megkérdőjelez), a személynevek esetlegessége és feltételeessége a névadás önkényesnek is vélhető aktusa révén teljesen nyilvánvaló. Ez a voltaképpen véletlenszerű elnevezés mégis egészében (totalitásában) jelöli a megnevezett személyt. Sőt, a szavak másfajta, szómágikus vagy adamista²² felfogásában még jellemzi is, megrajzolja identitását. Az „erdőben, ahol

²⁰ „[c]sövezetekéről, villamosokról és más fontos dolgokról kezdek mesélni a barátomnak.” Ford. Hetényi Zs. Nabokov, V. *Első szerelem. Novellák*. Budapest: Európa, 2014. 235.

²¹ „Látsz valakit? – Senkit [...] – Bárcsak nekem volna ilyen szemem [...] Még Senkit is meglátja!” „Kit előztél meg az úton? [...] – Senkit. [...] Helyes, [...] ez az ifjú hölgy is őt látta közeledni. És mivel még nincs itt Senki, aki nálad lassabban jár [...] – Biztos vagyok benne, hogy senki nem jár nálam gyorsabban.” (AT 67, 70)

²² Ádám adott nevet a dolgoknak és állatoknak. Az adamizmus az első emberéhez hasonlítja azt a helyzetet, hogy semminek nincs neve, ha nem fogadjuk el az egyezményes jelentését a szavaknak. Az adamizmus az orosz szimbolizmust meghaladó akmeizmus, Mandelstam esztétikai nézeteinek sarokpontja, aki a tárgyak saját jelentésének ősi, elsődleges rétegeihez történő visszatéréssel határolta el magát a szimbolizmus végtelen jelentéskiterjesztő pánfilozófiai nézeteitől.

a dolgoknak nincs nevük”, Alice és az őz mindaddig nem félnek egymástól, amíg nem emlékeznek a nevükre, ám amint eszükbe jut, mi is a nevük, az őz ijedten elfut (AT 33–34). Carrollnál sok a mese műfajához illő beszélő név. Humpty Dumpty szerint az ő neve az alakját „jelenti” (AT 57). Gyakran fenyeget névfelejtés is ebben a másik világban, az esküdtek is felírják maguknak a tárgyalás elején a saját nevüket, nehogy elfelejtsék (MCs 85–86).²³ A név és nevezett közötti kapcsolat Nabokovnál is messze meghaladja majd a szokásos „beszélő nevek” technika alkalmazását, de még a sorsbeteljesítő tartalmú és szómágikus megoldásokat is.

Csodaországban sem a tér, sem az idő nem igazodik szabályokhoz. Miközben a térvízyonok nem felelnek meg a földi tapasztalatnak, nem is pusztán térbeli fogalmak. Sem a bent–kint, sem az irányok nem jelentenek semmit célok nélkül. Kimenni nem lehet sem akkor, amikor Alice a kertbe vágyódik, sem akkor, amikor nem tudja, hova szeretne menni. Ugyanakkor a lépések meg vannak szabva, akár csak a sakktabla fekete-fehér kockáin és előírt lépéseiben. Aki elég soká megy, eljut valahova, de mindenfelé bolondok laknak, és aki közéjük megy, már attól bolond lesz (ACs 52, lásd még 46–47). A bolondság vagy abnormalitás viszonylagossá tétele azzal, hogy mindenki abnormalis, felveti a normativitás érvényességének kérdését, amely Nabokov különös, a hétköznapi normák szerint gyilkos, őrült, aberrált, skizofrén hősein végigtekintve kétségtelenül életművének egyik alapvető kérdése.

Csodaországban az idő nem lineárisan halad előre, hanem kívánság szerint telik, kihagy, siet, megáll – a szubjektív idő a belső élethez igazodik (ACs 57). Alice új gondolkodásában a történelmi idő is összekavarodik. Carroll ezt a megtanult, de meg nem értett leckék sorába illeszti be; ami kötelezően szajkózott, az értelmetlen, és nincs értelme tudni. Tükörországban élni sem csak előre felé lehet, hanem visszafelé is, ennek megfelelően az emlékezet is két irányban tud működni, előre felé is. Jellemzően az időknek ez az összegubancolása a közönséges *jam* (lekvár) szónak és a klasszikus latin *iam* (már) szónak az egybeeséséből bomlik ki. Lekvár csak *másnap*, soha nem az adott napon jár, így a holnap és tegnap között a jelen nem létezik (AT 47). A „visszafelé haladó élet” (uo.) gondolata nemcsak Nabokov emlékezet-műfajait, önéletrajzait, de minden művének időstruktúráját befolyásolja. A *Berlini útmutató* című novellában az idő és emlékezés irányai ugyanígy haladnak szokásos menetirányukkal szemben. A *Meghívás kivégzésre* pedig Cincinnatus halálos ítéletének kihirdetésével kezdődik, a regényben az ő fogyó napjaival párhuzamosan bomlik ki elmúlt élete, de eközben egyre közelebb jut az igazi életének a kezdetéhez.

Nem működnek a szövegben a más nyelvi üzenetek sem, mert az idegen nyelv a helyett, hogy adekvát kommunikációt teremtené, csak elmélyíti a meg nem értést. Alice hiába is szól akár latinul és franciául az egerhez, ha a saját nyelvén sem érti őt, és tapintatlanul az eger számára félelmetes macskákat és kutyákat emleget. Carroll ezért őt, a korlátolt tudású megszólalót hozza kétértelmű helyzetbe, hiszen az „*Où est ma chatte?*” kérdésnek igencsak erotikus a másodlagos jelentése, az egeret nem véletlenül „izgatja fel”, és kezd „egész testében remegni”.²⁴ Nabokov is számtalanszor használ kétértelmű, elsősorban francia szavakat, amelyek (vagy amelyek részei, például – *cul, con, verge*) intim testrészeket neveznek meg.²⁵

A szavak filozófiáját, az adamizmus vagy nominalizmus szempontját is felveti Carroll műve. Nehéz választani, az angol vagy a magyar szöveget jobb-e idézni, hiszen nemcsak a szójátékok, de a szavak körüli kételyeket megfogalmazó Humpty Dumpty neve, a Dingi

²³ Az esküdtszék emlegetése talán a *Lolitát*, a fejlecsapás ítélete pedig a *Meghívás kivégzésre* végét idézi, ahol szintén nem hal meg a kivégzett. (ACS, 11. és 12. fejezet)

²⁴ Adekvát fordítás lenne: „Hol a puncicusom?” Lásd a magyar lábjegyzetet: „Hol van a macskám?” (ACs 19.)

²⁵ Lásd Naiman, E. *Nabokov, Perversely*. Ithaca-London: Cornell UP, 2010. 77–78.

Dungi sem lehet eleve adekvát egy, illetve két ilyen író esetében, akik a szavakat alkotó betűknek is jelentést tulajdonítanak (és felettébb kedvelik az alliterációkat és anagrammákat).²⁶ Carroll az *Alice Tükkörországban* hatodik fejezetében megtöri a szavak közösségi konvencióhoz kötöttségét, és az egyén kezébe adja a szó megalkotását, kontextualizálását és stilizálását is. Humpty Dumptynek a „dicsőség” jelenthet akár „elsőpró erejű érvelést” is, mert ő választja meg a létező szavak jelentését, és saját új szavakat is alkot (Gruffacsór). Összevonással vagy torzítással régi szavakból is újakat, úgynevezett *portemanteau* szavakat gyúr (nyalkás, brigyó, nyamlong) (AT 60–63).²⁷ „Ha én használok egy szót, azt jelenti, amit én akarok. [...] A kérdés, hogy ki az úr.” (AT 61) A szavak a mesterüknek dolgoznak, és „fizetést kapnak” érte. A nyelvalkotásra és az általában vett alkotásra is nagyon hasonló metaforákat használt Nabokov, amikor hőseit gályaraboknak nevezte (SO 95), magát pedig teljhatalmú úrnak, főmesterüknek, bábjátékosnak, diktátornak (főleg előszavaiban és interjúiban). Carroll egy helyütt meg is jeleníti ezt a háttérből saját akaratát érvényesítő, láthatatlan szerzőt: Alice éppen láthatatlan Tükkörországban, amikor megfogja a Fehér Király ceruzáját, és ő ír vele a Király jegyzetfüzetébe, aki úgy és azt észleli, mintha a ceruzát egy felsőbb lény irányítaná, vagy magától mozogna. „Olyat ír, amit én nem akarok írni”; „ezek nem a te gondolataid” (AT 14).

Carroll nemcsak a szavak jelentését köti valamiféle adamizmushoz, hanem ennek kapcsán metaleptikusan és egyben önparodikus kommentárral ki is lép a fikciós keretből. („Alice nem merte megkérdezni, mivel jutalmazza őket [a szavakat – HZS], így aztán én sem tudom most elárulni [NEKTEK/NEKED].”²⁸) (AT 62)

A metafiktív jelleg még tisztábban jelenik meg Carrollnál az első kötet elején. Alice első benyomásainak hatása alatt gondolja: „Ha azelőtt meséket olvastam, azt képzeltem, hogy ilyesmi soha nem történt meg [...] Könyvet kellene írni rólam, igen. Írok is egyet, ha majd nagy leszek. No, most már éppen elég nagy vagyok” (ACs 30). Nemcsak a szövegben megjelenő majdani könyv és a jelenleg olvasott időbeli egymásra vetülése valósul meg (*mise en abyme*, ha úgy tetszik), hanem a történet már eleve egy álomvilág, egy mese természetes határvonalát húzta meg, hogy a fantasztikus események egyezményes elfogadását a helyére tegye. Ezt az író és olvasó közti „meseszöződést” a hitről Alice meg is köti az Unikornissal²⁹ – nyilván azért vele, mert kölcsönösen úgy vélik egymásról, hogy mesebeli lények. „Ha te hiszel énbennem, akkor én is hiszek tebened, áll az alku?” (AT 73) Ezt a szerződést fenyegeti az a visszaút, amit a könyvvé válás, a megírás „realizmusának” említése vet föl – persze könyvet csak a nagyok írnak. Nabokov számtalanszor jár el hasonlóképpen, és az egymásba illesztett világok létrehozását követő kijózanítás, az ironikus rombolás mestere lesz.

Nabokov is sziporkázó (és lefordíthatatlan) konstrukciókat hoz létre a szavak másod-

²⁶ Lásd Hetényi Zs. A szótól a betűig. Literátus litera-túra a translációban és transliterációban (Nabokov szinesztetikus és többnyelvű szövegei). In: *A szótól a szövegig*. Szerk. Bárdosi Vilmos. Az MTA Modern Filológiai Társasága tudományos konferenciájának előadásai. 2011. Budapest, Tinta Kiadó, 2012. 109–114.; Hetényi Zs. Vzor i uzory prozy – dva tipa interpretatsii v semantizatsii bukv i kletochnyie anagrammy: Nabokov i predshestvenniki. In: *Slovo kak takovoie*. Geneve – Sanktpeterburg: Akademicheskii Proiekt, 2014.

²⁷ Nabokov is kedveli az ilyen szóalkotásokat, ahol két szó jelentése egyé sűrűsödik. Magyarul „szóösszerántás”, a nyelvújítás sok szava ilyen, például cső+orr=csőr.

²⁸ Az angolban kiemelve szerepel a YOU, „elárulni NEKTEK/NEKED”. A fordító alighanem azért hagyta ki, mert nem tudott dönteni a többes és az egyes szám között. Nabokov is gyakran illeszt be referencia nélküli YOU-t szövegeibe, ami a memoárban a feleségére utal (SzE), regényeiben pedig egy hasonló rangú és szerepű szerelmesre (*Ada, Nézd a harlekint!*).

²⁹ Az Oroszlán és az Unikornis veszekedésében a koronáért Carroll természetesen más kontextusra utal, Nagy-Britannián belül Anglia és Skócia viszonyára, amelyeket ez a két állat képvisel az ősi címerben.

lagos jelentéséből, vagy kiejtésüket módosítja ehhez, vagy hasonló grafikai megjelenésük alapján közös jelentést generál köztük (a réseket asszociációkkal megtöltve), ahogyan ezt Carrollnál már gyerekkorában láthatta (lásd például a farkomesét, *tail* vs. *tale*, innen: tarka farka mese, ACs 25). A hasonló szavak, ha már formailag összetartoznak, rögtön egybe is kapcsolják az általuk jelölt dolgokat. Nabokovi példa a *pigment* (pigmentáció) és a *figment* (kitaláció) a *Lolita*-ban, ahol előbbiben a *pig* (disznó) egy folyondárként terjedő bonyolult disznó-motívumba is bekapcsolódik, míg az utóbbiban a *fig* (füge) az Ádám-motívumot gazdagítja. Ugyanez a *pig/fig* szó pár szerepel az *Alice*-ben is, a cheshire-i macska félrehallja a szót (magyarul sertés/sértés, ACs 53). Nabokovnál többszörös félrehallás szerepel abban a párbeszédben, amelyet Humbert Humbert folytat éjszaka a Megbűvölt Vadászok szálloda tornácán, a bűvölő éjszaka előtt.³⁰ A disznó egyébként az *Alice*-ben közvetlenül egy abszurd metamorfózis eredménye, egy összevissza dobált kisbaba átváltozásával jön létre (ACs 53), abból a tárgyilagos, szentimentalizmust romboló hasonlóságból, amelyet egy túltáplált, dagadt csecsemő kelthet: „gyermekismerőseire gondolt, akikből szintén szép disznók lehetnének” (ACs 51). Az orosz folklórban és népi mitológiában az „oborótyiny” az állatokká átalakuló és visszaváltozó ördögi lényeket jelöli. Nabokovnál az alakváltoztatással disznóvá alakuló figurák egyre többen lesznek a Megbűvölt Vadászok hotelban, és ez a kiteljesedés sokban egybecseng a homéroszi Kírké-történettel, illetve az ezt parafrazeáló fejezettel Joyce regényében, az *Ulysses*-ben.³¹ Metamorf lény a cheshire-i macska, aki kutyaként viselkedik, és egy pillanat alatt el tud tűnni. Metamorfózis történik az *Alice Tiükörországban* ötödik fejezetében is, amikor a folyón átlépve, tehát másik világba kerülve a Királynő juhva változik (AT 52). Carroll meg is jeleníti az alvilágra emlékeztető folyó-határvonalat, egy széles hullámzó patak-vonallal. Az *Alice Tiükörországban* végén a sakkfigurák cseréje történik meg metamorfózisként – hasonlóan ahhoz, ahogyan a táblát átszelő gyalogból királynő lesz, itt a befutó Királynő először összezsugorodik, majd macskává változik át. A felébredés, átalakulás és a valóság és nem-valóság közötti határátlépés egyfajta révbe érkezés is: ilyen értelmezést látok én a Luzsin-történet végén, amelyet általában öngyilkosságnak vesznek azok, akik számára a cselekmény Élet, az átlépés pedig csak Halál lehet.³²

Nabokovnak szinte minden regényében érdemes a váratlan befejezés értelmezésében a metamorfózis egy változatát mérlegelni. Sebastian Knight egyenesen másik lélecke lép át, mert azonosul a bátyjával, akinek „valódi” életét szeretné leírni, de eközben – noha a testvérek identitása erősen kérdéses – áttelepül az ő Énjébe. A Knight családnév (király) és más sakk-émlítések oly erősen jelennek meg a *Sebastian Knight valódi élete* oldalain, hogy Nabokovnak fel is tették a kérdést, sakkjátszmára épül-e az egész regény. A válasz ugyan határozott tagadás volt, de később még azt is felvetette, hogy „minden regénye

³⁰ Nabokov, V. *Lolita*. Ford. Békés Pál. Forum Könyvkiadó, Újvidék, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 134. Az angolban: „Where the devil did you get her?” „I beg you pardon?” „I said: the weather is getting better.” „Seems so.” „Who’s the lassie?” „My daughter.” „You lie – she’s not.” „I beg your pardon?” „I said: July was hot.” AL 129.

³¹ Lásd Hetényi Zs. Nabokov’s Enchanted Hunters in *Lolita* and Homer’s and Joyce’s Palace of Circe. Polygenetic parallels and the transfigurative topoi of mutation, pig/hog and Dog. *Russian Literature*, Elsevier. LXIX-I, 1 January 2011. Special Issue. Transfer. 39–55. A kutyák démoni és halálhozó jelentéséről lásd Hetényi Zs. „Iz chego sostoit zhivaia sobaka? Po krjvnoi linii nabokovskikh psov.” (Miből áll egy élő kutya? Nabokov kutyáinak vérvonala). In: *Representations de l’animal dans la culture russe. Actes du colloque de Lausanne 2007*. Red. Heller L., Vinogradova de la Fortelle, A. Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves. Saintpetersbourg: Baltiiskie sezony, 2010. 131–146.

³² Lásd Hetényi Zs. Liod, Letha, Luzha: most cherez reku. Masonskii i Dantovskii kod v romane V. Nabokova Zashchita Luzhina. In: *Sub rosa. Köszöntő könyv Léna Szilárd 70. születésnapjának tiszteletére*. Szerk. Szokolova Denise. Budapest, 2005. 286–298.

többé-kevésbé tudatosan ezt kísérelte meg”.³³ A sakkozóról szóló *A Luzsin-védelem* ennek a legközvetlenebb megnyilvánulása, de például a *Tündöklés* 1971-es (tehát kései) angol előszavában már a Fehér Királynő és a Fehér Király helyzetében összegzi a regény egyik fő problémáját, amivel egy rejtvényt is felad: ki a Fehér Királynő a műben?

A két Carroll-könyv végén kibomló „álom az álomban” szerkezet is vonatkoztatható Nabokov regényzárásaira. „Ki álmodott?” – teszi fel a kérdést az *Alice Tükkörországban* Tizenkettedik, utolsó fejezetének címe. „Vagy én álmodtam, vagy a Fekete Király” – latolgatja hosszan Alice a sakkfigurát forgatva, és a regény záróversének is ez az utolsó sora: „az élet álom”.

Még különösebb a felébredés az első kötet végén. Alice elmondja az álmát (tehát feltehetőleg az egész könyv szövegét) a nővérének, aki elálmódozik a történeten, és beleálmodja magát Alice álmába (a szövegből létrejön egy álomvalóság, amely olyan, mint a visszafelé élés, hiszen a könyv örökké létező szöveg-térként képződik meg, ahová bárkinek van belépése és lehet visszatérése). Nabokovnál a más helyen ugyanakkor ugyanazt álmodó hősök, akik még nem ismerik egymást (például Humbert és Annabelle a *Lolitában*), ilyen közös titkos tudás révén kapcsolódnak egymáshoz.

A vonalak, folyók, határvonalak átlépése Carrollnál a mítoszi tereknek megfelelően történik, és mindkét szerzőnél alapvetően két játék rendszerének kódja érvényesül, a sakké és a kártyaé. Carroll királyi krockett pályáján éppen a Király, a Dáma és a Bubi,³⁴ ugyanaz a három lap jelenik meg, amely Nabokov regényének figuráit és címét adja (a Bubi hozza a Király koronáját). A kártyalapok számértéket is hordoznak, így a figurák számokat is megszemélyesíthetnek. A számok és lapok megelevenedése, illetve az élőlények kétdimenzióssá laposodása Carroll meséjének olyan alapnyelve, amelyben a szim-bólumképződés folyamata természetes és tőle elválaszthatatlan.

Nabokov a metamorfózis szakszerű ismerője, lévén lepidopterológus, és a lepkék, de különösen a bábok (nymphae!) alapvető metafora, sőt fogalom Nabokovnál.³⁵ A metamorfózisok regényei cselekményében mind a fantasztikus, mind a lélektani átalakulásokban gyorsan megtörténhetnek. A *nymph* szó a *Lolita* megjelenése után bevonult az angol szótárakba (Webster’s 1974-es szótára szerint: „szexuálisan koraérett pubertás-korú lány”). Carrollnál is éppen az átmeneti állapotban lévő hernyó szögezi Alice-nek az identitására vonatkozó kérdéseket, és tudatosítja a kislánnyal, hogy nem tudja magát sem meghatározni, sem kifejezni.³⁶ Alice arra hivatkozik, hogy nagyon összezavarja az embert, ha napjában többször is átváltozik. A hernyó számára, aki begubózik, báb lesz, majd pillangó, természetesen ez nem érv. Újra összekavarodnak egy vers sorai, Alice újra óriási lesz és eltörpül, állandó változásokat él át a Hernyó tanácsai nyomán. Később a Hercegnő olyan végtelen tág vonalú útmutatást ad neki, amellyel több, önmagát egészen tévesen definiáló nabokovi hősön is el lehet gondolkodni (például *A szem, Kétségbeesés*). „Légy az, aminek látszani akarsz. Vagy egyszerűbben és rövidebben: ne akarj másnak látszani, mint aminek látszol, akkor nem annak látszol, aminek látszani akarnál.” (ACs 72) Alice a történet végére elsa-játítja a leckéket: hogy lehetetlen önmagát meghatározni, hogy milyen sokféle *más* lehet valaki egy nap leforgása alatt, és hogy mások nem érthetik meg, amit mond (ACS 82–83).

³³ *Nabokov-Wilson letters*, 51.; Bergery interjúja Alain Robbe-Grillet-vel és Nabokovval, ld. Garland Companion, 638.

³⁴ A magyar Alice-ben sajnos Felső lett a Bubiból. (ACs 63)

³⁵ A *nymph* angolul egyrészt lepkebáb, másrészt egyfajta sötétbordó lepke, Észak-Amerikában és Európában is honos.

³⁶ „I can’t explain MYSELF, I’m afraid – ,because I’m not myself, you see.’’ Mire a hernyó: „I don’t see’’. Egy lehetséges fordítás: „– Nézzte, attól tartok, nem tudom magamat megmagyarázni, mert nem vagyok önmagam. – Nézem, de nem látom.”

Tükörország neve nem egy *mirror*, hanem a *looking glass* mögött terül el. Nabokov is előszeretettel használja ezt az angol szót, amelyben megjelenik a *look* (nézni) ige, amely megidézi a nézetek, a világnézet stb. szócsaládot. A tükör archetipikus jelentései és a mágikus értelmezések rendkívül alkalmasak arra, hogy a két világ vagy kettős világ invariánsát megalapozzák Nabokov életművében. A *looking glass* nem reprodukálja, nemcsak viszszaveri az itteni világ képét, hanem sejtelmesen átlátszó felülete önálló életet rejt, mert a látható hasonló kép mögött „a többi már egészen más” (AT 11). A tükörfelület homálya Carrollnál nagyon hasonlít a „selyempapír”-ra – éppen így nevezi Nabokov is a *Tündöklésben* a szép sejtéseket megengedő mediátort, azt a könyvek színes képeit fedő hártypapírt, amely nem átlátszó, csak áttetsző.

A sakkjátszma és az életjátszma allegóriája is közös párhuzam a két írónál („egy nagy sakkjátszma folyik itt az egész világon át, mármint ha valóban a világ ez, amit látok”, AT 23). Carroll figurái között sok az olyan pár, amely hasonmásfigurának vagy ikerfigurának tűnik, és nevük is alliterál (például Tweedledum and Tweedledee, Hata és Haigha, de gyakoriak az alliteráló fejezetcímek is, például „Wool and Water”). Nem árt ezt felidézni Nabokov sajátos kettős figuráiról gondolkodva, mert Nabokov határozottan visszautasította, hogy nála hasonmás (*Doppelgänger, double*) hősök jelennének meg.

Valóban sajátos szerepet játszanak nála a páros, illetve párhuzamos alakok. Egyik egyszerű funkciójuk a szatirikus, uniformizáló megkettőzés. Roman és Rogyion, a két börtönőr Dosztojevszkij Raszkolnyikovjának apai és keresztnevének osztoznak, de a lapos hasonmás-értelmezést Nabokov kikerüli azzal, hogy rendel melléjük egy harmadikat, Rodrigot. Ezek a kettősök bábszerűek is, sőt, viaszfigurák (AT 55; valamint *Lolita, Király, dáma, bubí* stb.)

Lényeges kérdés – hogy a műfordítás kérdésére visszatérve keretbe foglaljam e tanulmányt –, hogyan lehetséges az, hogy Nabokov pályája korai szakaszában domesztikálva (mindent az eredetitől bátran eltávolodva, oroszosítva) fordított (ahogyan valamivel korábban Romain Rolland *Colas Breugnon*-ját is), pályája érett időszakában viszont, az *Anyegin* átültetésekor már több kötetnyi, nem olvasóbarát, hanem inkább akadémikus, aprólékos tudós kommentárba foglalta a fordítás háttéréül szolgáló tudásanyagot. Anélkül is megadható a válasz erre a kérdésre, hogy fordítási és önfordítási pályáját áttekintենk.

A válasz kulcsa a két nyelv és kultúra közti választás és dominancia kérdése, amely kérdést számtalanszor feszegette a Nabokov-kutatás, és nemcsak a fordítások kapcsán, hanem a nyelvváltást is érintve. A korai műveket oroszra, az *Anyegin*t viszont oroszról fordította – és a két fordítás irányának különbsége szabta meg a két fordítás módszerének különbségét, Nabokov ugyanis mindkét esetben az orosz tette meg igazodási alapul. Az oroszoknak akart élvezetes orosz gyerekkönyvet adni a kezükbe, és az orosz kultúrát, világot, nyelvet, kedves Puskinját akarta hozzáférhetővé tenni az angol nyelvűek számára is. Az orosz-orientáció vezette minden fordításban: ezért is határozott úgy, hogy a számára fontos *Lolita*t nem bízta más fordítóra, hanem maga áll neki az átültetésnek. Amikor elhitte a kritikus hangoknak, hogy ez a fordítás sikertelen, hogy orosz nyelvtudása berozsdásodott, fel is hagyott az oroszra fordítással. Nabokov életműve, mint minden jó irodalom, arra a felismerésre vezet rá, hogy végső soron minden nyelv idegen, és a kifejezés kudarcát csak a mindig lehetséges játék oldja a szavakkal.

„ÖRÖKSÉGÜNK: HIÁNY BESZÉDE”

Szabó T. Anna: *Kerített tér*

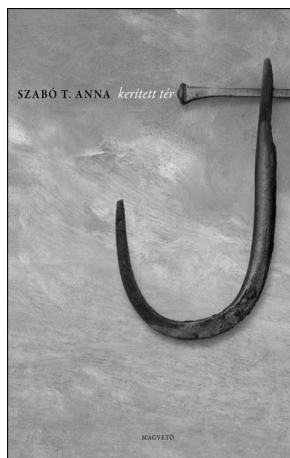
A *Kerített tér* a szenvedés kérdését állítja szembe a teremtés rendjével, többek között a bibliai *Jób könyvéhez* kapcsolódva. A kötet Szabó T. Anna költészetének lehetséges új irányait villantja fel azáltal, hogy a versek egy része a látás motívumán keresztül történelmi traumákhoz, aktuális társadalmi problémákhoz kapcsolódik. Nagyon nehéz feladatra vállalkozott a kötet, és nem mindig tud bepillantást nyújtani abba a mélységbe, amelyet a téma összetettsége kívánt volna. Ennek oka talán abban a romantikusnak nevezhető költői attitűdben keresendő, amely nem kételkedik a nyelv kifejező erejében, a dolgok elmondhatóságában.

A kötet hat ciklusból áll: a *Szilánk*, a *Határkísértő* és az *Örökösök* címűek a szenvedéssel, történelmi tragédiákkal és aktuális társadalmi problémákkal néznek szembe. Az *Optika*, a *Térrács* és a *Kiút* hétköznapi képekből kiindulva jeleníti meg a teremtés rendjét, az élet és a halál körforgását. Az egymásra felelgető ciklusokat ismétlődő motívumok kapcsolják össze.

A kötet *Szemben* című nyitóversében a tükör szembesíti a megszólítottat saját arcával, amelyen egyszerre mutatkozik meg az ördög és az Isten képmása. Az ördög arca erős körvonalakkal megrajzolt, hozzá kapcsolódik a koponyából figyelő tekintet, a beszéd képessége és a test ereje, formája. Ezzel ellentétben az Isten körvonalai elmosódnak, arc helyett inkább öntudatlan működés ad hírt róla. Jelenléte önmaga és a megszólított hiányának felel meg. Az ördöggel ellentétben a nyelven kívüli, a megnevezés hiánya kapcsolódik hozzá. Az egész kötetben fontos szerepet játszik a tükröződés: a ciklusok az élesen elválasztott jó és rossz, természeti rend és társadalmi problémák, a magasság és a mélység kettősségei mentén szerveződnek. A tükör a teremtés különböző mozzanatait tárgyaló versekben az isteni képmás szimbólumaként jelenik meg. A kötet címadó verse egy földön fekvő ember nézőpontjából tükröképként mutatja meg magasság és mélység, hideg és forróság kettősségét. A cím a tér felosztásának mesterségességére hívja fel a figyelmet,

de utalhat a vers terére is, amely a kötet szerint külön van választva a nyelv egészétől: „a nyelv őselemből kiszakított / túrhetően szűk térben / nem feszengsz?” (*Au lecteur*)

Az első ciklus címadó verse, a *Szilánk* ars poeticaként a fájdalommal, a dühvel és a kérdezéssel hozza összefüggésbe a költészetet: „Írj olyat, amit te magad sem értesz. / Mint amikor a körmöd beszakad. / Sziszegj. Harapj. Vagy haragudj. De kérdezz. / Ne hagyd magad.” A kötet célkitűzéseként is értelmezhető tehát a kérdésfeltevés, a nyers őszinteség, a mélységgel, a fájdalommal való szembenézés, a közvetlen érthetőségtől való eltávolodás. Véleményem szerint a kötetnek ezt csak részben sikerül megvalósítania.

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
128 oldal, 2290 Ft

A ciklusok kérdés-válasz szerkezetéből adódóan a szenvedés problematikájára a teremtés rendjét tárgyá tevő versek felelnek, de sokszor már egy-egy versen belül is feloldódik a feszültség. Ha a szenvedéssel való szembenézés meg is történik, az ebből adódó kérdésekre nagyon hamar megérkezik a válasz (ebben az esetben Krisztus szenvedésére vonatkozóan): „ajuk égig csap a mélyből / mi a sok vér foganatja? / jön a válasz, jön a visszhang: / van az istennek is anyja”. (*Vérbeszéd*) A kötet által a szenvedésre adott válasz összekapcsolható Jób könyvének egyik értelmezésével, amely szerint Isten a teremtés rendjének kinyilatkoztatásával választ ad Jób szenvedésre vonatkozó kérdésére.

A szenvedésről szóló versek gyakran stilizált, régies nyelven szólalnak meg, és többek között Arany, Kölcsey, Vörösmarty, Madách és Babits műveivel létesítenek intertextuális kapcsolatot. Az archaizáló hangvétel a hagyomány aktualitására hívja fel a figyelmet, ugyanakkor a szenvedés képeit eltávolítja a befogadó világtól. A fájdalom gyakran középkorias díszletek között jelenik meg, és az idegenséget csak fokozza a csengő-bongó ritmus, a rímek monotonája: „csap az ostor üt az óra / ha deresre ha karóra” (*Vérbeszéd*).

A kötet sok esetben nem az egyes személy, hanem a világ és a történelem egésze felől próbálja megközelíteni a szenvedést. Emiatt előfordulnak a versekben elcsépeelt szókapcsolatok, amelyek akár komikussá is tehetik a szövegeket: „buzog szakad a lét szúrt seibe vérzik / míg elnyeli a világpocsolya” (*Necesse*), „Ha puszta úr, világgödör, / a belső végtelen sötétje” (*Üreg*). A *vér*, a *tűz*, a *sár*, a *füst*, és a *por* szavak ismételtetése hatástalan marad, a didaktikus kérdés-válasz szerkezetek pedig mesterkéltnél, színpadias hatást keltenek: „Ezek fognak megváltani? Tűzzel-vassal? Soha.” (*Szakadék*). Bár a nyelvvel szemben táplált kétely tematikusan megjelenik a kötetben, a forma legtöbbször az elmondhatóságba vetett hit töretlenségét tükrözi.

A kötetet a nézés kétféle iránya és a tükröződés szervezi: a szenvedés látványából adódó kérdésekre a természet rendje ad választ, amely hétköznapi képeken keresztül mutatkozik meg a szemlélődő tekintet számára. A *Kerített tér* a szenvedés kérdésével olyan hitet állít szembe, amely szilárdan megtart, nem hagyja, hogy a megszólított alámerüljön egy irracionális világ mélységeibe, vagy zuhanni kezdjen „a van és nincs között” a „belső végtelen” sötétjében. A kötetet meghatározó tekintet ugyanakkor a magasság és a mélység metafizikai távlatait kutatja.

Szabó T. Anna költészetének egyik kulcsmotívuma a látás, amely a *rögzített mozgás* című kötetből kezdve egyre gyakrabban kapcsolódik össze értelmező, magyarázó attitűddel. Az érzékiségtől távolodó tekintet az egyedi jelenségeket az egyetemes felől közelíti meg, a csírázó magban vagy a hajtás kérlelhetetlen növekedésében a teremtés rendjét ismeri fel. Az *Atom* című versben megjelenő tekintet egyértelműen intellektuális jellegű:

„Vagy nézzük akkor ezt a hópihét:
milyen bonyolult, milyen egyszerű.
Élet nélkül is szabályos a lét,
nem fér hozzá sem bánat, sem derű.”

A „nézzük” szó nem egyszerűen látásra, inkább megfigyelésre utal, a tekintet ebben az esetben egy meghatározott tárgyra irányul, a T/1. személy és a felszólító mód pedig didaktikus hangvételt kölcsönöz a szövegnek. A megfigyelő az egyetemes szem előtt tartva vizsgálja tárgyát, amelyben a szabályszerűséget, mégpedig a lét szabályszerűségét fedezi fel. Mindeközben a látványból, a hópihe érzéki képéből semmi sem marad. A második versszak a hópohely kapcsán felmerülő metafizikai kérdéssel folytatódik:

„Persze, ki tudja. Puszta fizika?
Vagy logika? Vagy ez a szeretet?”

Hajlj közel: most pont rád néz az Úr,
és jókedvében hópihét nevet.”

Az utolsó két sorban a beszélő felszólítja a másikat, hogy közelebbről is szemlélje meg a hópihét. A hópihé helyén azonban egy emberszerű, nevető Isten képe jelenik meg, akit a vers a bibliai Úr névvel illet. Ez a kép egyértelmű választ ad a korábban felmerülő kérdésekre. A hópihé csak eszköz volt a beszélő számára a lét szabályszerűségének és ezáltal az Isten szeretetének szemléltetésére. A befogadóban ezek után megfogalmazódhat, az Úr vajon milyen tekintettel néz a megszólítottra. Vagy hogy ez az istenkép hiteles tud-e maradni a szenvedés kapcsán felmerülő kérdésekkel szemben.

Az *Egyszem* című vers esetében viszont megőrződik a látvány érzékisége:

„Ahogy a hagymát fél kézbe fogod,
és levágod a kunkori csírat,
a helyéről egyszerre szem mered rád,
körkörös írisz, zöldes szembogár:
csak néz, csak néz –
aztán könnyezni kezd.”

Bár a látvány metaforává válik, a vers nem távolodik el a hagyma képétől. A beszélő nem értelmezi a látványt, és a kép így a maga összetettségében tud hatni. A vers az egyedi felől megközelítve arcot ad, tekintetet tulajdonít a hagymának. A hagyma körkörös mintázatát azáltal is összeköti a beszélő szemével, hogy a csíra levágása után a „szemek” egyszerre kezdenek könnyezni. A személy és a tárgy összekapcsolódik a szem motívumán keresztül. Az *Egyszem* című vers nem magyarázza túl a képet, teret hagy az értelmezésnek, megőrizve a látványban rejlő gazdagságot.

Az *Örökösök* ciklus versei aktuális társadalmi problémák kapcsán szólnak meg, de gyakran megőrzik a látás vagy éppen a vakság motívumát is. A *nárcizmus emlékműve* című vers a német megszállás emlékművének angyal-szimbólumát értelmezi át. A címben rejlő szójáték (nárcizmus-nácizmus) a történelmi és pszichológiai jelentéskör mellett a mitológiai hátteret is játékba hozza: Narcissosz mítosza összekapcsolható a kötetben végigvonuló tükröződés-motívummal: a Magyarországot jelképező angyal a vers szerint Narcissoszhoz hasonlóan csak magával van elfoglalva, „magába néz”. A vers első sorai az angyal-szimbólum kontextusának abszurdítására hívják fel a figyelmet az emlékmű kapcsán: „Álmodó angyalt fog a sas. / Az angyal – magába néz? – hagyja.” A vers a keresztény teológia irányából kérdőjelezi meg a szobor szimbolikáját, amely szerint az angyal egy sas áldozatává válik. A második versszak ismerős szókapcsolattal indít, de az *emlékezet* szó és a töredékesség végül kibillenteli az állandósult képet, az emlékezetkiesés asszociációját keltve: „Kihagy a szív. Emlékezet.” A versszak a későbbiekben megkérdőjelezi az angyal és a német sas egyértelmű szimbolikáját, és a felelősség áthárításának dinamikáját jeleníti meg: „Kihagynak. Kilépünk belőlünk. / Magunkra emelünk kezét. / Magunk kútjába beledőlünk.” A harmadik versszak Babits *Kakasviadal* című versét idézve mutat rá a társadalmi párbeszéd hiányára, a pártpolitikai csatározások kisszerűségére. A küzdelem hiábavalóságát hangsúlyozzák a *Vanitatum Vanitas* idézett sorai is:

„Kakasviadal? Bolhaverseny?
Győzelmes vesztes. Magyarország.
Csak gyertyaláng egész világunk.
Mert céltalan csak, törpe szolgák.”

Az utolsó versszak ironikus hangvétellel tér vissza az angyal-motívumhoz, felidézve a rabbinikus hagyományt, amely szerint Gábiel arkangyal az Istent színről színre látó angyalok köréhez tartozik. Az angyal befelé forduló tekintete azonban egy körülhatárolt, zárt, belső mindenségbe mered:

„Mert szépek mind, mert jók vagyunk,
mert színről színre látunk mindent.
Mércénk és célunk: önmagunk.
Az angyal elfeledte Istent.”

A vers vége a hagyomány újabb aspektusának felidézésével játékba hozza az angyal-szimbólum többértelműségét. Az utolsó sorok az Istenről megfélekezett angyalt összefüggésbe hozzák a bukott angyallal, azaz Luciferrel.

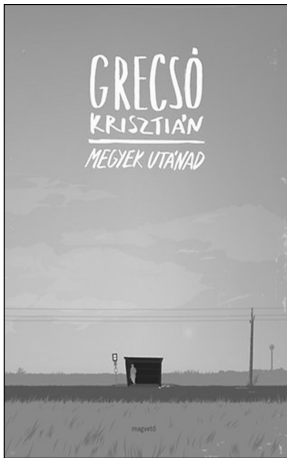
A *Kerített tér* erősségét azok a versek adják, amelyek elfogadják a hiányt mint a hagyomány folytatásának vagy megújításának lehetőségét. Amelyek nem birtokolják tárgyukat a megnevezés által, amelyek megőrzik a látás érzékiségét és többféle értelmezési lehetőségnek adnak teret. Az *Üreg* című vers egyik sora szerint „örökségünk: hiány beszéde”. És talán nem is olyan szegényes az a hiány, amelyet ezzel „át kell venni”.

LILI JÖN, PETRA JÖN, GRÉTA JÖN

Grecsó Krisztián: Megyek utánad

Személyesség, vallomásos próza és múltkutató, közösségi emlékezet, irodalmi szociográfia: a témák Grecsó Krisztián eddigi kötetei kapcsán rendre felmerültek. A *Megyek utánad* is egyértelműen illeszkedik abba a szövegszerkezetbe, melyet a szerző első írásaitól kezdődően épít. Új regényében Grecsó a korábban már publikált rövidprózai szövegeit (többek között a következőket: *Bé és dé; Apa, taxisblokáád, magány; Csak egy tánc; Csillag, zsongásfű, országúti diszkó; MagánJézus; Serlegek, nyárfák, autósfogó*) formálta nagyepikai munkává; a Daru-történetek képezik alapját a kidolgozott regényszerkezetnek. A nyolc fejezet (mely mindegyikének centrumában nő, a Darunak nevezett főszereplő szerelmei állnak) epizodikus, egymáshoz mégis szervesen kapcsolódó szövegrészekből építkezve mutat be egy nevelődési történetet, mely során a kiskamasz Daru felnőtté (szerelmes fiúból szerelmes férfivá) válik. A regény egyes elemei párbeszédben állnak a korábbi munkákkal – Grecsó ezzel továbbírja a több kötetet magába foglaló konstrukciót.

A *Megyek utánad*ban megjelennek az előző írások szereplői (feltűnik például a 2011-es *Mellettem elférsz* apa-figurája, Ignác, valamint Juszti mama és Domos tata; Daru pedig az első prózákötet, a *Pletykaanyu* alakja), illetve ismétlődnek azok egyes szövegelemei („Jusztiكا térdében ugrált az ideg, ahogy később a fia térdében, és az ő fia térdében is ugrál majd mindig, ha ideges” [*Mellettem elférsz* 26.]; „Darunak ugrálni kezd a térdében az ideg. Ahogy az apjának is ugrál mindig, ha ideges” [*Megyek utánad* 275.]). A nagy ikonikus motívum, a vastag vászonra festett, az évek során egyre sötétebbé váló *Jézus az Olajfák hegyén* című kép is felbukkan; csakúgy, mint az a jelenet, melyben a túrós buktát reggeliző gyerek a képen tátongó lyukba bámul: „a legjobb Krisztus-kép az a világon, ami Mamáéknál lóg a falon (...) Minden hajnalt belenézttem abba a lyukba. Túrós bukta a számban, lekváros táská a számban, és szívárogtattam a fekete lyukba az időt” (*Pletykaanyu* 97.); „A mamáék zugában egy festmény lógott a falon, ez volt az egyetlen esküvői ajándékuk, *Jézus az Olajfák hegyén* (...) Reggelente ezt a festményt néztem, mintha muszáj lenne” (*Mellettem elférsz* 96–97.); „Gréta azt mondta, ne haragudjon, de nem szerette azt a képet. *Krisztus az Olajfák hegyén*. Nem tudta megszeretni. (...) Hiába tudta, hogy Juszti mama konyhájában lógott, és az ő életük alatt feketedett be. És hogy volt rajta egy lyuk, amibe a kis Daru belenézte a reggeleket” (*Megyek utánad* 243.).¹

¹ A Jézus-kép köteteken átívelő motívum, a Krisztus-alak pedig a *Megyek utánadon* végigvezetett figurális elem: „le kellett térdelniük. A nappal szemben, széttárni a kezüket, nyújtott kéz, tenyérrel fölfelé, mint két tornázó Krisztus (...) oda voltak szögezve a pusztá közepén a láthatatlan kereszthez” (19.); „Állt az

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
 304 oldal, 3490 Ft

Grecsó regényében számos más szöveget is megidéz. A 2011-es kötetre emlékeztető könyvcím – József Attila *Ódájának* részlete – többszólamú rájátszás. Ahogyan a mellékdallal kiegészített *Óda* sem csak egy nőt szólít meg, úgy a *Megyek utánad* is több egymásra íródo szerelem történetét mondja el. A párhuzamos olvasatot erősíti a következő szövegrész: a feleség (Gréta) és a szerető (Juli) közt őrlődő Daru „arra gondol, ott, fönt a hegyen írta a költő az *Ódát*. Egy hűtlen szerelemről” (285.). A cím továbbá jelzi a nexust a nők és a főszereplő között; egy helyen pedig szövetszerűen is megidéződik: „*Én megyek*, ezt mondta a kicsi Daru Balázsnak az első szünetben. *Ha te semmit sem csinálsz, én megyek*, mondta Daru. És futkározni kezdett. A többiek nézték, nézték, majd utánairamodtak. Akkor lett először ő a vezér” (101.). A Grecsó-regény elején – az eddigiekhez hasonlóan – jól hangolt, sokatmondó mottó áll:

- Semmit magamról.
- Én is megteszem.
- Nehéz lesz. Roppant nehéz megállni.
- Mindig szólni akart?
- Igen.
- Legközelebb el fogja mondani ezt. És röhögnek magán.

Móricz Zsigmond és Holics Janka párbeszéde

(Móricz Zsigmond, Tükör füzetek, 1914)

Móricz száz éve íródott sorai a sokszor említett írói példaképet, az életmű ihletforrásaként működő prózapoétikát idézik; emellett előhívják azokat a problémákat, amelyek már az előző kötetek esetében is központi jelentőséggel bírtak. A személyesség, önéletírás, alanyiség kérdése végig ott munkál a *Megyek utánad*ban. Ennek egyik oka, hogy az *szerező – elbeszélő – szereplő* trichotómiát kikezdő Grecsó regényében kettős megszólalót alkalmaz.

A kötet narrátora önszembesítő, önvizsgáló pozícióból beszél. Az emlékező én (Daru későbbi önmaga) a főszereplőre kívülről, idegen személyként tekint, miközben „kettejük” közös emlékeit, bensőséges gondolatait beszéli el. A narrátor – Daruval hol azonosulva, hol pedig eltávolodva tőle – több ponton reflektál sajátos helyzetére (ezen kiszólások a Daru-novelláknak is állandó elemei), és első személyű megszólalóvá válik: „Daru én vagyok. Illetve voltam, húsz évvel ezelőtt. Ma már nem vagyok az” (15.); „értem, miért gondol erre, mert Daru én vagyok” (123.), „Daru akkor sem én vagyok, ha ez Daru számára, ha a jövőbe látna, így tűnne. Daru nem én vagyok. Daru csak az én régi testem és a régi lelkem.” (184.), „Daru én vagyok. És mire Daruból én leszek, már majd’ minden mag kicsírázik” (204.). A megszólaló az identitáskonstruálás folyamatának körkörös jellegét, az önarckép megrajzolásának bonyolult processzusát írja le: „Az akartam lenni, ami csak akkor vagyok, amikor majd az akarok lenni, ami akkor voltam.” (74.)

Daru gyerek- és fiatalkorának elbeszéléséhez a narrátor a hazugság mozzanatát (mint fikciós elemet) feltételezi, amikor az emlékezet munkájáról a következőképpen nyilatkozik: „tékozolni a vágyakat, a fantáziát, az emlékeket, szétszálazni és új emlékeket gyárítani, amelyek jobban illenek a mai énemhez, jobb múltat feltételezni, mert most jobbnak képzelem magam (...) Nem vagyok semmilyen, hazudom magam valamilyenné” (74.). Az emlékezés mechanizmusa a regényben több szinten működik: nemcsak az elbeszélő próbálja a múltat újramondani, hanem Daru is mindvégig emlékképekkel szembesül („egy tavaszi délután jut az eszébe, egészen mélyről jön elő, távoli, opálos emlék” [98.], „valamiért az jut az eszébe, ahogy a gőz közepén, a fólialepen áll” [64.], „újra jön egy régi em-

üres folyosón, Daru a napozó, feszítetlen Krisztus” (46.), „Állt ott, mint egy lefittyedt karú, szenvedésben elhanyagolt Krisztus” (104.); „a kövér Krisztushoz megy, de a kövér Krisztuson inkább Lilivel nevettek” (168.).

lék” [102.]). Az önvizsgálat helyzetét és a személyesség kérdését tovább bonyolítja, hogy a regényben Daru egyénisége megsokszorozódik (az egyes személyiségrészeket a következő nevek jelölik: belső és külső Daru, talált Daru, tehetetlen Daru, megtört Daru, régi és új Daru). A kiskamasz a szöveg egy pontján elkezd reflektálni önmagára, illetve olyan idegen vonásokra, gesztusokra figyel fel, amelyek eddig nem voltak jellemének részei („valaki cselekszik helyette. Valaki azt akarja, ne értse a dolgokat. Ne tudja, mi van. Ne tudjon figyelni. Hiába minden, az is ő. Az is belőle van” [12.]). A reflexivitás motivikusan, tárgyszinten is megjelenik: a regényben a tükör² (amely szépen összevillan a kötet mottójával) és a film³ elidegenítő vizuális elemként, az önmegfigyelés eszközeként funkcionál.

A legnagyobb bravúr kétségkívül az, ahogyan Grecsó az eddig vázolt narrációs helyzetet működteti: a regény nyolc fejezetében differenciált szövegeket olvashatunk; az időben távolabbi én és a saját elbeszélői pozíciójára reflektáló narrátor hangja stilárisan is elkülönül. A kötet egyik töréspontján (azon a szöveghelyen, ahol Eszter öngyilkossága bekövetkezik) pedig nemcsak Daru némul meg, hanem a szövegstruktúra is megbomlik. A tragédiát csak sejtető sorokat, széteső mondatokat olvashatunk – Daru lelkiállapotának pontos kifejezőit: „Nem köszön neked senki, csak Daru, de Daru nem tud köszönni. Nem mehet sehova. De mehet. Nem akar. De akar. Nem tud. Na, ez igaz. Vagy nem. Fekszik mélyen a beton alatt” (108.). Grecsó ugyanakkor kiválóan szerkesztett, jó tempójú történetet ír, szuggesztív regényvilágot teremt – csiszolt mondatokkal, tűpontos leírásokkal, kifinomult humorral, eredeti karakterekkel. A kötet egyik „állítása” szerint az ember a kapcsolatain keresztül értelmezheti önmagát és emlékeit. Egy helyen Daru ezen viszonyokat illetően a következőképpen nyilatkozik: „jelentéktelen hatása van a világra (...) nincsenek is valódi gombok, kapcsolatok, egymást átszövő szálak, gombolyagok, csak egy meszelt, édig érő, soha át nem melegedő fal van” (59–60.). A regény mintha a kijelentés cáfolata volna, azt felülírva jutunk el a következő felismerésekig: „Petra már az alkotóeleme, sejtje, vérrög Daruban, izom vagy rost.” (158.); Sára szerint pedig „Daru tört át valami gátat, amin azóta is szivárog a víz” (280.). A Grecsó-karakterek – ennek megfelelően – nem csupán kimunkált, érdekes jellemek, hanem viszonyaikban is jól mozgatott alakok. A kapcsolatok nevelődési, átalakulási situációkat idéznek elő, miközben feltárul Daru lelkivilága, belső konfliktusai.

Az elbeszélő évtizedeket⁴ a szerelmek mentén ismerjük meg; a hét nő mellett ugyan-

² „Daru meglátja a sziluettjét a tükörben. Maga alá húzva a lába, összegörnyedve ül, mint valami elfogyott, megtört vénember” (185.); „Mit kellene csinálni? Talán szerezni zsebtükröt, és néha emlékeztetnie magát, hogy ő az, aki?” (77.); „Örökké azt figyelte, ki látja, milyennek látja, milyen tükörben tükröződik vissza” (200.).

³ „Mintha nézné valaki, mintha film lenne az élete, és játszania kellene a Daru-szerepet” (33.); „finom volt a csönd, most hogy nem pergett a róla szóló film, nem kellett Darut játszania” (38–39.); „Daru látja a *Lili* filmet, de nem hallja, mit beszélnek a karakterek, mint mond a férfi hős, mit beszél a lány” (55.).

A regénybe illesztett álom-betétben Daru szeme „camera eye”-ként működik: „sötét van körülötte, csak sejteni a falakat, reflektor világítja meg a fejét, mintha színpadon lenne. Rövidre van vágva a haja. Húsos a szája. Közelít rá a kép, Daru szeme. (...) Belebeszél az objektívbe, Daru szemébe, nem zavarja, hogy veszi” (149–150.).

⁴ A reáliákból, popkulturális elemekből tudjuk, hogy a regényidő a rendszerváltás környékére és az azt követő időszakra tehető. Grecsó a társadalmi-politikai viszonyokat kulisszaként rajzolja fel, csupán annyira jelzi, amennyire azt a tizenéves, illetve fiatal felnőtt Daru perspektívája engedi: „Daru érti a problémát, hogy új világ van készülõben, de nem érdekli. Fábriánéknál házibuli lesz, sok Depeche Mode-kazetta bekészítve, lesz sör, legálisan, nem kell titkolni” (70.). A regényben csak félmondatok hangzanak el például Nagy Imre újratemetéséről („Annyira elgondolkodik, hogy a mondat második felét hallja csak, újratemetik. Újra? Milyen szó ez? *Kit kell kiásni?*”, nevet. Sziló döbbenet néz. *Jól van, na, mondja, csak vicceltem.*” [71.]) vagy a délszláv háborúról („Az ablakot újabb hullám rázza meg, a bombázók második raja tart a lángoló Szerbia felé.” [220.]).

akkor nem kevésbé fontos a megtört lázadó apa alakja. Épp Ignác mondja ki a kötet egyik kulcsmondatát („a nők tesznek valamilyenné” [8.]), az apa tragikus figurája továbbá az egyéni túlmutató motivációk, a generációkon átívelő emlékezet forrása: Darunak az egyetem öt éve alatt „tíz év örömet kell behajtania. A magáét és az apjáét” (211.); „a faluról most nem a saját gyerekkora jut eszébe, hanem az apjáé, aki már kisgyerekkorában elkezdte begyűjteni az egész életen át hurcolt sérelmeit” (298.). Az apa és Eszter karakterét határozza meg leginkább a regény miliője; a „viharsarki boldog önsajnálata” (189.) közérzetből fakad a főszereplő kitörési vágya és a regényen végigvezetett menekülés-motívum. A *Megyék utánad* a korábbi kötetekből már ismert helyszíneken játszódik. Grecsó a telepi, falusi, illetve városi környezet körképszerű leírásaival fest érzékletes képet a viharsarki atmoszféráról: „az autószalmonok mögött kócos, magára hagyott mező, lovak futószáron, a távolban a putri romos házai. Mint szájból rohadó fogak. Ezen túl kezdődik a város” (106.); „Ritkásan berendezett panellakás, a nagyszobában csak egy heverő, a tévé a földön. Nyolcadik emelet, előttük a Körös-parti város, távolban a vasútállomás” (176.).

A *Megyék utánad* jól megragadható, egy mondatban összefoglalható (sokszor idézett) kérdéssel rendelkezik. „Hogyan is lehetne jobban elmesélni egy ember életét, ha nem a szerelmei történetén keresztül?” A regény lehetőséget ad arra, hogy efféle szentenciózus igazságokat olvassanak ki belőle: „Grecsó Krisztián művének tanulsága szerint úgy válhatunk emberré, ha szeretünk, és viszont szeretnek bennünket.”⁵ Ennek ellenére – a fentiekből talán kitűnik – a kötet komplex jelentéstartalmakkal bír; morális kérdéseket hív elő, mégsem moralizál, van tétje, mégsem tételszerű. Ezért is okoz csalódást a könyv zárata. Az utolsó oldalakon (egy nem túl eredeti fordulatot követően: a főszereplő több év múltán találkozik első szerelmével, aki már cseppet sem hasonlít önmagára) Daru megvilágosodásélményéről olvashatunk: „egyszerre egyértelmű lesz minden és tiszta, Daru szívéből ellebben a bánat (...) Nem akarja Lilit, Esztert, Petrát, Sárát. Grétát. Ne jöjjenek. Nem kell sajnálni, hogy nincsenek. Meg kell a veszteségüktől szabadulni. Különbözik nem tud örülni neki, hogy voltak. (...) isten veletek, régi barátok, régi gangok, szervusztok, szerelmek, szeretők, elengedlek titeket (...) végre megint szeretni foglak titeket, rátok mosolygok néha, ha előkerül egy rosszul exponált, közös fénykép, mert ez a sok egykorvolt szerelem mind az enyém. Ebből vagyok” (303.). Grecsó Krisztián új kötetét tehát nem a zárlat itt idézett sorai miatt érdemes kézbe venni – az előttük állókért viszont annál inkább.

⁵ Hegedűs Réka – Tóth Edit: *Megyünk utánad, Grecsó Krisztián*. <http://www.szegedilap.hu/cikkek/irodalom-tortenes/hegedus-reka-toth-edit-megyunk-utanad-grecso-krisztian.html>

„DICSÉRTESSÉK”

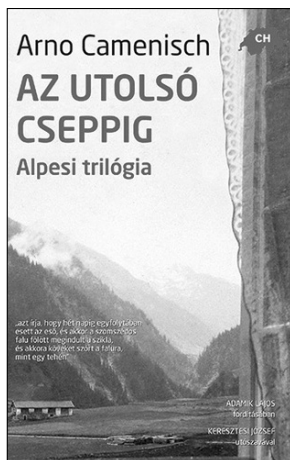
Arno Camenisch: *Az utolsó cseppig. Alpesi trilógia*

A svájci Arno Camenisch trilógiát alkotó első három könyve, a *Sez Ner* (2009), a *Hinter dem Bahnhof* (2010) és az *Ustrinkata* (2012) először magyarul jelent meg egy kötetbe rendezve. A L'Harmattan Kiadó után, amely megelőzte az összes európai fordítást, dánul is egy kötetben adták ki *Sez Ner-trilogie* címmel 2013 augusztusában, angolul *The Alp* címen 2014 áprilisában adták közre. Camenisch számára a *Best European Fiction 2012* című antológiában való megjelenés hozta meg a nemzetközi ismertséget, amelyben ugyan csak egy nyolc oldalas szövege szerepelt, viszont a recepcióban szinte mindenhol őt emelik ki mint ígéretes pályakezdőt.

Magyarul *Az utolsó cseppig – Alpesi trilógia* címmel jelent meg a L'Harmattan Valahol Európában sorozatában, a címadással tehát a harmadik történetet állítják a középpontba, amely betetőzése az előző kettőnek. Mindhárom részben fokozatosan bontakozik ki a kép, mintha kamera járna körbe, a leírások visszafogottan tömörek, minimalista jellegűek. A három szöveg kis, egy mondatról néhány bekezdésig terjedő, snittszerű egységekből – ahogy Keresztesi József fogalmaz az utószóban, „kollázsszerűen” (249.) – építkezik. A szövegegységek adomák vagy egy-egy szituációt, eseményt írnak le, viszont a szövegépítkezésre a kronológiai sorrend megtartása egyáltalán nem jellemző. Az egyes szövegeken belül, de a trilógia szintjén is működik a térrel való játék: mikroközösségből (a tanyáról, *Sez Ner*) makroközösségbe jutunk (a közeli faluba, *Az állomás mögött*), majd onnan megint mikroközösségbe (a falu kocsmájába, *Az utolsó cseppig*).

Az egyeségek bár külön-külön is megállják a helyüket, mégis együtt adnak szövegegészít: az egyes részletek csattanói, helyzetkomikumai teremtik meg a hangulatot. Ez a technika lehetőséget teremt arra, hogy az időbeliséget zárójelbe téve, attól függetlenül a történet inkább a tanya és később a falu kis közösségének mitológiájaként legyen olvasható. „Mi, hegyi népek idefönn kicsit talán katolikusabbak vagyunk, mondja a Silvia, és mosolyog, de hát az is igaz, hogy valamivel közelebb lakunk a mennyországhoz.” (212–213.)

Az első rész, a *Sez Ner* egy alpesi tanyán játszódik, amelyben Camenisch a számadó, a segédszámadó, a kanász és a csordás mindennapjait írja le nagy türelemmel, részletességgel, humorral és némi iróniával. A *Sez Ner* embereinek nincsen neve, ahogy a disznóknak sincs, csak a tehéneknek. Ez egyfelől utal arra, hogy Camenisch, bár mikroközösséget mutat be, nagyon is általános élethelyzeteket teremt, amelyek a névtelenség által bárkire kiterjeszthetők. Másfelől viszont a tanyasiak alá vannak rendelve az állatok gondozásá-

Fordította Adamik Lajos
L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2013
258 oldal, 2700 Ft

nak, emiatt nem a nevek, inkább a státuszok lesznek fontosak, hiszen a munkájuk miatt van szükség a szereplőkre, így kerülhetnek bele a történetbe. Egymáshoz való viszonyukról annyit tudunk meg, hogy jobb híján mindent együtt csinálnak, de a számadót különösebben senki sem kedveli. Ehhez képest mind a négy főszereplő alázatos és türelmes az állatokkal: beszélnek a jószágokhoz, ismerik jellemüket, a közösség részének tekintik őket.

Camenisch szimpatizál a karaktereivel, próbálja az ő szemükkel nézni a világot. Ironikus, nem rajtuk, hanem velük nevet. Így amikor turisták érkeznek, a tanyasiakkal kacsint össze, és különféle parodisztikus helyzetekbe sodorja az idegeneket: „A turisták autóval jönnek a földúton, és megállnak a csordás előtt, kezében frissen szedett havasi rózsák. A turisták tovább járatják a motort, és meg akarják venni a csordástól a havasirózsa-csokrot. A csordás tekintete az út szélén virágzó havasirózsa-lejtőkről visszasiklik a kalapos-napszemüveges turistákra az autóban.” (28.)

Először persze nevet az olvasó a lelkes és ostoba turistákon, akik mindenképp meg akarják ismerni a tanyát, de elég egy lépést távolodni, és könnyen kiderülhet, hogy magunkon nevetünk, ahogy a *Sez Nert* olvasva igyekszünk megismerni a svájci tanyasiak mindennapjait – és ebbe a körbe beletartozik maga az elbeszélő is, aki szintén csak megfigyelője a közegnek. Ha még egy lépést hátrálunk, az is kitűnik, hogy a pásztori létmódra rácsodálkozó és azt idillivé stilizáló bukolikus költészet paródiáját is olvassuk: „A kecske a kútkáván áll, a turisták fényképeznek. A kecske iszik, a turisták fényképeznek. A kecske szarvát mutatja, a turisták fényképeznek.” stb. (50.) Mindent rögzít az idegen, minden csodálkozik, mindenért rajong – ahogy a költő, aki ugyanilyen jótékony homályban mutatja be eklogáin keresztül a pásztorokat, akik – e látásmód szerint – naphosszat csak heverésznek és a művészetekkel foglalkoznak. Épp a főntebb említett kedélyes irónia teremti meg azt a lehetőséget, hogy a trilógia első részét aranykorként szemléljük, amelynek tragikus *untergangjáról* a harmadik rész tudósít: ez az utolsó nap, mielőtt a kocsmá végleg bezár, egyben az utolsó alkalom, amikor felidézhetik az aranykor történeteit, mielőtt eltűnik a régi szép világ.

A második rész, *Az állomás mögött* gyermeki narrátora valamivel egyszerűbben, szintén sok leírással és részletesen mutatja be a falut, mintha fölmondaná a leckét. Az elbeszélő naiv, ám nyelvtanilag nagyon is fölkészült. A felsorolás leltárszerű, itt is az anekdotázás, a motívumok körkörösége viszi a történetet. Mindenki tud a falu pedofiljáról (Tini Blutt), tudnak a családon belüli erőszakról – tudomásul veszik, de nem tesznek ellene. Ami még furcsább, a gyerek narrátor is tisztában van ezekkel, de egy szinten kezeli a „gyerekmitológiával”, a fenyegetésekkel. A betegség és a halál is gyermeki nyelven jelenik meg: „fekete gombócok vannak a mellkasában” (158.), ezért „vitaminos csokit” kap a tata, hogy meggyógyuljon; illetve: „A Muoth néni házát belepte a hó. Az út a fakerítéstől az ajtajáig nincs ellapátolva, és az ablaktáblák is be vannak zárva. A Muoth néni téli álmat alszik.” (144.) A második részben az elbeszélő gyermekkorának feldolgozása áll a középpontban, illetve a falu és a táj bemutatása, ami végső soron egyfajta felvezetése és referenciabázisa a harmadik résznek.

Az *utolsó cseppigben* a helyi kocsmá, a Helvezia beszélgetéseibe hallgatunk bele. Egyetlen falusi kocsmasztalhoz járul az egész világ: mindenről szó esik, de leginkább a költészetről és a halálról. Végül nagy apokaliptikus vízióba torkollik a történet, hiszen az esőzés – amely egyébként az előző két történet zárójelene is – nem akar abbamaradni, és a helyiek attól félnek, a víz elviszi az egész falut.

A trilógia – erősen teológiai befolyásoltságú – világképének lényege, hogy minden csak úgy történhet, ahogy történt, erre az ember nem lehet hatással: „A hegyi patak a rét kellős közepén csörgedez a köveken. Egy bogár háton fekszik a patakparti vízben. Lábaival kalimpál, már nem tud kivergődni. A patak magával sodorja a bogarat a völgybe.” (49.) A szereplők beletörődtek sorsukba, ha valami másképp történik, annak jelenté-

se van („Csakhogy ebben az évben más csokoládé van benne, mint eddig volt, ez vajon mit jelent, mondja a nagynéni anyának.” 147.). Ez a felfogás később, a harmadik részben a vallásosságban teljesezik ki: „veszettül igazságtalanul oszt az Úr odafönn” (220.), de „mindenki teszi, ami tőle telhet, mondja a Silvia, aztán van, aki nem jut tovább, mint ameddig voálá.” (220.)

Több alkalommal is szóba kerül az írás, illetve a szerzőről mint közöttük járó anyaggyűjtőről is beszélnek („gané egy alak az, ha felbukkan, legjobb, ha hallgatunk, mint a sír, különben még kilopja a hasunkból a mondatokat, és a végén valamilyen könyvben kötnek ki” 177.). A három történet során elejtett utalásokból nemcsak arra következtethetünk, hogy mindhárom esetben ugyanaz az elbeszélőnk (még ha másként is mondja el a történeteket), hanem arra is, hogy azonos a szerzővel. Az egyes történetek a narráció eltávolítására, objektiválására tesznek kísérletet: az első részben a narráció egyes szám harmadik személyű, a narrátor nem jelenik meg szereplőként, viszont a második részben az egyes szám első személyben beszélő narrátor a főszereplő, a harmadikban szintén mint kívülálló jelenik meg, mintha csak a párbeszédet rögzítené vagy moderálná. Itt egy narratív trükkkel is él: a kocsmában ülők beszélgetését írja le, karakterként ugyan nincs jelen a kocsmában, de leírja, ahogy róla és minden másról szó esik.

A régi világ elmegetése kapcsán a kocsmában felmerülnek aktuális problémák is, például hogy a fiatalok elhagyják a falut, szó esik a gyűttmentekről, a nyelvvesztőkről („aztán úgy beszélt romansul, mint egy spanyol tehát franciául” 226.) és visszatérőkről is („szóval odáig kell sülyedniük, hogy rájöjjenek, mégiscsak otthon a legjobb, a rézaldóját, nekem ez sehogy nem megy a fejembe.” 227.). Az ilyen gondolatmenetek értékelik fel az olvasó számára *Az utolsó cseppiget*, hiszen a problémakör kétségkívül időszerű.

E harmadik részt a német recepció az egekig magasztalja, a kritikák nagyobb terjedelmet tesznek ki, mint maga a kötet.¹ Roman Bucheli a *Neue Zürcher Zeitung*ban elsőként emeli ki a harmadik rész, egyben a trilógia tétjét: nemcsak a megismert szereplők megöregedéséről, haláláról van szó, nemcsak a Helvezia utolsó nyitvatartási napjáról, hanem elsősorban arról, hogy ez az életforma, amelyet a korábbi két kötetben megismertünk, a végét járja, nincs tovább létjogosultsága. Ezért lesz fontos az asztaltársaság számára az emlékek visszaidézése és ennek rögzített formája, az irodalom, amely ezt az eltűnőben lévő közösséget megőrizheti.² A másik fontos aspektus Camenisch „nyelvzenéje”, amelyet kiemelnek a kritikák. Hans-Peter Kunisch az első kötet kapcsán Camenisch nyelvének sajátosságaira mutat rá: az erőteljes nominális stílusra, illetve arra, hogy a szerző „lírai prózájában” egyszerre képes statikusan és mozgalmasan, frissen működtetni a nyelve(ke)t. A köteteket nyelvi szempontból is elválasztja egymástól, a második az elsőhöz képest szerinte józanabb, realiztikusabb és valamivel esetlenebb is, mint az első.³

A *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban Jochen Hieber⁴ is a bravúros stilisztikát dicséri (az *Ustrinkata* esetében *Sprachkünstler*nek nevezi Camenisch-t, de kiterjeszthetjük mind a három szövegre), amely valószínűleg a fordító Adamik Lajosnak is megnehezítette a dolgát. Egyrésztől vissza kellett adnia egy svájci Alpok-beli kis közösség tájnyelvi kifejezéseit, nyelvi leleményeit úgy, hogy a magyar olvasó ne idegen szöveggént tekintsen rá,

¹ Pressestimmen zu *Ustrinkata* (gyűjtés a szerző honlapján), <http://www.arnocamenisch.ch/de/presse/pressestimmen-zu-ustrinkata.html>, utolsó letöltés: 2014. 03. 09.

² Roman Bucheli, Endspiel, *Neue Zürcher Zeitung*, 2012. 01. 31. <http://www.nzz.ch/aktuell/feuilleton/literatur/endspiel-1.14698136>, utolsó letöltés: 2014. 06. 12.

³ Hans-Peter Kunisch, Letzte Runde, *Süddeutsche Zeitung*, 2012. 03. 21. http://www.arnocamenisch.ch/tl_files/prensa/S%C3%BCddeutsche%20Zeitung%2021.3.2012.pdf, utolsó letöltés: 2014. 06. 12.

⁴ Jochen Hieber: Wo kein Schnee liegt, begräbt uns auch keine Lawine, *FAZ*, 2012. 06. 02. <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/arno-camenisch-ustrinkata-wo-kein-schnee-liegt-begraebt-uns-auch-keine-lawine-11770749.html>, utolsó letöltés: 2014. 03. 09.

másrészről pedig ezt úgy kellett megoldania, hogy az eredeti szövegek minimalizmusa, megragadó hangulata megőrződjön a fordításban is. Nehézségként említhető az is, hogy Camenisch többnyelvűségét kihasználva párhuzamosan ír németül és rétorománul, tehát az adott szövegét nem fordítja, hanem a másik nyelven újraírja, aminek következtében a német szövegben – leginkább párbeszédhelyzetben, főleg káromkodások esetén – gyakran maradnak rétoromán szavak, kifejezések. A *Sez Ner* eredetije ilyen kétnyelvű kiadás, amelyben például derülségre adhat okot, hogy a rétorománban 42 tehénnek van szarva, a németben már csak 41-nek. Ilyen esetekben a fordításokban is az utóbbi fog szerepelni, hiszen a fordítások nagy része németből készül.

Adamik Lajos a kötet végén függelékben szedi össze azokat a francia, romans, angol, olasz, spanyol és latin szavakat és kifejezéseket, amelyeket a fordításban is megtartott. A *Sez Ner*ben még viszonylag kevés idegen nyelvű szövegrész marad, de a harmadik kötet felé közeledve egyre nő ezek száma, exponenciálisan a párbeszéddek számának növekedésével (míg a *Sez Ner* inkább leírásokat tartalmaz, *Az utolsó cseppig* tulajdonképpen egyetlen nagy epikus dialógus). Itt talán gondolhatunk arra, hogy a fordító a hangulatot igyekezett átmenteni, a szövegeket összeolvasva azonban gyorsan kiderül, hogy az átmentések több esetben is ötletszerűek, következtelenek. Például a „tgauadia” háromféle fordítása elég beszédes: „tgauadia” (*Sez Ner*, 29.) – „alászolgája” (16.), „tgauadia” (*Sez Ner*, 57.) – „ég áldja” (27.), „tgauadia” (*Sez Ner*, 121.) – „cságyó” (51.).⁵

A *Sez Ner*ben a fordító egy esetben átírja a latin kifejezést ógöröggre: „Du wirst noch ein Kuttenträger, wenn du zu viel dieser Orapronobis liest.” (*Sez Ner*, 75.) – „A végén még csuhás lesz belőled, ha túl sok ilyen kirelejzumot olvasol.” (34.) Ez motiválatlan, mivel később, a második részben nem túl következetesen szerepelteti ugyanezt a latin kifejezést a magyarban („Orapronobis, énekli apa.” 110.), ráadásul nem összemosható kifejezésekről van szó. Mentségére szolgáljon, hogy hasonló átváltás Camenischnál is előfordul: „orvuar” (*Sez Ner*, 68.) – „au revoir” (*Sez Ner*, 69.). Azonban más helyütt is bizonytalan a vallásos beszéd, például itt: „gelobt sei Jesus Christus” (*Ustrinkata*, 16.) – „áldott legyen a Jézus Krisztus” (174.). Kézenfekvő lett volna, ha úgy fordítja, „dicsértessék”.

Adamik néhol nem bajlódik az idegen szavakkal, elhagyja azokat, de van, ahol háromszor tűnik fel egy kifejezés (például a 131. oldalon, ahol leírja romansul, közvetlen utána ott van magyarul, és a szöszedetben még egyszer feltűnik a „mund sutsu” [fordított világ]). Ennek ellenpontja, amikor olyan tájnyelvi szavakat, mint a *polenta* vagy a *jass*, nem magyaráz meg – a *polentánál* például közkeletűbbnek érzem a *puliszka* megnevezést. A dohánymárkák neveit ugyan kigyűjti a függelékben, viszont van olyan rész, amely szinte értelmetlen magyarázat nélkül: „Androgal, 300 draszé csupán 47,50 Fr., szárított és friss hús Disentisből, confecziuns da damas a churi Götzer-házból, Velo-Condor, Alfa-Laval, 100 novs models” (egy hirdetés a 17. oldalról). Fontos lett volna, ha a reáliákat legalább a magyarázat szintjén közelebb hozza a fordító, a függelék ezeket is tartalmazhatta volna.

Az erősen érzékelhető tájnyelviséget – szavakat, fordulatokat – a fordító igyekszik megtartani, ami a legtöbb esetben sikerül is (például „Kirsch” [*Sez Ner*, 131.] – „cserkő” [55.]), a névelőket a nevek előtt meghagyja, ami magyarul is jól működik ebben a kontextusban, sőt, a szójátékokat, a népetimológiát is jól eltalálja sok helyütt, például „Wetterstudiosi” (*Ustrinkata*, 7.) – „metaurologus” (167.), „fertic-schluss” (*Ustrinkata*, 74.) – „szevasz, tavasz” (228.). Bravúros például ez a megoldás: „Fazandin, Fazandin [a karakter neve], ti nas fin” (*Sez Ner*, 77.) – „Fazandin, Fazandin, megraktad faszáandin” (35.).

A harmadik részben azonban Adamik már túl komolyan veszi az ízésséget, a rétoromán szövegeket a párbeszédéből többek között így hozza magyarul: „Ideas da Coifförs” (*Ustrinkata*, 5.) – „Illen hülleség is csak egy főódrásznak juthat az eszébe” (165.). Rontott

⁵ A példapárokban első helyen minden esetben az eredetiből vett idézet szerepel a szöveg címével és az oldalszámmal, második helyen a magyar fordítás, a kiadvány vonatkozó oldalszámával.

helyesírással és erős stilizáltsággal érzékelteti a párbeszédben ott is, ahol a német ezt nem erőlteti („einmal läutete es in der Nacht an der Türe” [Ustrinkata, 15.] – „eccer csöngetnek éccaca az ajtón” [173.]). A magyar szöveg ettől több helyütt modoros lesz. Motiválatlannak érzem ezeket az átírásokat is: „Tirilirihol” (Ustrinkata, 58.) – „Tiroliri-hol” (Ustrinkata, 208.), ill. „Viva” (Ustrinkata, 20.) – „Vivát benyomszki” (177.). Az is előfordul, hogy olyan kifejezéseket ékel a beszédbe, amelyeknek nincs párja a német szövegben: „szűzmariskám” (167.) vagy „szevasz, tavasz, na ja” (170.).

A leltárszerű felsorolások nyelvileg is érvényesek: mindent számon tartanak, és mindent néven neveznek, még akkor is, ha ez szóismétlést jelent, ezt a magyar is megtartja, ami szerencsésen jön ki, hiszen a legfontosabb, a komikum megmarad: „Kutya nélkül a csordás csak fél csordás, gondolja magában a csordás.” (33.)

Mindezeket a – nem különösen nagy – hibákat leszámítva sikerült megragadni a német eredeti hangulatát a fordításban. Eleve nehéz a következetesen és komplexen felépített stilisztikát fordítani, különösen, ha a szöveg több nyelvet is aktívan mozgat – még hozzá rengeteg referenciával és reáliával együtt, amelyek szinte csak az adott nyelvi környezetben értelmezhetők. Nem is véletlen, hogy Camenisch fordítói egynapos műhelymunkát tartottak, tapasztalataikat kicserélendő, hogyan lehet nekifogni az ilyen erőteljesen zenei nyelvezet fordításának.⁶ Remélhetőleg hamarosan Arno Camenisch negyedik kötete, a *Fred und Franz* (Engeler-Verlag, 2013) is olvasható lesz magyarul, hiszen az első (három első) kötet nagyon erős pályakezdés, amelyre érdemes figyelni. A negyedik kötet megjelenésével talán végre a magyar recepció is felzárkózna – nemcsak Camenisch olvasásához, hanem a L’Harmattan Valahol Európában sorozatához is, sajnálatos ugyanis, hogy ez a nagyszerű vállalkozás milyen csekély kritikai visszhangot kapott eddig.

⁶ Michael BRAUN: Wie übersetzt man Sprachmusik?, *Passagen*, 2013/2., 36-39. http://www.prohelvetia.ch/fileadmin/user_upload/customers/prohelvetia/Publikationen/Passagen/pdf/de/Passagen_D61_geschuetzt.pdf#page=36, utolsó letöltés: 2014. 03. 09.

AMIT EGY STASI-AKTA SEM BÍR EL

Anna Funder: *Stasiország*

A 60 éves György Péternek

Németóra nélkül a saját történelmünkről nem lehet beszélni.

„Kivándorol egy ország önmagából” – írta Petri György a *Nagy Bálintnak* című versében, amely aztán az *Örökhétfő* című szamizdatkötetben jelent meg 1982-ben. A Petri-sor egykoron egy keletnémet fül számára kasszandrai jóslatként is hangozhatott volna, hiszen az 1990-ben bekövetkezett újraegyesülés során a Német Demokratikus Köztársaság megszűnt létezni, és visszatért abba a Német Szövetségi Köztársaságba, amelynek négy évtizeden keresztül volt a mostohatestvére. Ám az 1989-es fordulat, a Wende, a helyrehozó forradalom során – melyet Jürgen Habermas definiált elsőként (*Mit jelent a szocializmus ma?*, Világosság, 1991/2) – világossá vált, hogy a modernizáció kétféle útja közül a szervezett kapitalizmus bizonyult életképesnek, a bürokratikus szocializmus pedig elbukott: „az emberek be akarják hozni azt a politikailag szerencsésebb és gazdaságilag sikeresebb fejlődést, amely Németország nyugati felét négy évtizeden át elválasztotta keleti részétől”. Ugyanakkor Habermas a kelet-közép-európai rendszerváltásokkal kapcsolatos illúziókkal is leszámolt, tudniillik „teljes mértékben hiányoznak az innovatív, jövőbe mutató eszmék”, mondván, ezek az országok alkotmányosan és politikailag pusztán visszatértek a polgári forradalmak örökségéhez.

Az újraegyesült Németország tehát olyan állam lett, amelyben saját népének egy része helyváltoztatás nélkül vált letelepülő kisebbséggé. Ennek a tapasztalatnak a letargiájával szembesít Volker Braun akkortájt született, *A tulajdon* című verse is: „Én még itt: nyugatra ment hazám népe. (...) / Ami nem volt enyém, törik is össze. / Amit nem éltem, hiányzik örökre. / Csapda volt tehát az úton a remény. / A tulajdonom most karmotok hegyén. / Mikor mondom megint, enyéim s enyém.” (fordította: Mohácsi Árpád). Mindeközben egy valaha volt ország, az NDK múltja, lakosságának közérzete nem tűnt el nyomtalanul, tárgyi emlékei sem váltak láthatatlanná.

A kilencvenes évek második felében az ausztrál Anna Funder egy olyan televíziós csatornánál dolgozott Nyugat-Berlinben, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy tájékoztatja a világot, mit tesz az újraegyesült Németország az Ossikért, vagyis az egykori keletnémetekért. Végighaladva azonban Funder *Stasiország* című naplószerű riportján és a Stasihoz így-úgy kapcsolódó személyes történeteken, egy párhuzamos közérzetrajz bontakozik ki, melynek alapkérdését a szerző maga is megfogalmazza: a *túlélők* képesek-e

Fordította Daróczy Péter
Európa Könyvkiadó
Budapest, 2014
340 oldal, 3490 Ft

elengedni a (berlini) falat és mindazt, amit a Fal jelentett? A *Stasiország* tehát egyáltalán nemcsak az állambiztonsági szolgálattal kialakult állampolgári, honpolgári viszonyokat veszi górcső alá, hanem egy egyszer-volt-ország mentalitásáról, a berlini fal általi kettéosztottságról és a fordulatot követő felszabadultságról és talajvesztésről is beszélni kíván. Ennek a tapasztalatnak még csak véletlenül sem a kedélyes Ostalgie (a német Kelet szó, az Ost és a nosztalgia összevonása) áll a háttérében, hanem valamiféle utólagos osztársadalmi Stockholm-szindróma, hiszen mindannyian (tettes, kollaboráns és áldozat) a rendszer túszai voltak. Ez volt az életük, így tehát belátható a *megszüntetve megőrző* kötődés ereje.

„Hitler Harmadik Birodalmában egy Gestapo-ügynök jutott minden kétezer lakosra, Sztálin Szovjetuniójában egy KGB-ügynök minden ötezer-nyolcszázharminc lakosra. Az NDK-ban egy Stasi-tiszt vagy -besúgó jutott minden hatvanhárom lakosra. Az alkalmi besúgókat is beleszámítva ez az arány annyira magas, hogy egy besúgó jut minden hat és feledik állampolgárra” – szerepel a megdöbbentő leírás a könyv fülszövegén, a Funder és a könyv szereplői közti beszélgetésekben mégis gyakran felmerül, hogy a Stasi hézagmentes tevékenységén a végtelenségig fokozott, tébolyult akkurátusság ütött lyukat: „A Stasi annyira elveszett a részletekben, hogy nem tudta megjósolni a kommunista rendszer bukását” (16.). Ugyanílyen önmegsemmisítő hibaként róják fel és rögzítik az ellenségkép-zés kontrollátlanságát, mértéktelenségét: „vizsgálatot indítunk ellened, tehát ellenség vagy” (233.). Ennek a vakbuzgóságnak a hatásai könnyen kikövetkeztethetők: „Az NDK elkövette azt a hibát, hogy állásfoglalásra kényszerítette az embereket, velünk vagy ellenünk. És ha az ember úgy kezd gondolni magára, mint ellenségre, akkor felmerül benne a kérdés, hogy mit keres itt” (311.). Ha mindehhez hozzátesszük azt a gyakran elfelejtett, néha elhazudott, ezért folyton újramondandó tételt, hogy „sokan voltak, akik nemet mondtak. Nem lehetett mindenkit beszervezni.” (310.), akkor világossá válik, hogy a Stasi óriási létszámának fenyegető, mindentudó jelenléte magában még nem lett volna elegendő ahhoz, hogy az *endéká* embermilliók identitásának kitörölhetetlen részévé legyen. (A Stasi állománya másfélszer volt nagyobb, mint az NDK hadserege, a berlini Stasi-épületet pedig nem véletlenül hívták „az ezer szem házának”, mikroszkopikus alapossgal vizsgálhatták *mások életét*, lásd erről Florian Henckel von Donnersmarck Oscar-díjas filmjét.)

Annak a gerontokratikus berendezkedésnek, amely a Varsói Szerződés államainak többségét jellemezte, az NDK-ban további muníciói is voltak. A pártfőtitkár Erich Honecker mellett a hatalom legjelentősebb figurájának egy másik Erich, Mielke tűnt, aki 1957-től egészen a Fal leomlásáig állambiztonsági miniszter, így a Stasi főnöke is volt. Az ő utolsó, 1989. november 13-ai parlamenti beszédére az ossik szeretnek úgy emlékezni, mint ami alatt a szörnyű zsarnok, rajta keresztül pedig a rendszer is nevetség tárgyává vált. A *marxista-szenilista* hatalom kései „véneberszaga” (84.) azt a benyomást, megszokást erősítette, hasonlóan a többi ká-európai országhoz, hogy a dolgok állása változtathatatlan, így a megszökés (értsd, a falon való átjutás) híján a megszokás tűnik az egyetlen lehetséges alternatívának, vagy az öngyilkosság, amelynek statisztikájában a hetvenes évek végén az NDK foglalta el a második helyet Magyarországgal mögött. Funder azt a kissé sematikus megállapítást is megteszi, hogy „A keleti blokk többi országától eltérően Kelet-Németországban nem nagyon volt kultúrája az ellenállásnak” (78.), amit a Stasi hálózatának ördögi kiterjedtségével, valamint a magasabb életszínvonalal magyaráz, idézve Alexandra Ritchie-t, miszerint „Az NDK-ban volt a legmagasabb az egy főre jutó GDP a keleti blokkban” (330.).

Az oral history módszertanát mozgósító *Stasiország* megszólalóit egytől egyig magánemberként hallgatja ki Funder, így elemi tapasztalatokat közölnek és nem nyilatkozatot adnak ki, nem álláspontokról tájékoztatnak. Többben olyan beidegződésekről, ösztönszerű

behatásokról számolnak be, amelyet a politikai rendszer ideológiája vagy a Stasi kegyetlen szigora sem lett volna képes produkálni.

Funder főbérője, Julia a *Minél rosszabb...* című fejezetben meséli el megerőszkolása történetét, mely kevéssel a Fal leomlása után történt. Az NDK politikai foglyai amnesztiát kaptak, de a zűrzavarban az őt később megerőszkoló szatírt is kiengedték. Kelet-Németországban tabu volt a nemi erőszak, Juliát az ügyeletes rendőrnő helyett egy férfi rendőr vizsgálta meg. A tettest elkapták és elítélték, de Julia éveken nehezen tudott kimozdulni a lakásából, szorongott. „Borzasztó, hogy éppen akkor történt velem ilyesmi. Mielőtt bejöttek volna Nyugatról a jó dolgok, ez a rossz dolog rányomta a bélyegét az életemre.” (171.) Funder pedig levonja a kínos következtetést Julia történetéből és tapasztalataiból: „az állambiztonság vége az ő személyes biztonságának a végét is jelentette. A rendszer, amely bebörtönözte, valamennyire védte is (...) A lelke mélyén, mindeddig kitörölhetetlen okokból, összekapcsolta a fal leomlását a Stasi után megmaradt privát szférája megszűnésével.” (172.)

A másik történetet, mely egyben generációs tapasztalat is, Hagen Koch, Honecker személyi térképésze, a fal megrajzolója meséli el. 1948 júniusában az oroszok elvágták a Nyugat-Berlinbe vezető szállítási útvonalakat. „A szövetségesek ettől kezdve egy éven át légi szállítással tartották életben a várost. Keleten azonban Koch és osztálytársai azt hallották, hogy az ellenséges gépek krumplibogarakat szórnak a keletnémet földekre, hogy tönkretegyék a termést.” (197.) Az állami propaganda az amerikai bogarat Drezda porig rombolása és a Japánra dobott atombombák mellé helyezte. „Cukrot ritkán lehetett kapni, az édesség luxuscikknek számított. De a gyerekek számára kitaláltak egy ösztönzési rendszert. – Minden összegyűjtött bogár után kaptunk egy pfenniget. Egy lárváért fél pfennig járt. És minden száz bogárért adtak tíz cukorjegyet! Így aztán mi, gyerekek minden szabadidőnkét a földeken töltöttük, gyűjtöttük a bogarakat és lárvákat.” (197.) Funder pedig megint hibátlanul választja meg a példabeszédet és vonja le a következtetést: „Koch fejében a jutalom édes íze összekapcsolódik az amerikai összeesküvés elleni harccal (...) Ez a történet a hazafivá válás története.” (198.)

A két emlék arra mutat rá élesen, hogy akármilyen viszonyt is alakított ki az egyén a rendszerhez, az mégis valóságként volt adott, az effajta intuitív, érzéki tapasztalatok pedig szinte formálhatatlanul mélyen raktározódtak, így elméletileg talán a klasszikus kondicionálás körébe utalható mindez, amely a pavlovi példából ismert.

1990-ben egy ellenzéki evangélikus lelkészt, Joachim Gauckot választották a Stasi megszüntetését ellenőrző különbizottság elnökévé, és ő terjesztette be a Stasi-iratok teljes nyilvánosságára vonatkozó törvényjavaslatot. Ezzel a megoldással Németország akkor és azóta is élen jár a térség országai között. Ennek jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy ez idő szerint Joachim Gauck a Német Szövetségi Köztársaság szövetségi elnöke.

NDK-túlélőnek lenni viszont – mint az a fenti példából is látszott – több mint történelmi fordulattal megoldható feladat. Hagen Koch például a Wende után „ismét igazi hívővé vált: a fal határozta meg az életét, ezért nem akarja elengedni” (298.). Évtizedek nem tűntethetők el sem egy állampolgár, sem egy társadalom életéből. Mindennek tudatában egyszerre megdöbbentő erejű és irritálóan zavarba ejtő Thomas Demand *Biuro* című fotómunkája, amely egy Stasi-irodát ábrázol, melyet a dühödt tüntetők dúltak fel 1990 januárjában. A szanaszét szórt iratoknak azonban mindegyike teljesen üres, ebből derül ki, hogy nem dokumentarista munkával, hanem megépített térrel van dolgunk. Demand a nyárspolgári ízlést, a rutinszerű kivitelezést, a mimetikus reprezentáció tradícióját gúnyolja ki. Kontextusában ugyanakkor felveti az amnézia és a tabula rasa kérdését, a múlt olvashatatlanságát és újraírhatóságát. Ugyanezt teszi Anna Funder *Stasiországa*, amellyel, hogy azt is képes láttatni, hogy vannak a poszttotalitárius diktatúrában kiszolgáltatott emberi életnek olyan kibogozhatatlanul megrázó összefüggései is, amelyeket még egy Stasi-akta sem bír el.

AZ ÁLLAM ÚJ MAGYAR FORDÍTÁSA

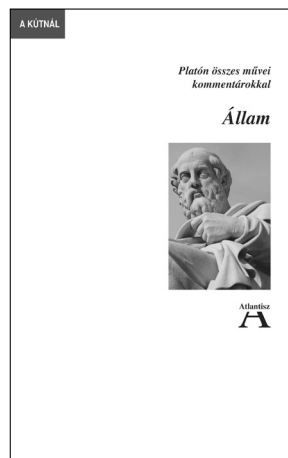
Platón: Állam

Az Atlantisz Könyvkiadó Platón-összkiadása tizennyolcadik köteteként látott napvilágot az *Állam*. Az eddig megjelent dialógusok alapján már most levonható az a következtetés, hogy az utóbbi évtizedek magyar filozófiatörténeti tudományosságának legmonumentálisabb, legszínvonalasabb és legjelentősebb teljesítménye Platón műveinek ez a fordítási programja kommentárokkal. Olyan kiforrott műhely-hátteret és csapatmunkát feltételez ez a vállalkozás, ami a filozófia területén nagyon nehezen valósítható meg, kiváltképpen egy olyan – a filozófiai tudományosság szempontjából periférikusnak számító – országban, amilyen hazánk, ahol a szükséges kutatói kritikus tömeg megléte nem teljesen magától értetődő adottság. Az már csak a periféria-jelleggel gyakran együtt járó provincializmus talán legeklatánsabb szimptomája, hogy eme legjelentősebb filozófiai fordítói programot és vezetőjét, Steiger Kornélt egy vezető napilap, a *Magyar Nemzet* három évvel ezelőtt alaptalanul pályázati pénzek elherdálásával rágalmazta és meghurcolta, és – miután a rendőrségi vizsgálat eredménytelenül zárult le – a bocsánatkéréssel azóta is adós maradt.

Egy ország kulturális színvonalának meglehetősen jó fokmérője a klasszikus filozófiai szövegek fordításának megléte és azok minősége. Nem véletlen, hogy eme belátás vagy hasonló elgondolás nyomán a két világháború közötti időkben sürgetővé vált egy teljes Platón-kiadás megjelentetése, amelyre 1943-ban került sor két kötetben, jórészt friss fordítások publikálásával, de jelentős mértékben támaszkodva korábban készült magyarításokra is. Ennek az anyagnak az újrakiadása, helyenként javítása és új fordításokkal való pótlása történt meg az 1984-es *Platón összes művei* három kötetében az Európa Könyvkiadó gondozásában, Falus Róbert vezetésével, amely munka fő hozadéka az volt, hogy egyáltalán széles olvasóközönsége lehessen Platónnak, ugyanis az 1943-as kiadás igazi könyvritkaságnak számított, és jószerivel csak helyben lehetett használni néhány fontosabb könyvtárban. A harminc évvel ezelőtt megjelent Platón-összes kizárólagos célja a megbízható magyar nyelvű tolmácsolás volt. Néhány szövegmagyarázat kivételével bevezető tanulmányok, Platón-dialógusok tartalmi kivonatai, kommentárok nem segítettek az olvasó munkáját.

Az új Platón-sorozat fő erénye és újdonsága a teljesség-törekvés igénye a Platón-corpus szövegeit illetően, teljes revízió révén a korábbi fordítási hibák kigyomlálása, a szövegeknek a mai magyar nyelv igényeihez igazítása, finomítása, a modern tudományosság eredményeinek beépítése a dialógusokhoz készített utószavakba és kommentárokbba, továbbá bibliográfiai segítségnyújtás az olvasó számára. Az *Állam* esetében fordítási hibákról az 1943-as és 1984-es for-

Fordította Steiger Kornél
Atlantisz Könyvkiadó
Budapest, 2014
596 oldal, 3795 Ft

dításkötetek kapcsán nem beszélhetünk. Platónnak ezt a talán leghíresebb munkáját egy legendásan kiváló szakember, Szabó Miklós fordította, aki az Eötvös Collegium tanárként, később igazgatójaként rengeteget tett azért, hogy a görög filozófiai szövegek magyar nyelven szólaljanak meg. Nem csupán számos terjedelmes Platón- és Arisztotelész-mű fordítása tartozik ebbe a körbe, hanem Szabó szótárírói munkássága – 213 ívnyi anyagát az 1990-ben megjelent Györkösy Alajos, Kapitánffy István és Tegyei Imre szerkesztette *Ógörög–Magyar Szótár* beépítette –, valamint egyetemi és kollégiumi oktató tevékenysége is. Hasonlóan kiváló szakember és műfordító, Jánosy István, készített egy *Állam*-fordítást, amely 1989-ben a Gondolat Kiadónál jelent meg.

Steiger Kornél fordítása Szabó Miklós fordításának tekintetbe vételével készült. Steiger ma a honi antik filozófiatörténet-kutatás doyenje, aki több évtizedes fordítói munkássággal rendelkezik, és akinek – Szabó Miklóshoz hasonlóan – ez a fordítói tevékenység jelenti tudományos működésének fő terepét. Ennek megfelelően jelen esetben is fordítói és kommentáló feladatát magas szakmai színvonalon oldja meg. Steiger Kornél fordítása kiváló munka, gördülékeny és élvezetes stílusban készült, olyan szöveg, amelyen látszik, készítője minden egyes kifejezés megválasztásakor alaposan mérlegelte a különböző alternatív lehetőségeket. A bőséges jegyzetapparátus minden korábbinál több segítséget nyújt a szöveg megértéséhez.

Az új *Állam*-kiadás különbsége a korábbiaktól első látásra szembeötlő. A régebbi fordítások azt a dramatikus formát választották, amelyben a szöveg kiemelten hozza a beszélő nevét, elkerülve a függő beszédet. Ez a megoldás jelentősen megkönnyíti az olvasó dolgát, hiszen mindig jelzi, ki is a beszélő. Jánosy István fordítása ezt a fogást már a dialógus bevezető részében is alkalmazza, Szabó Miklós a Szókratész és Kephalosz beszélgetése utáni résztől kezdve, Steiger Kornél viszont teljességgel mellőzi, mégpedig a szöveghűség érdekében, hiszen joggal feltételezhető, hogy Platón tudatosan alkalmazta azt az előadásmódot, amelyben Szókratész egy számunkra ismeretlen személynek elmeséli a beszélgetések történetét. Steiger választása az eredeti görög szöveggel teljes összhangban van, legfeljebb annyi a hátránya ennek a megoldásnak, hogy túl gyakran olvassuk a „mondta” és hasonló formulákat, illetve bizonyos idő elteltével – vagy ha csak egy szöveg helyre vagyunk kíváncsiak – nehézkesebb megtalálni az olvasónak azt, ki is a beszélő.

A Platón-szöveget két tanulmány kíséri, az egyik a kiváló történész, Németh György professzor munkája, *Platón Államának kerettörténete* címmel, amely Szókratész és társainak helyszínét, a pireuszi Bendisz-ünnepet mint fiktív színteret vizsgálja annak vallástörténeti és társadalomtörténeti kontextusában. A szorosabb értelemben vett filozófiatörténeti utószót a fordító, Steiger Kornél jegyzi *Az Állam mint lélekerápia* címmel, amelynek szövege a *Holmi* 2011-es novemberi számában már korábban is megjelent.

Steiger azt a meglepően hangzó tézist védelmezi, amely szerint Platón műve „nem államelméleti munka, és a címe nem az, hogy *Állam*.” (547.) Indoklásában körüljárja a görög *politeia* kifejezés jelentését azzal a tanulással, hogy a szó platóni értelemben a morális-közösségi cselekvésben követett rendet, az erények szerinti *praxisz*t jelöli. Minthogy pedig az erények helye a lélek, így nem véletlen, hogy a platóni *Állam* kurrens modern értelmezési stratégiája jórészt etikai-pszichológiai, másodsorban metafizikai-ismeretelméleti jellegű, és csak harmadsorban államelméleti.

Steigerre láthatóan nagy hatást gyakorolt Pierre Hadot megközelítése az antik filozófia természetére vonatkozóan, ezért idézi is a francia filozófia- és teológiatörténész szavait: „Minden filozófia iskola úgy tartja, hogy a szenvedés, a zavarodottság és az öntudatlanság elsődleges forrásai a szenvedélyek, a rendezetlen vágyak és az eltúlzott félelmek. A gond eluralkodik az ember felett, és megakadályozza, hogy igaz életet éljen. A filozófia

elsősorban a szenvedélyek terápiájaként jelentkeznek.” (544.)¹ Steiger korábban is igyekezett megragadni a filozófus alakját az életforma mint a tevékenység elsődleges terepe optikájából. Ez a törekvés tetten érhető az 1983-ban megjelent *Sztoikus etikai antológia* utószavában, ahol a filozófus korai, VII. századi megjelenését úgy jellemzi, hogy felbukkan a bölcs, politikai tevékenységre ugyan képes, ám hatalomra nem törő, isteni tudással bíró, független, kívülálló, szemlélődő, az átlagember életformáját elutasító figura alakja.

Hadot nyomán a filozófus figurája még konkrétabb alakot ölt a lélektéripia gyakorlatának középpontba állításával. Már Hadot is úgy gondolta, hogy a görög filozófiának az a felfogása, amelyet ő jórészt a hellenisztikus és császárkori bölcséleti iskolák vizsgálata során alakított ki, és amelynek fő jellegzetessége, hogy a filozófiát iskolai keretek között formálódó életvitelnek, és csak másodsorban problémamegoldó tevékenységnek tekinti, Szókratészre is érvényes. Nyilvánvaló, hogy azok az önformáló szellemi gyakorlatok, amelyeket előtérbe állít, kiforrott formában későbbi fejlemények, mégis – *mutatis mutandis* – a preszókratikusok, Szókratész és a szókratikus iskolák esetében is föllelhetőek ezek kezdeményei. Ebből a képből azonban elég szerencsétlen módon a szofisták kimaradnak, akiknek ráadásul volt mondanivalójuk a politikai közösség témájában is. Így azután felvetődik a kérdés, vajon nem túlságosan merész elgondolás-e a lélektéripia és önformálás szálára fűzni az *Állam* mondanóját. Igaz az, hogy a mű kiinduló problémája az igazságosság mibenléte, hogy az igazságosság erénye a görög filozófiai hagyományban és különösen Platónnál a lélekben lakozik, és hogy az *Állam* Szókratésze az egyénben meglévő igazságosság definíciójának sikertelensége miatt fordul a politikai közösségen belül érvényesülő – így nagyobb „méretű” – igazságosság felé. Az is igaz, hogy az *Állam* számos fejezete nem szorosan véve államelméleti témát dolgoz fel. Mégis, maga Platón, amikor a VIII. tetralógia következő értekezésében, a *Timaios*zban visszatekint az előző napi beszélgetésre, azt úgy jellemzi, hogy „fejtegetéseimnek fő tárgya az volt, hogy milyen és miféle emberekből álló állam [*politeia*] látszana nekem a legjobbnak.”² Ez azért azt mutatja, hogy a legpontosabb orientáló tárgymegjelölés az „állam”, illetve a „legjobb állam” lehet.

Ennek az államelméletnek a finomításaként érdemes értekezni arról, hogy Platónnál még nincsenek filozófiai diszciplínák, és hozzá hasonlóan még Arisztotelésznél és a sztoikusoknál sem válik el egymástól az etikai tanítás és a politika. Az újkori terminusok használata természetesen mindig anakronizmusokkal terhelt, ám mégiscsak használnunk kell őket. Vonatkozik ez az „államelmélet” kifejezésre is. Platónnak tehát igenis van államelmélete, és ha idézhető is tőle olyan szöveg, ami azt a tézist támasztja alá, hogy „Szókratész a polisz és a *politeia* filozófiai fogalmát a külvilágból teljesen visszavonja a lélekbe” (569.), jelesül a IX. könyv 591 b – 592 b szövege, még ez is megengedi azt az értelmezést, hogy a filozófus – valamiféle isteni rendelés folytán – mégiscsak foglalkozzon szülővárosa államügyeivel, és a gyarmatváros alkotmányának elkészítése is a dolga lehet. Hogy Platón nem adta fel abbéli reményét, miszerint egy ténylegesen is megvalósítható *politeia* alapjait lerakhatja, jól mutatja időskori kísérletének, a *Törvények* megírásának ténye és eme mű tartalma. Ráadásul az *Állam*, az *Az államférfi* és a *Törvények* szövegei egységes államelméleti mondanivalót tartalmaznak. Tehát annak a nagy jelentőségű, ám nem mindig észrevett platóni sajátosságának, miszerint a *politeia* kulcsa a pszichológia, nem automatikus következménye a tényleges politikai tevékenységről való teljes lemondás, még akkor sem, ha Platón mérhetetlen csalódottsággal szemlélte Athén korabeli politikai változásait, és egyáltalán nem kívánt azokban szerepet vállalni.

¹ Idézet Pierre Hadot: *A lélek iskolája: lelki gyakorlatok és ókori filozófia*, Cseke Ákos fordítása, Kairosz, Budapest, 2010. 13.

² Platón: *Timaios*z 17c, Kövendi Dénes fordítása.

Steiger Kornélnak persze igaza van, Platón államelméleti gondolatainak kétségkívül legjellegzetesebb vonása a morális-lélelfilozófiai megközelítés, és valóban ezt a tényt érdemes leginkább hangsúlyozni egy bevezető tanulmányban.

Platón az igazságosság erényét egy részekből álló, önálló valósággal bíró lélekben látja. Az értelmes, indulatos és vágyódó lélekrészek az emberekben eleve különböző mértékben vannak jelen, tehát lelki képességeinket illetően különbözünk egymástól. Platón szerint eme lélekrészek helyes működése, azaz erénye rendre az értelmes gondolkodás, az értelemnek engedelmeskedő lelki erő, erély aktivitása és a vágyódó lélekrész értelmes mértékletessége. Így a lelki képességekhez tartozó erények, a belátás, bátorság és mértékletesség összhangja lesz a *Államban* vizsgált negyedik kardinális erény, az igazságosság. A lélekrészek optimális összhangját vizionálja a tökéletes állam elméleti konstrukciója, amely a racionalitásra épül, és amelynek a főbb elemei egy nem egyforma képességekkel bíró egyénekből álló politikai közösség esetén a következők: megtervezett és értelmes függelmi viszonyok, az egész tökéletességének prioritása a részek felett – azaz a közösség javának elsőbbsége az egyéni törekvésekkel szemben –, az erények optimalizálása a nevelés és egyéb intézmények révén, továbbá az autarkia elvének érvényesülése.

Elégge egyértelmű, hogy a lélek-állam analógia mindenekelőtt a rész-egész viszony kapcsán problematikus. Az egyén nem úgy része a politikai közösségnek, ahogyan az indulati erő része a léleknek, vagy ahogyan a test valamely része az embernek. Márpedig ezt Platón valahogy így látja, és a racionalitás követelményének megfelelő erények, azaz a tökéletesen működő lélekrészek társadalmi szintű összhangja szerinte egy filozófusok által vezetett, örök által védelmezett és a fogyasztást illetően a dolgozók által fenntartott politikai közösséget tesz szükségessé és lehetővé.

Vegyük észre, hogy a Platón által túlhaltott, majd Arisztotelész révén valamelyest finomított morálfilozófiai indíttatású politikafilozófia – hosszú feledés után, nagymértékben módosulva és a totalitárius vonásokat levetkőzve, de – újra aktuálissá vált a modern teoretikusok között. Ilyen értelemben Platón *Állama* a ma emberéhez is szól. Végezetül hangsúlyozni kell, az Atlantisz Könyvkiadó sorozatának *Állam* kötete is csapatmunka eredménye, Steiger Kornél és Németh György mellett a jegyzetek elkészítésében és a fordítás ellenőrzésében Bárány István, Bencze Agnes, Horváth Judit és Kárpáti András működtek közre.

A FÜVÉSZKERT LAKÓJA

Sz. Koncz István beszélgetése

Hosszú órákon keresztül nem kapcsolnak senkit, nota bene nem vagyok benne egészen biztos, hogy van-e egyáltalán telefon abban a szobában, ahol Orlóci Lászlóval beszélgettünk. A professzor ásványvízzel kínál, kolléganőjével kávé hozat, de nem teszi ki az asztalra a mobilját, nem néz olykor lopva a zsebe felé, nem jelenik meg az arcán a bocsánatkérő félmosoly, *elnézést, ezt az egyet muszáj fölvennem*, nem és nem, a professzor beszélget. *Velem beszélget.* Vádolom a kort, amelyben az is föltűnik az embernek, ha a másik hajlandó rááldozni az idejét anélkül, hogy közben sms-t fogadna, vagy gyorsan megválaszolna egy e-mailt.

Pedig Orlóci László figyelmessége nem nekem szól. Nem ismerjük egymást, bár pécsi éveiben a fölöttünk lévő lakásban élt a szüleivel, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fűvészkertjének igazgatója nyilvánvalóan nem emlékszik rám. Évtizedekkel ezelőtt jóban voltunk, de hát időben és térben messze kerültünk már negyven-ötven évvel ezelőtti önmagunktól... Szertartásosan magázódunk, én pedig kifejezetten örülök, hogy nem lepleződöm le. Mély benyomást tesz rám a professzor udvariassága. Ha úgy tetszik, a beszélgetés becsülete. Nem is lenne nehéz eltanulni: az a legfontosabb ember az életemben, aki épp velem szemben ül, akivel épp eszmét cserélek.

Orlóci László címzetes egyetemi docens 1960. szeptember 30-án született Debrecenben. Néhány évig tehát Pécsen élt, középfokú gyümölcsstermesztő szakmunkásként azonban már Budapesten végzett, az akkori Asztalos János Kertészeti Szakközépiskolában, 1979-ben. Előfelvételiként volt katoná, 1985-ben diplomázott a Kertészeti Egyetemen, majd mérnök-tanári végzettséget szerzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. Doktori fokozatát a dendrológia-botanika tárgyában védte meg. 1985-től 2005-ig látott el főkeretési feladatokat az ELTE Botanikus Kertjében, mai nevén a Fűvészkertben. A névváltoztatás okairól hamarosan kifaggatjuk. Mindenesetre 2005 áprilisától igazgatóként dolgozik ugyanott. Emellett elnöke a Magyar Díszkertészek Szövetségének, vezetőségi tagja a Magyar Kertészeti Tanácsnak, valamint a Magyar Arborétumok és Botanikus Kertek Szövetségének.

Nevéhez fűződik egyebek mellett a hibridciprusok nemzeti gyűjteménye, valamint a Jeszenszky citrusgyűjtemény kialakítása. Több mint húsz éve folytat honosítási, fajtanemesítési kutatásokat. Mintegy száz szelektált változata közül tizenöt nyert állami elismerést, három klón pedig közösségi fajtaoltalom alá került. Lagerstroemia honosítási tevékenységét a 2004. évi Hortus Hungaricus kiállításon aranyéremmel értékelte a bírálóbizottság. 2006-ban kapta meg a Dísznövény Szövetség és Termékstanács kitüntetését, az Év kertésze címet. Kutatásaiban részletesen foglalkozik a hibridciprusok és ginkó fajták morfológiájával, kertészeti alkalmazhatóságával és szaporítás-technológiájuk kidolgozásával.

1987 óta oktat, szakmai órák rendszeres előadója a Corvinus, a Szent István és az Eötvös Loránd Tudományegyetemeken. Emellett tankönyvek, jegyzetek és szakkönyvek szerzője, tudományos eredményeit pedig hazai és külhoni folyóiratokban publikálja angol és német nyelven is. Első házasságából származó gyermekei még tanulnak, második házasságában tinédzser lányt nevel.

Orlói professzor fent leírt magatartása a beszélgetés alatt mit sem változik. Talán egyszer tereli el a figyelmét külső zaj: nyilvánvalóan diáksereg zszizeg az ablak alatt. És hogy az olvasó remélt kíváncsiságát is kielégítem: utóbb egymásra ismerünk, persze, és találkozunk mi még.

Sz. Koncz István: – *Olvassom, professzor úr, de lehet, félreértek valamit: mintha ez lenne a lakcíme is. Hogy van ez?*

Orlói László: – Amióta a Fűvészkert működik, hagyomány, hogy az igazgatók itt laknak a területen. Magam a bejáratnál lévő kertészházat bérlöm az egyetemtől. Ez általában a gondnokoknál szokott így lenni, meg a házmestereknél. A munkába járás egyszerű, de munkaidő után mindig megtalálnak, ha elmaradt valami napközben, vagy épp rendkívüli esemény történik.

– *Jól mondom, ugye, idén múlt harminc éve, hogy itt dolgozik?*

– Pontosan. 1984. január 27-én írtam alá a vonatkozó papírokat.

– *Rögtön az egyetem után ide került?*

– Nem, korábban, már egyetemi tanulmányaim idején létesült ez a bizonyos közalkalmazotti munkaviszony. Sőt, előtte is itt dolgoztam, de még megbízási szerződéssel. Növényvédelmi munkákat végeztünk egy volt tanárral.

– *Hogyan került egyáltalán kapcsolatba az intézménnyel?*

– Ahhoz elég messzire kell visszanyúlnunk. 1972-ben kezdtek újjáépíteni a kerületet. A Józsefváros a második világháború előtt tisztviselői, polgári és munkáslakásokból állt. A háború után nem sok pénzt költöttek a megrongálódott házak állagmegóvására. A hetvenes években hozták azután létre azokat a blokkszerű lakótelepeket, amelyek máig állnak a Tömő utcától a Szigony utcáig, Baross utcáig. A régi épületeket elbontották. Rengeteg háborús filmet forgattak itt, mert a robbantásokkal előállított romokra a filmipar azonnal rávetette magát. Azért emlékszem erre ilyen jól, mert akkoriban költöztünk a Józsefvárosba Pécsről. Itt játszottunk, az összedőlt épületek között. Utólag visszanevezve nem volt teljesen veszélytelen.

Nyaranta viszont dolgoztunk. Lehetőségem adódott kertfenntartási munkára elszejődni. Ehhez hozzájárult, hogy tizennégy éves koromtól kertészeti szakközépiskolába jártam. Diákmunkásként itt volt az egyik első munkahelyem. Nem csak közel volt, vadregényesnek is tűnt. Elég elhagyott hely volt. Nem nagyon ismerte senki, nem nagyon járt ide senki. Egyetemista koromban visszatértem, mert növényvédelmi feladatokra segederőt kerestek. Korábbi professzorommal heti több alkalommal dolgoztunk itt. Aztán végképp a Fűvészkertben ragadtam...

– *Jut eszembe! Többségünkben Molnár Ferentől ismerjük, mégis honnan az elnevezés?*

– Nyelvújítás-kori szó. Az első magyar nyelvű botanikai műben, amelyet a Lúdas Matyi szerzőjeként ismert Fazekas Mihály, valamint Diószegi Sámuel írt, szerepel először a fűvészet, mint a botanikát helyettesítő kifejezés. Molnár Ferenc nélkül azonban valószínűleg nem maradt volna fenn. Amikor Winter Jakab, még 1771-ben, Nagyszombatban megalapította a kertet, pontosabban a sajátját elfogadtatta az egyetemmel, deák nyelven úgy hívták a helyet, hogy hortus botanicus. Ezt vettük át, félig magyarítottuk, és használtuk évszázadokon keresztül, mint botanikus kert. Néhány évvel ezelőtt kértük azután az egyetem szenátusától, hogy hadd legyen a nevünk hivatalosan is az, ami Molnár nyomán a hétköznapiakban elterjedt. Így az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fűvészkertje ma már az elnevezésünk. Itt beszélgetünk.

– *Őn hogy került a főkertési székbe?*

– Amikor még növényvédősként jártam be, a főkertészt Burger Károlynak hívták. Nagy gonddal és nagyon szorgalmasan végezte a munkáját, sokat dolgozott Németországban is. Tiszteltem, beszélgettem vele, gyakran ültünk együtt munka után a kis odújában. De

nyugdíjba készült, és kapacitált, hogy vegyem át a helyét. Jöjjenek ide, mindent megtanít, jól fogom érezni magam. Igen ám, de úgy hozta a sors, hogy amikor 1984-ben idekerültem, agyvérzést kapott, és meghalt. 1985-ben tehát úgy álltam a helyére, ahogy az ember az iskolapadból kikászálódik. Bizonyos tapasztalatokat szereztem persze már...

– ...és nyilván a helyismeretnek sem volt híján.

– Nem, persze, de a bölcsesség és főleg az előrelátás hiányzott. És nem volt már, aki ezeket átadhatta volna. Aki figyelmeztetett volna sok mindenre. Ezzel kapcsolatban van egy máig emlékezetes történet. Nem tudom, elmondhatom-e?

– *Hogyne, kíváncsióvá tett!*

– Egyik nap bejöttem dolgozni. Még meg sem száradt a főkertési kinevezésemről szóló papíromon az aláírás, meglehet, alá sem írtuk, jött a tanév első telefonjainak egyike. A dékán ordított az itteni igazgatóval, hogy ki volt az a marha, aki kihívta ránk a Kójált? Tudniillik, mint fiatal titán, megbotránkoztam az öltöző közegészségügyi anomáliáin, és egyből értesítettem a hatóságot, hogy tegyenek már rendet! A köjálósok persze megkeresték a hivatalos személyt, és ez enyhén szólva kellemetlen utóhatásokkal járt. Miért nem egyeztetek, például? Az is igaz viszont, hogy egy hónapon belül befejeződtek azok a beruházások, amelyek a megelőző ötven évben elmaradtak. De el kellett viselnem, hogy lemarhássanak. Szóval, ilyenektől megóvhatott volna szegény Karcsi bácsi, ha mellettem áll, és nem kell mindenben a saját fejem után mennem. Persze, idővel megtanulja a rendet az ember.

– *Nagyot fordult az élete akkor is, amikor csaknem tíz esztendeje megkapta igazgatói kinevezését?*

– A főkertési feladatok közé tartozott a napi fizikai munka mellett a tervezés és a pályázatírás, meg egy csomó technikai dolog, mégis összehasonlíthatatlanul több időm jutott a kutatásra. Az akkori igazgatót azonban nyugdíjazták. Vezérelőzet volt, hogy úgy mondjam. A 2004-es események után valakinek mennie kellett.

– *Félbe kell szakítanom. Lehet, hogy az olvasók közül sokan már nem emlékeznek rá, hogy abban az évben komolyan fölmerült: a fűvészkeret megszűnik.*

– Nem bizonyítható, de jól hangzik: a kilencvenes évek privatizációs hulláma hozzánk akkor ért el. A Kertészeti Egyetem budai arborétuma is csaknem hasonló sorsra jutott. Felröppentek ugyanis hírek a sajtóban, hogy egy beruházó a Gellérthegy oldalában lévő, nagy értékű ingatlant magának szeretné, és golf-hotellé akarja alakítani. Az ottani gárda felvonulást, tiltakozást hirdetett, mondván: védjük meg az arborétumot, és ne engedjük, hogy préda legyen belőle! A fellépés eredménnyel járt, és utóbb példaként szolgált számunkra.

Nálunk az első figyelmeztetés egy szenátusi határozat volt, amely véletlenül került hozzánk. Volt benne egy mondat, igyekszem idézni: az ELTE Botanikus Kert gazdaságos működtetését fölül kell vizsgálni. Ez nagyon fenyegető mondat. Az akkori gazdasági főigazgató, nevet nem említek, nem sokkal ezek után ellátogatott hozzánk. Ebben az irodában ültünk le. Arról beszélt fennhangon, hogy a botanikus kerttől valószínűleg meg kellene válni, az egyetem nem tudja tovább finanszírozni a működtetését, mert sokba kerül satöbbi. Bár ez ordas hazugság volt, lehetett ilyeneket puffogatni. A főigazgató mindenestre ezzel el is ment.

Az akkori rektortól, akit a látogatás nyomán persze megkerestünk, a kérdéseinkre nem kaptunk egyértelmű választ. Ennek hatására a diákok egy napon, az esti órákban fáklós felvonulást szerveztek, majd itt, a kertben, az összegyűlt tömeg előtt beszéltek, és felszólaltak mellettünk. Meghívták a rektor urat is, nyilatkozzon. A királynőt megölni nem kell félnetek jó lesz, mondta ekkor a rektor. Senki sem nyugodott meg, természetesen, viszont a sajtóba bekerült a hír, és sokfelé széjjelröppent. A jelzés eljutott a minisztériumba is. Innen már csak találgatni tudunk, egyszer majd meg kellene kérdezni erről az

illetékeseket, a következmény mindenesetre az lett, hogy a gazdasági főigazgató záros határidőn belül elment az egyetemről, a mi igazgatónkat pedig, mondván, hogy megkerülte a tiltakozással a szolgálati utat, nyugdíjazták. December 31-éig volt nyugdíjban, engem közben kineveztek, így január 1-jétől alkalmazásba vettem.

– *Nagy balhé lett belőle?*

– Persze, megint kaptam hideget-meleget, de megindokoltam, hogy szükségem van a munkájára. Bár az egészsége sajnos megromlott azóta, máig bejár, hetente egyszer.

2005 után sok mindent megpróbáltunk fejleszteni. Kerestük azokat a felületeket, ahol bemutathattuk, hogy miért érdemes hozzánk jönni, és mit lehet nálunk tanulni. Lehetne ezt jobban csinálni, természetesen, de ahhoz sokkal-sokkal több lehetőség és pénz kellene. Erre kora nyáron láttam fantasztikus példát egy magam finanszírozta tanulmányúton, Franciaországban. Angers városa mellett, tízhektáros területen fekszik a Terra Botanica nevű élménypark. Azt hiszem, öttől százéves korig bárki el tud tölteni ott egy napot. Hozzá kell tenni: uniós támogatásból, több mint nyolc évig épült, számunkra szinte fölfoghatatlan összegből, és az igazsághoz tartozik, hogy tizennyolc euró egy belépő.

– *Más nagyságrend, mint az itteni négy-ötszáz forintos jegy.*

– Mégis arra példa, hogy a botanikát élményszerűen is be lehet mutatni, tanítani, oktatni. Csak pénz, eszköz és kreativitás kérdése.

– *A bejáratnál láttam a gyerekkertesz.hu internetes oldalt ajánlóját, amely ugyancsak Önökhöz kapcsolható. Voltaképpen miről van szó?*

– A nyitás új iránya ez. Talán egy vagy két éve lehettem igazgató, amikor Amerikából egy régi ismerősöm meglátogatott a feleségével. Abból élnek, hogy az ottani botanikus kertek, arborétumok kreatív ötletadói. Vagyis segítenek növelni a látogatottságot ezeknél az intézményeknél. Velük beszélgettünk arról, hogy nekünk elsősorban a babakocsit a kertbe betoló anyukát és gyermekét kell megnyernünk. Mert az a gyermek harminc-ötven év múlva meghatározó menedzser, tulajdonos, döntéshozó lehet. Ha azt olvassa, hallja majd, hogy a fűvészkertnek szüksége van valamire, és gyerekkorában szívesen járt oda, akkor a tolla könnyebben szalad a kérelmet támogató papíron. Tehát ötven évvel előbbre kell gondolkodni. A legfontosabb kérdés ebből a szempontból az, hogy hogyan tudunk beágyazódni a társadalomba. Emlékképet kell hagynunk a gyermekekben. Kollégáimmal az vezérel bennünket, hogy a legfontosabb a látogató legyen számunkra. Függetlenül attól, hogy ez egy oktatási-kutatási intézmény. Valamikor az évi ötezer betérő szép mutatónak tűnt. Manapság meghaladjuk a harmincezret. És hosszú távú stratégiai tervünk szerint távolról sem vagyunk a folyamat végén.

– *Ha már a látogatottságot hozta szóba, professzor úr... Ugyancsak a bejáratnál láttam, hogy létezik önöknél éves bérlet. Van rá igény?*

– Egyre nagyobb. Környékbüliek, nyugdíjasok, kismamák és olyanok, akik egyszerűen szeretnek ide járni, igénylik. Kimutatható, kitapintható az intézmény törzsközönsége, vagy ha úgy tetszik, törzsvevői köre. A vevő persze nem árut vásárol jelen esetben, hanem szolgáltatást. Egyébként vannak, akiket nem bérlettel kötünk magunkhoz, hanem például a tavaly indított gyógynövényes tanfolyammal. A nagy érdeklődés miatt az idei esztendőre ez gyógynövényklubba nőtte ki magát. A bérletesekhez hasonlóan a klubtagoknak is biztosítjuk a bejutást, a rendezvények látogatását.

– *A nyitottság egyébként, ha szabad igen szerény tapasztalataimra hivatkoznom, nem mind-egyik, hasonló profilú intézmény erénye. Pár esztendővel ezelőtt megadatott, hogy Stirling János professzor társaságában végigjárhattam az észak-olasz botanikus kerteket Bolognáól Padováig át Firenzéig. Közel sem tárták olyan szélesre a kapukat, mint önök.*

– Ma is hasonló a helyzet. Rendezvényszervező kollégánóm tavaly a palermói botanikus kertben járt, és éppen azért utazott oda, mert Itáliában egyedülálló módon ott működik gyermekprogram. De valóban, sehol másutt.

Nekünk, mint említettem, elvünk, hogy szokjanak ide a gyerekek. Tanév vége felé az iskolák szervezetter hozták őket, csapatostul érkeznek. Azonban ez az út erősen függ a pedagógusok aktivitásától és hozzáállásától. Szerencsésebb, ha mi indítunk kurzusokat. Sajnos, az infrastruktúra még nem annyira kiépült, hogy mindenre kiterjedő zöld iskolát, vagy ha úgy tetszik, erdei iskolát hirdessünk, de ennek is van jövője, és meggyőződésem, hogy erre felé kell haladnunk. Negyedik éve, nyaranta indítunk táborokat, közreműködő partnerek segítségével. Olyan népszerűek, hogy amikor januárban meghirdetjük, egy hét alatt betelik a három kurzus. Vagyis az összes hely szinte azonnal elfogy. Egész éven át-ívelő programunk lényege pedig, amit kiírva látott, hogy a gyermekkel jöjjön a szülő is. Erre sincs persze apparátusunk, itt egy másik külső partnerre támaszkodunk. Úgy szeretnénk továbbvinni a dolgot, hogy 2016-ban, egy most még berletben lévő, akkor felszabaduló területünkön megkezdjük a zöld iskola fejlesztését. Ha ez sikerül, elmehetünk akár a városvezetéshez vagy a közoktatás akkori fenntartójához, hogy töltsük meg a formálódó intézményt közösen tartalommal. Hangsúlyozom, ez pénzigényes dolog, de ne gondoljuk azt, hogy valami ördögös költségvetési terhet jelentene! Lehetne országos program is, mindazonon a településeken, ahol léteznek botanikus kertek. Pécsen, például. Félreértés ne essék, nem szeretnék egy országos program élére állni, nem az a dolgom, de meggyőződésem, hogy pozitív példaként, mintaként szolgálhatunk.

– Azt hiszem, a beszélgetésnek ezt a részét itt lezárhatjuk. Áttérnék az Ön szakmai karrierjére. Olvasom, hogy száz szelektált fajtája közül tizenöt állami elismerést nyert, három pedig közösségi fajtátalom alá került. Megkérdeztem hozzáértőktől, azt mondják, ez nemzetközi összehasonlításban is borzasztóan magas szám.

– A kertészetben belül létezik olyan szakág, amelyet dendrológiának neveznek. Ez a fás szárú növényekkel foglalkozó tudomány. Pályám kezdetén már a nyitvatermőkkel bíbelődtem, vagy közérthetőbben: a fenyőfélékkel.

– E tárgyban több könyve, jegyzete, sőt határozója jelent meg.

– Ami ezeken túl nagyon érdekelt, az a fenyők egyfajta csoportja, mégpedig a ciprusféléké. Megerősítésre várt az a tudományos felvetés, hogy két különböző nemzetség képes-e természetes hibridizációra? Ha arról a kérdéstről beszélünk, hogy van-e ma evolúció, akkor a hibridciprusok világa különösen izgalmas. Az 1800-as, de még az 1900-as években is nagy mennyiségű idegenhoni növényt cipeltek Magyarországra. A folyamat az 1700-as években indult egyébként, amikor Tessedik révén bekerült az akác. A termelésben új távlatokat nyit, mondták egy fajta kukoricára például – az úgy jutott hozzánk. Ami meglehet, rendben lévő dolog. Hanem, az erdészetben, az őshonos fák helyére telepített egzóták már-már anakronizmust jelentettek. A múlt század ötvenes éveiben kipróbálták például a cédrust mint erdőalkotó fajtát. Vagy az amerikai douglas fenyőt. Fantasztikus hírek jöttek, óriási eredményekről számoltak be a kutatók. De fordult a kocka, előtérbe kerültek a tradicionális fajok.

Visszatérve a hibridciprusokhoz: munkám gyakorlati haszna az volt, hogy a klónokból – nevezzük őket annak – hivatalosan engedélyezett fajtákat lehetett nemesíteni. Jelen esetben pontosítanunk kell a kifejezést, hisz kezdetben nem nemesítés történt, hanem beazonosítás. Amikor a fajtabejelentéseket megteszi az ember, utána a nemzeti jegyzékbe kerülnek a fák. Az örökzöldeknek ez volt a sorsa. Viszont, ha már beazonosítottunk, miért ne léphetnénk tovább, miért ne nemesíthetnénk? Ezt a munkát a mai napig végzem, nagyon izgalmas, szép feladat, és a napi taposómalom mellett is ellátható, hisz az eredményeket tudományosan dokumentálni ráér később az ember. Ráadásul ez az a tevékenység, amelyet nem lehet siettetni. 1987 óta faiskolai termesztő vagyok. Csak azért termeszték növényeket, hogy legyen pénzem a kísérleteimre. Végül is a végeredményt ön említette: a három, unián belül elismert fajtát.

– Ön volt az első Magyarországról, akinek ez a díszkertészet területén sikerült. Nagyon nehéz elfogadtatni magunkat?

– Nekem kellett kitalálnom mindent. Egyébként ma már nem tudnék az akkori módszerek szerint nemzetközi oltalomra fajtát bejelenteni, mert egyszerűen nincs rá támogatás. A valamikori gazdasági minisztériumnak volt ilyen programja, de régen megszűnt. Nekem meg nincs annyi pénzem, hogy finanszírozzam. De most nem is ezt az utat járjuk.

– *Hanem?*

– Előbb csinálunk fajtát, és bejelenteni csak akkor fogjuk, ha megvan rá a piac. Egyébként az érdeklődésem az utóbbi években a hibridciprusok betegségállósága felé fordult. Ezt látom ugyanis az egyik legnagyobb problémának ma a hazai díszkertészetben. Teleültették az országot leyland ciprusokkal, és sorra pusztulnak el. Viszont létezik olyan fajta, amelyik teljesen ellenáll a betegségeknek. Persze, ez versenyfutás, hisz ennél is megjelenik előbb-utóbb valamilyen kór. De most van egy aduászunk, amit ki lehet játszani. Jelenleg a szaporítás-technológia kidolgozásánál tartunk. Persze, ehhez is pénz kell. Sok pénz. A mai eszemmel belátom már, hogy Don Quijote módján nem lehet végezni ezt a munkát. A szakmai együttműködésben, a közös érdekek képviselésében látom a jövőt. Nem lehet eredményt elérni, csak összefogással. Meggyőződésem szerint legalábbis.

– *Ezért is vállalta el a Díszkertész Szövetség elnöki pozícióját tavaly?*

– Meg kell szervezni magunkat, igen, és a döntéshozók felé hatékonyaknak kell lennünk ahhoz, hogy sok mindent elérhessünk. Ebben benne van a kutatás, de benne van tudományos eredményeink közzététele és hasznosítása is. Nagyon szép feladat, kap tőlem négy évet, és majd meglátjuk, mire jutunk. Eredménytelenség esetén le kell vonni a konzekvenciákat.

– *Professzor úr, az imént említette az akácot. A szakember hogyan értékeli azt a néha hisztériába átcsapó vitát, amely mostanság ezt a fát kíséri?*

– Nem lévén tagja sem pártnak, sem érdekcsoportnak, azt hiszem, elmondhatom a tudományos véleményemet. Az akác nagyon fontos növény. Mégpedig azért, mert ugyan Amerikából származó egzóta, de Magyarországra nem véletlenül került be. Elsősorban a futóhomok megkötésére, mint tudjuk. Emellett van méhészeti, méhlegelői vonatkozása, és faipari jelentősége sem elhanyagolható: bútorfának, szerszámnyélnek kiválóan alkalmas. A gőzölt akácnál még a trópusi fák sem tartósabbak. Tűzifának sem utolsó. Nemzetgazdasági szempontból tehát komoly fajsúlyú dologról beszélünk. Ám azt is látni kell, hogy nagyon agresszív, inváziós növény. Nem lehet tehát feketén-fehéren vizsgálgatni a helyzetet, és nem lehet kijelenteni, hogy pusztuljon vagy maradjon. Szerintem ugyanis szürke. Ahol létjogosultsága van, ott maradnia kell. Monokultúras területeken, például. Hiszen, ha belegondolunk, a kukoricaföld micsoda? Ahol viszont nincs létjogosultsága, ott még az írmagját is ki kell irtani. Magyarország őshonos növényeinek meglévő menedékein, Natura 2000-es területeken, védett, fokozottan védett parkokban például semmi keresnivalója. Kiszorítja csak az őshonos vegetációt. Ott ugyanis épp a biodiverzitásnak van jelentősége.

Az egész kérdés ezzel elintézhető is lenne. Igen ám, de mostanában hallani, hogy állítólag harcolnunk kell érte, mert az Európai Unió ki akarja pusztítani hazánkból az akácot. Ez így, ki merem jelteni, hatalmas hazugság. Az Unió pusztán arra kérte a tagországokat, hogy írják le: hogyan kívánják visszaszorítani területükön a következő tíz esztendőben az inváziós fajokat. A magyar állam közölheti, hogy igen, mindent kiirt, vagy éppenséggel ennyi meg ennyi százalékkal csökkenti a területeket, esetleg végrehajtja azt a programot, amelyet fentebb körvonalaztam. Arról, hangsúlyozom, nincsen szó, hogy az EU kivágná a kontinensen az összes akácot. Fél Franciaország kopasz maradna, teszem hozzá, hisz annyi fát számlál a fajtából. Nevetséges. Na, ennyit erről az ügyről...

– *Jó, lépünk tovább. Olvasom az életrajzában, hogy ön a Jeszenszky-gyűjtemény gondozója. Mit tudhat az olvasó erről a gyűjteményről?*

– Szabad hosszabban válaszolnom?

– Persze, beszélgetünk.

– Anyai nagyapám, egy hétgyerekes evangélikus lelkész fia, Jeszenszky Árpád nagyon híres kertész volt, sőt, máig a legtermékenyebb hazai szakírónak számít. *Oltás, szemzés, dugványozás* című kötete, ha jól tudom, háromszázötven-négyszázezer példányban fogyott el. Nevéhez fűződik a keszthelyi Georgikon Egyetem kertészeti karának megalapítása, a nemes olaszrizling nemesítése, de Budapest ostroma alatt ő volt az Akadémia gondnoka, például. Különös élettörténetű ember, aki a Kertészeti Tanintézet (az egyetem jogelődje) mellett a jogot is elvégezte. Mindig minden érdekelt. A *Magyar gyümölcs*, a *Magyar kertészet* című szaklapokat ő főszerkesztette sokáig. Az első rádiós kertészeti tanácsadáshoz is ő kölcsönözte a tudását és a hangját. Úgy próbálta izgalmassá tenni az élő adásokat, hogy elváltoztatta a hangját, és Rozi néni, Pista bácsi nevében érdeklődött.

De hogy a kérdésére is válaszoljak, az ötvenes évek már Keszthelyen érték, mint a tanszék megalapítóját. Kutatóként zöldséggel, gyümölccsel foglalkozott. Elsősorban paradicsommal. Rákosi Mátyás azonban fejébe vette, hogy új paradicsomfajtákra kevésbé van szükség, annál nélkülözhetlenebb a citrom, a narancs. A magyar narancs, mint tudjuk. Kiadta tehát a feladatot az új keszthelyi intézménynek, és pénzt is rendelt hozzá. Megkezdődött a hazai narancs és citrom nemesítése. A pénz tíz százalékából. Mert a többi nagyapám átcsoportosította a paradicsomhoz. Az eredményt ismerjük. Itt a kertben azonban több mint százféle fával létezik egy, a nagyapámról elnevezett citrusgyűjtemény, és ezek között jó néhány olyan van, amelyet annak idején Rákosi utasítására indítottak el Keszthelyen, Cserszegtomajon és Sajkodon. Nagyapám írt is egy könyvet, *Citromfélék tartása* címmel, műkedvelők részére. Sokan szerettek ugyanis magról vetni citromot, és fölnevelték a magoncot. Az én öregem országos kampányt hirdetett, és begyűjtötte az ilyen magról hajtattott, de ízletes gyümölcsű és jó kondíciójú citromokat az egyetemre. Ezekből jó pár idekerült. A Magyarországon kialakult fügefajták is itt vannak a kertben jórészt. Hát, ezért kapta a citrusfélék gyűjteménye a nagyapám nevét. Botanikailag mindenképpen érdekes.

– *A beszélgetés végéhez érve, muszáj megkérdeznem, mi az, ami önt igazán motiválja?*

– Gyerekkoromban nagyon szerettem babbal foglalkozni. Nedves vattában csíráztatam, átültettem cseréphe, figyeltem, hogy nő... Hogy mi motivált? Hogy miért csínáltam? Senki sem tudta megmondani. Nem lehet azt állítani, hogy genetikai örökség, mert ilyesmit nem lehet örökölni. Hogy egyébként mi motivál? A munkám. Jól érzem magam a bőrömben, mert a családomtól minden támogatást megkapok hozzá. Békében élünk. Jószerével nem tud érdekelni a hiúság, és azok az általános dolgok sem, amelyek a fogyasztói társadalomban az embereket általában foglalkoztatják. A feladatok izgatnak. Probléma sosincs, mindig csak feladatok vannak. A problémát meg se hallom.